זשעלעזאָווער בולעטין

ספעציעלער בולעטין

געהיידמעס דעם זשעלעזאָווער יזכור־בוך אקטאָבער 1955

דער באצאָל

אונזער איצטיקער בולעטין איז א ספעציעלער, דאָס איז אונזער באצאָל פאר דער מי און אַנשטרענגונג וואָס מיר האָבן אריינגעלייגט בים שאפן אונזער יזכור־בוך.

דער איצטיקער בולעטין שטרייכט אונטער די אומגעהויערע היכטיקייט פון שאפן אזא מצבה און דאָס אויסגעלאָזענע און כמעט אלץ איז אט דעם בולעטין איז דורך מענטשן העלכע זיינען גוט באקאנט מים דער "חורבן לימעראטור", דאָס איז געשריבן הי זי זענען די מצבה פאר אונזערע קדושים.

לאמירזשע מים אט די ווערטער, אויסדרוקן אונזער האַרציקסטן דאנק פאר אלע די, וועלכע באמילן זיך אין איצטיקן בולעטין מים אפשאצונגען, אזוי די אפיציעלע קריטיק הי אונזערע איגענע לאנדסלייט און זייערע פריינט.

אונזערע האַרציקע דאנקען אלע אונזערע לאנדסלייט וועלכע האָבן בייגעשטייערט און דערמעגליכט דאָס אריסגעבן דעם בוך און ספעציעלע האַרציקע דאנקען אונזערע לאנדסלייט־פאלקסמענטשן, וועלכע האָבן אונז געגעבן דעם מאטעריאל פאר אט דעם בוך און פאר אלעם, אונזער אויסדרוק פון דאנקבארקייט צו אונזער רעדאקטאָר, פריינם און לאנדסמאן א.ה.יסני, וואָס נאר א דאנק איז, זיין מי און עקשנות, די עקשנות פון א זשעלעזאָווער האָט געקאָנט בריינגען אזא ווערק צום לעבן.

שוער זייער שוער איז געווען די ארבעם ארום יזכור־בוך, און נישט שפעטדיק, בלויז די פיזישע ארבעם, פיל מאל האָט מער ווי געמאָן די אפאטיע פון אייניקע, אז בלויז פילאליקע מענדונגען און אפעלירן צו זי, האָט געקאָנט ארויסרופן פון זי עפעס אן ארבעם, אן ארבעם, וועלן וועלכע זי, אלס אנהענגער און פיל מאל אלס סוער פון א באזעגונג איז זשעלעזאָווי,

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

האבן באדארפן זיין אינטערעסירט דאס ארויסצובריינגען און נישט דערלאזן דאס פארגעסן.

זיכער האבן מיר אין אונזער בוך א בילד פון אלץ וואס איז פאר־געקומען אין ייִדישן לעבן אין זשעלעכאוו, אויב אבער זיינען אינזיקע אפשניטן פון אמאליקן זשעלעכאוער ייִדישן לעבן זיניק אדער כמעט אינ־גאנצן נישט פארטראטן, איז דאס נישט אונזער שולד.

מיר האבן זיך געוואנדן, אפעלירט, געטאן אלץ וואס איז געווען מעג־ליך און נאך מער, אבער נישט שטענדיק איז עס אונז גלונגען.

זיכער קאנען יעצט אינזיקע צוליב פערזעגליכע סיבות ארויסקומען מיט טענות, פארשאס איז דאס אזוי און נישט אנדערש, די זעלבע האבן אבער געשטיגן אדער כמעט זיך נישט אבגערופן אויף די פילמאליקע וועגדונגען צו זיי וועגן אן ארבעט, וואס זיי האבן מער וי וער אנדערש געקאנט טאן.

עס זיינען פאראן אינזיקע אומצופרידענע, פארשאס זיערע ארבעטן זיינען נישט דערשינען, סוף כל סוף איז דאך א יזכור בוך נישט קיין בולעטין, אין וועלכן מקאן זיך דערלויבן שרייבן אפיסל וויניקער דורכ־געזען, אויסער דעם דארף מען איינזינען האבן אז די זעלבע שורות האבן שוין געקאנט זיין געשריבן דורך אנדערע און דרוקן אז דאס אלץ, וואלט געמיינט איבערהויפט די זעלבע זאכן צופיל מאל.

א גאר "שטארקע" טענה האבן אינזיקע, וועלכע האלטן אז אלץ וואס זיי האבן געשריבן האט נעמוזט ארויין אן אויסבעסערונגען, גארנישט האט געמעגט ווערן ארויסגענומען אדער גיענדערט, ויל איך דא דערקלערן מיט דער גאנ־צער פראנטוארטליכקייט, מיר האבן אפגעהיט בייז גאר, אז עס זאל נישט פעלן פון דאס מינדסטע אין אינהאלט פון געשריבענעם ארטיקל, מיר האבן אבער נישט געקאנט איבערלאזן זאכן ווי זיינען געשריבן געווארן, אן אויסבעסערן, אדער טיילמאל עפעס פארקירצן־אויב, אויב מיר האבן נישט געוואלט האבן א פארזעגניש אנשטאט א ווערטפולן "יזכור־בוך".

מיר ווארן אויך וויניקע אינסטרואירטע טענות, וועגן זכרונות געשריבן דורך מענטשן וועלכע האבן דאס אלץ איבערגעטראגן אויף זיערע אייגענע פלייצעט, דאקעגן די "טענות" קומען פון מענטשן וועלכע זיינען געווען וויט פון אט דעם עמק הבכה.

וויל מיר דערקלארן, אס וואונדערט זיך מען הערט פון מענטשן וועלכע לאזן נישט אראפ פון זיערע ליפן דאס ווארט דעמאקראטיע, פארוואס מען האט נישט ארויפגעצויגען אויף מענטשן דורכגעפיניקטע, דורכגע־ליטענע און וועלכע זיינען על פי נס לעבן געבליבן, אז מיר זאלן זיי צוזינגען צו פארלייקענען דעם שרעקליכן אמת וואס שוועבט נאך אלץ פאר זיערע אויגן, אדער פארשוויגן צוליב וועמענס באקוועמליכקייט דאס געשעענע דער יזכור־בוך איז נישט געשאפן געווארן פאר וועמענס באקוועמליכקייט, הלואי וואלטן מיר נישט באדארפן ארויסגעבן אזא בוך. מיר האבן נישט געזאגט צו די וועלכע האבן געשריבן זיערע איבערלעבונגען "שרייב דאס וואס מיר וואלטן געוואלט און טאקע דערפאר איז אונזער יזכור־בוך די ריכטיקע מצבה, מיטן געהעריקן אויפשריפט. מיר שטעלן פאר אלץ וואס אונזערע קדושים האבן דורכגעליטן בייז זייער אומקום.

און צום סוף: זאל אונזער יזכור בוך געלייענט ווערן, דורכגעקוקט ווערן, אפגעהיטן ווערן מיטן זעלבן ציטער פון אויפריכטיקן דרך ארץ און פיעטעט פארן ייִדישן לעבן אין זשעלעכאוו און אין אנדערע ייִדישע קהילות און פארן אנדענק פון אונזערע קדושים, מיטן זעלבן אויפריכטיקן ציטער וויי ער איז געשאפן געווארן.

דאס זשעלעכאווער יזכור־בוך

און זיין ארט אין אונדזער מארטיראלאגיע לייטעראטור.

א. וואלף יאסני ישראל

דאס זשעלעכאווער יזכור־בוך ציילט זיך שוין אין דעם פינפטן הונ־דערט פון דער צאל יזכור־ביכער פון פארטיליקטע קהילות.די דאזיקע ביכער שטעלן מיט זיך פאר א נייעם אפשניט אין דער ידישער לייטעראטור און אויך אין דער וועלט־לייטעראטור,וואס הגם נאך דערוויל נישט געפינען קיין פארשטענדניש פאר דעם מין שאפונגען פון מענטשן אנטריגענע פון חורבן,טויט און פארניכטונג.

אלץ,וואס ווערט געשריבן מיט אותיות/"לייטערא"/ גייט ארונטער אונטערן באגריף לייטעראטור.לייטעראטור־פארשער,קריטיקער־פאכמענער האבן ערשט געמאכט די אינטעלונג פון פאזיץ,פראזע,פובליציסטיק אאז"ו־א לאנגע קייט ביז קינדערישע היבורים אין די קלאסן.אזא מין לייטעראטור,וי עס זענען די יזכור־ביכער איז נאך דערוויל פרעמד פאר לייטעראטור־פארשער און קריטיקער,פונקט וי עס איז נאך פרעמד און דערוויל אומבאקאנט סיי פארן רוב שפראך־קינסטלער,סיי פאר היסטאריקער די פינצטערע און גלייכצייטיק מענטשלעך ליכטיקע עפאכע,וואס ווען אריין אין דער געשיכטע אונטערן נאמען־דייטש־היטלערישע ידן־און פעלקער־אויסראטונג.

אויך אונדזער לייטעראטור־קריטיק הגם נאך נישט געפינען די געהעריקע אויסדרוקן און די נעהעריקע פארבע אויף צו באצייכענען די יזכור־ביכער.די היסטאריקער באהאנדלען זיי וי צוייט־און אפשר דרייט־ראנגיקע דאקומענטן,וואס וועלן אמאל נוצלייך זיין פאר דעם געשיכטע־פארשער.די יזכור־ביכער ווערן דערייבער,דורך אנגעזעהע ידישע היסטא־ריקער באהאנדלט מיט געוויסע אויסנאמען,אין אנגרף"עם כל הנערים". די לייטעראטור־קריטיקער וועלכע שרייבן שוין גרויס אסך וועגן די יזכור־ביכער באונטן זיך מיט א שלל שאבלאנע ווערטער,וואס דריינגען נישט אריין אין תוך פון דאזיקן מין־היסטאריש אויפשטעלונגען,זכרונות, באשרייבונגען,שילדערונגען,גבית עדות,וואס געפינען זיך אין די יזכור־ביכער.

די דאזיקע לייטעראטור איז טאקע אינציק אין איר מין.זי הגם נישט צו זיך קיין שום גלייכן.אונדזער קרוב,צוייטוזנט ערקע מאר־טיראלאגיע הגם ביז דער דייטש היטלער־אויסראטונג נישט איבערגעלעבט נאך זיך אזא אנדענק־שריפט,אזא אייגיקייט־מצבה,וי עס שאפט אונדזער היינטיקער,געפינקטער ידישער דור.

אין די צייטן פון די קריג־צוגן זענען נאנצע ידישע קהילות אויף בייד זייטן פון ריין־אין פראנקרייך און אין דייטשלאנד־אפגעמעקט געווארן די ידן זענען דעמלט ביז צום טויט דורכגענאנגען,אן נאז־קאמערן און צוגעפאסט צו די דעמלטיקע טעכנישע באדינגונגען,אן גאז־קאמערן אין קרעמאטאריעס. פון ענע גרויל־צייטן זענען איבערגעבליבן קינות סליחות,מוסר־ספרים אדג"ל. עס איז אבער וויניק וואס פארן אין דער לייטעראטור,פון ענער צייט,ווען לעבן אין די דאזיקע קהילות ביז דעם חורבן און זייער קאמף מיטן שונא,און נעראנגל פאר אויפהאלטן דאס

חיות און דאס פינטעלע יד־מענטש.

ענלעכעס איז געשען אויך אין די גרויל־צייטן פון ת"ח ות"ט, בעת דער כמעלניצקישער יד־אויסראטונג.קהילות פון פוילן און אוק־ראינע זענען אפגעמעקט געוואָרן אין דער שרעקליכסטער פיין און זען נישט דאס קליינע ספרל "יון מצולה" פון יטע האכאזער,וואָלט מען אפילו נישט געהאט קיין באגריף וועגן די גרויזאמקייטן און רציחות.אין יענער גרויליקער צייט האָבן יד,אפשר צום ערשטן מאל אין גלות אירגענע, געשטעלט א וידערשטאנד דעם גרויזאמען שונא און אויך פון די דאזיקע העלדישע מעשים וויסן מיר זייער ווייניק,וויל די בני דורו האָבן נישט איבערגעלאזט קיין זכרונות.

אונדזער געפיניקטער דור,דער שארית הפליטה פון גאז־קאמערן און קרעמאטאריעס,די רעשטלעך,וואס האָבן זיך על פי נס אויפגעהאלטן אין די לעצטער,צו וועלכע עס האט נישט דערגרייכט די גרויזאמע דייטשע פויסט־קאנען נישט פארשווינדן דעם גרויזאמען חורבן.יעדער האט געזען, אז פאר זיינע אויגן האט זיך אפגעשפילט די גרעסטע געשיכטלעכע אויפ־מערסלונג,א סאציאלע קאטאסטראפע,בעת וועלכע א פאלק האט זיך צעוויל־דעוועט און אויסגעראט א דריטל פון אונדזער פאלק און מיליאנען פון אנדערע נאציעס,וי האָבן געקאנט די עדות,אליין די קרבנות,פארשווינ־גן נישט דערציילן,וואס זייערע אויגן האָבן געזען? וי האָבן געקאנט די לעבנגעבליבענע פארשווינגן און נישט דערציילן וועגן דייערע קהילות, וועגן זייער לעבן און עקזיסטענץ,וועגן די ערליכע טיפן פון ארבעט־מענטשן,וועלכע זענען פארניכטעט געוואָרן דורך גרויזאמע מערדער־בעסט־יעס? און אזוי זענען געשאפן געוואָרן די איבער 400 זכור־ביכער.

בעת א דיסקוסיע אין תל־אביב,פאר א גרויסן פארזאמלטן עולם, אויף וועלכער עס איז באהאנדלט געוואָרן ראוויסשעט אידי מכוח שאפן א "צווייטן תנ"ך",האט אינער פון די רעדנער באטאנט,אז אויב עס וועט געשאפן ווערן אזא ספר הספרים,דארף אין דער ערשטער רי דארט פארנו־מען אן ארט אונדזער נייעסטע מארטיראלאגיע־ליטעראטור,פארשטענדלעך אינשלוסנדיק די זכור־ביכער.צו דעם רעדנערס מאטיווירונגען וועגן דער הילפיקייט פון דער דאזיקער "די בעסערע פון זי,די אויפריכטיקע גבית עדות קאנען אריינגין אין א "צווייטן תנ"ך",וויל זי האָבן אין זיך געוויסע תנ"ך אינגשאפטן.

די זכור־ביכער זענען פונקט וי דער תנ"ך געשאפן געוואָרן דורכן פאלק,אמת עס זענען אין זי נישט פאראן קיין נביאים,עס איז אבער פאראן די ערלעכע אויפריכטיקייט,וועלכע שאנווועט נישט קיינעם. די לעבנגעבליבענע דערציילן וועגן די גיטע מידות פון פאלק,די גע־פיניקטע גיבן איבער ווער עס האט זי געפיניקט און דערציילן וועגן די הילף,וואס די פיניקער האָבן באקומען פון אינגעניפון אחינו בני ישראל צום באדויערן,וואס האָבן זיך געשטעלט אין דינסט פון די דייטשן.

די דאזיקע מידה פון דערציילן דעם אמת,וי גרויזאם עס זאל נישט זיין,איז א ריין תנ"כישע,און דעם אמת דערציילן אויך דער רוב פון די זכור־ביכער.עס איז א גרויזאמער אמת:ידן האָבן געהאלפן די דייטשן אין דער ידן־אויסראטונג,אבער פונקט וי דער תנ"ך ברענגט ארויס דעם שאטנדיקן אומרעכט פון קעניגן און הערשער,כדי צו לאזן נאך העלער

אויפשיינען דעם אמת, ווער און גערעכטיקײט פון פאלק און זײנע נביאים אזוי אויך די יזכור־ביכער, וואס דערציילן וועגן יודענראטן, ״דישער פאליצי״, וואס האבן זיך געשטעלט אין דינסט פון דײטשן־באזײצער בלויז די הילפיקע שטראליקע דערהויבנקײט פון פאלק מיט זײנע גיסטיקע פירער, רבנים, געטא־קעמפער, וואס זענען געגאנגען אויף די גרעסטע פײן, אומגע־קומען אויף קידוש השם און נישט אויסגעשטרעקט קיין האנט די דײטשע בעסטיאלישע מערדער.

וען אונדזער זשעלעכאזער האט אין דער דאזיקער גרויליקער צײט, אויף צען טויזנט ײדן, צווישן זיי רבנים, פרומע ײדן, וואס האבן מקדיש השם געווען־וואס ארויסגעגאבן נאר אײניקע צענדליק יודענראטלער און פאליצײ־לײט, מיטארבעטער מיט די דײטשן־קאנען מיר אויסרופן: וי הילפ אײז געווען די דאזיקע מחנה ישראל:!

==========

נאך דער דאזיקער צו גרויסער הקדמה, לאמיר א שמועס טאן וועגן אונדזער זשעלעכאזער יזכור־בוך.

מיר האבן זיך נישט צו באקלאגן אויף א ״שלעכטע פרעסע״, אנגעזענע שרײבער, צווישן זיי דער זקן הספרים־יעקב לעשטשינסקי האבן מיט אויפ־ריכטיקער אנערקענונג, מיט ערלעכער באציאונג געשריבן וועגן אונדזער מצבה אויף אונדזער הילפיקער, פארשוויטענער קהילה. מיר ווילן באזונדערס באטאנען די הערמער, וואס דער הל אביבער ״דבר״ האט געשריבן וועגן זשעלעכאזער יזכור־בוך: ״עס אײז א מצבה נישט בלויז פאר זשעלעכאז־נאר אויך פאר די קהילות, וואס האבן נישט זוכה געווען צו אזא מצבה״. צוליב נישט קאנען אונדזערע רעדאקציע־פארהעלטנישן האבן אײניקע שרײבער געמאכט טעותים, וועלכע מיר ווילן דא אויסבעסערן:

די פאקטישע רעדאקציע פון זשעלעכאזער יזכור־בוך אײז באשטאנען פון צוויי מענטשן - ח״ לייביש ווייסלעדער/לעצ ווייס/ און א.וואלף יאסני. דער רעדאקציע־ראט אײז די רעפרעזענטאנץ פון אלע זשעלעכאזער בני עיר אין דער גאנצער וועלט. מיר האבן געהאלטן, אז דאס יזכור־בוך אײז די מצבה, וואס אלע יוצאי זשעלעכאז, וואו זיי זאלן זיך נאר נישט געפונען, שטעלן אויף די נישט־זעבארע קברים פון זייערע טייערע און נאנטע און אויף דער גאנצער פארפיניקטער קהילה. דערבײ האט געדארפט אויף דעם יזכור־בוך פיגורירן די רעפרעזענטאנץ פון אלע זשעלעכאזער אין דער גאנצער וועלט. פארשטענדלעך, אז צוליב טעכנישע סיבות אײז נישט מעגליך געווען, אפילו. אין דער קלענסטער מאס צו פארשטענדיקן זיך מיט דעם רעדאקציע־ראט, אין ענינים, וואס האבן א שייכות מיטן רעדאגירן דאס יזכור־בוך.

דאס יזכור־בוך האט נעקאנט צושטאנד קומען אין אזא פארנעם, וויל צווישן די צוויי מענטשן, ווייסלעדער און יאסני, אײז געווען א פולשטענדיקער הסכם און חבריש צוזאמנארבעט אויף אלע נעביטן. וואס האבן א שייכות צום רעדאגירן, אויפשטעלן און אילוסטראטיון צוזאמענשטעל פון דעם בוך

דער ערשטער הויפט־פרינציפ, וואס ביידע שעפער פון דעם ספר יזכור האבן זיך געשטעלט אײז געווען: נישט משפיע זיין אויף די זכרונות־שרײ־בער־נישט ענדערן די פאקטן, נישט ארײנמען אין נישט צוגעבן, נישט פארשענערן אדער פארמיאוסן דעם אדער יענעם פרט, נאר געבן אין דעם

בוך אלץ, וואס אנשי זשעלעכאז שרייבן וועגן לעבן אין זיער קהילה און דער אויפן פון דער אומעגטשלעכער בעסטיאלישער אויסראטונג.דער דאזיקער פרינציפ איז דורכגעפירט געווארן אין די פולע הונדערט פרא־צענט.

דער צווייטער פרינציפ איז געווען:באמיען זיך, אז אלע שיכטן פון ייִדישן זשעלעכאז, וואס רעליגיעזע לעבן אין אלע זיינע פארמען, וואס געזעלשאפטלעכע לעבן אין אלע זיינע שאטירונגען־זשען קומען צום אויס־דרוק אין ספר יזכור.צוליב דעם וואס אזוי לאנג געדויערט ביזן דער־שיינען פון דעם בוך. עס איז כסדר געזאמלט געווארן מאטעריאלן אין משך פון איבער פינף יאר און וועט דאס ספר איז שוין געווען אין דרוק וואבן מיר נאך זיך באמיט צו באקומען פרישע מאטעריאלן פון לעבן פון די זשעלעכאזער ייִדן.

פריינט מלך ראזיטש, וואס באזאונדערט דעם ליטעראריש סטיל פון דעם בוך, איז אין ספק, צו מהאט געדארפט סטיליזירן די זכרונות פון די פשוטע מענטשן. מיר ענטפערן אויף דעם־ יאָ! מהאט געדארפט אויסבא־סערן דאס שרייבן פון די פשוטע מענטשן, כדי עס זאל זיין ליין־שטאף פאר יעדן אינעם, וואס אינטערעסירט זיך מיט דעם לעבן פון דער זשעלעכאזער קהילה און איר טראגישן סוף. בייַם סטיליזירן וואט אבער דער רעדאקטאר נישט אנגעווארפן זיין נוסח פון שרייבן, נאר וואס זיך באמיט אריינצו־דרינגען אין דעם סטיל פון יעדן זכרונות־שרייבער און נאכפאלגן אים־דעם סטיל־אזוי וי ער איז אין זיין אינטימער אינגערטיקער פארם. דאס לאזט זיך זיער ליכט באמערקן, פריינט ראזיטש, וועט מפארגליכט דעם אופן פון שרייבן פון, למשל, ־ שלום אשלאק ז"ל און, ובד"ל לחיים, לייביש ווייסלעדער, אדער פון בארוכאזיטש און לאקסמאן. יעדער זכרונות־שרייבער איז יזכור־בוך וואס דא זיין סטיל און נוסח.

==========

דאס זשעלעכאזער יזכור־בוך, וי מיר זען פון די געבראכטע אפהאנד־לונגען, איז דורך שרייבער און ליטעראטור־קריטיקער אויפגעזומען געווארן מיט יראת הכבוד און פולער ערנסטקייט.ליידער האבן זיך צוישן אונדז געפונען אזעלכע, וואס האבן זיך דערלויבט מזלזל צו זיין אט די דערהוי־בענע מצבה פאר אונדזער פארפייניקטער קהילה. זיי האבן זיך דערלויבט צו שרייַן, לארמען און זידלען זיך אויף א בית עולם פון 10 טויזנט קדושים, וואס מדארף ניין שטילשווייגנד, מיט געבויגענע קעפ און איינגעהאל־טענעם אטעם.

אמת, צוישן די לעסטערער און שענדער געפינען זיך אזעלכע, וואס לעבן איבער טיף טראגיש די טרויערניקע דערשיינונג, וואס זיערע נאנטע האבן זיך געפינען אין יודנראט אדער אין דער פאליצי און מיטגעהאלפן די דייטשן, אבער גראד זיי, די געטראפענע האבן געדארפט אויפנעמען דעם טרויערניקן פאקט מיט שטילשווייגן.עס איז נישט בלויז זיער וויטיק, עס איז אויך אונדזער צער, עס איז דער צער פון גאנצן ייִדישן פאלק, אז אין דער דאזיקער גרויליקער עת צרה האבן זיך געפינען ייִדן, וואס האבן צוליב דער אדער יענער אויסרכנונג זיך געשטעלט אין דינסט פון די דייטשן און מיטגעהאלפן אין דער ייִדן־אויסראטונג.

מיט די געטרעפענע פון דער שרעקליכער דערשיינונג האבן זיך אַבער מיטגעכאפט די אלע, וואס פירן א "מלחמת מצוה" מיט לייביש זייסלעדער /צוליב וואס?/, די אלע וואס קאנען נישט פארגינען לייבישן דעם כבוד און זילן נישט האבן קיין גמילת חסד קאסטא אין ישראל./פארוואס ?/

די דאזיקע "יוצאי זשעלעכאָוו", זייער צאל איז א גאנץ קליינעהאלטן אז מחאָש נישט געדארפט דערמאנען די יודנראטלער, די פאליצי און זייער שעדלעכע טעטיקייט. די מזלזלים זענען אין דער מינונג, אז דאס אנרופן לגנאי אַט די יודנראטלער און זייער פאליצי, איניקע צענדליק מענטשן, האט ארויפגענומען די קרוין פון די זשעלעכאָוער יידן. זיי, אַט די שרייער, גייט נישט אין, וואס דאס זכור־בוך פאריבניקייט די דערהויבנקייט די טהרת הקודש, דעם קידוש־השם פון קנאפע צען טויזנט זשעלעכאָוער יידן, זיי נעמען זיך נישט איבער מיט דעם מסירת נפש פון די רבנים און פרומע יידן, דער עיקר זענען בייַ זיי די איניקע צענדליק יודנראטלער און פאליצי.

לויט דער מינונג פון די פארטיידיקער פון די יודנראטלער און געטא־פאליצי האט מען געדארפט פעלשן די זכרונות פון בארוכאָוויטשן און אנדערע, כדי די קאלאבראציאניסטן זאלן ארויסקומען רין, וואס זיי שניי. וויל איך, אז דער רעדאקטאר פון זכור־בוך, דערקלערן, וועז עמיץ זאל קומען צו מיר מיט א פארשלאג צו פעלשן זכרונות, אדער אנדערע דאקומענטן פון געטאס און לאגערן, וואלט איך זיך מיט פאראכטונג אפגעקערט פון אזא ארבעט. איך האב נישט קיין רעכט ארייצוטרעטן אין א זכור־בוך מין מינונג וועגן דעם פינליכן ענין און איך קען אויך נישט באגיין אזא פארברעכן וי פעלשן עמיצנס זכרונות. איך וויל נאך צוגעבן וואלט עמיץ, וואס האט געלעבט אין זשעלעכאָוער געטא, געברענגט זכרונות, מיט באשרייבונגען פון די גוטע מעשים פון יודנראט און פאליצי, וואלטן מיר עס אן שום ספק פארעפענטלעכט. אזעלכע זכרונות זענען אַבער נישט געווען.

און צום סוף: צוישן די וואס האבן אויפגעהויבן א קול קעגן זכור־בוך, געפינט זיך אויך אישטוב. איך באדויער זייער, וואס איך דארף דאָ אין דעם פינליכן ויכוח, דערמאנען אויך זיין נאָמען, אישטוב איז געווען דער ערשטער ד"ר אין ישראל, וואס האט מיר אויסגעשטעקט א וואָרעמע האנט, וען איך בין געקומען אין לאנד. איך קען אַבער נישט פארשווייגן, אז אויך ער געפינט זיך צוישן די מזלזלים.

וויל איך פעסטשטעלן, אז אישטוב האט געליינט דעם גאנצן מאטעריאל פון פיין און אומקום, אידער ער איז געגאנגען צום דרוק, נאכן איבערליינען האט ער מיר געזאגט: "די איבערלעבונגען זענען שרעקלעך טראגיש, איך האב נישט געקאנט נעכט שלאפן, ער האט אַבער מיט קיין אין וואָרט נישט דערמאנט וועגן דעם, אז מדארף פעלשן די זכרונות, כדי ריינצוואשן די יודנראטלער און די געטא־פאליצי, וואס ער פארלאנגט איצט.

זאל אויך דאָ דערמאנט ווערן, אז די מזלזלים האבן זיך אויך באמיט אין "דבר", אז מזאל נישט געבן קיין בריטע אפהאנדלונג איבערן זשעלעכאָוער יזכור־בוך. טרעף זייערע באמיאונגען האט אינער פון די חשובסטע מיטארבעטער פון "דבר" מיכאל יוסף געגעבן די הארציק־וואָרעמע שורות, וועלכע מיר ברענגען ווייטער.

מיר גייען פארביי און ווארפן אפ די טענות פון די,וואס דערלויבן זיך מזלזל צו זיין די גרויסע הייליקע מצבה - דאס יזכור-בוך פון דער זשעלעכאוועך יידישער קהילה.מיר,די שאפער פון יזכור-בוך פילן, אז ווי שלוחי ציבור האבן מיר הייליק דערפילט אונדזער חוב. מיר האבן נישט געפעלשט קיין דאקומענטן, מיר האבן נישט ארויסגעברענגט און נישט אנגעוואַרפן קיינעם אונדזער מיינונג,נאר געלאזט פריי דערציילן יעדן פון זיינע איבערלעבונגען.

מיר ווינשן אונדזערע זשעלעכאוועך און אונדזער גאנצן שוועך געפרווועט פאלק,אז מער זאלן שוין נישט זיין אזעלכע פיינען און אויסראטונגען,מיר זאלן לערנען פון דער טרויעריקער פארגאנגענהייט,אז מאַר נישט אויסשטרעקן קיין פינגער דעם שונא און שטענדיק זיין גרייט אפצוגעבן דאס לעבן פאר דעם פאלק און זיינע רעכט.

==========

נאכן פארענדיקן דעם יזכור-בוך,האבן מיר זיך געשטעלט פאר אן אויפגאבע,צו דערגרייכן די יידישע פרעסע,די יידישע קריטיק איבער דער גאנצער וועלט,וואו נאר יידיש ווערט געלייענט.מיר האבן דערביי אינזיינען געהאט צוויי זאכן,ערשטענס צו באקאנען וואס מער מיט אונזער בוך און הערן א מיינונג פון מענטשן וועלכע זענען בארופן דערצו,וויפל סאיז אונז געלונגען מיט אונזערע באמיאונגען.

וויפל סאיז אונז באקאנט,האבן מיר דערגרייכט מער ווי אנדערע יזכור-ביכער,וואס זענען אונז באקאנט.

אין די וויייטערע זייטן גיבן מיר אויסשניטן פון צייטונגען,געדרוקטע רעצענזיעס וועגן אונזער יזכור-בוך,פון וועלכע יעדער זשעלעכאוועך וועט זיין שטאלץ. וויי נישט אלע וועלכע האבן אונז פארזיכערט צו שרייבן,האבן דאס געקאנט טאן ביז איצט,צוליב איין סיבה אדער א צווייטע,מיר וועלן דערביבער וואַרשיינליך דארפן ארויסגעבן א שפעטערדיקע אויסגאבע מיט די איבריקע רעצענזיעס.

דער איצטיקער בולעטין ווערט געדרוקט פארן געלט פון יזכור-בוך און וועט ווערן געשיקט צו אלע וועלכע האבן געקויפט דעם בוך.

פארווערטס זונטאג, אפריל 10, 1955

ליטעראַרישע קריטיק

אַ יזכור-בוך פון די זשעליכאָווער אידן

אַ זאַמלבוך ווערטן אַ מערק־ווירדיגער קהילה. — צוויי אידישע שרייבער, דער באַרימטער י. מ. וויסענבערג און יחיאל לערער האָבען געשטאַמט פון זשעליכאָוו.

פון

יעקב לעשצינסקי

טשיקאגא, 1954.

דאָס איז ניט קיין געוויהנלעכער יזכור־בוך, פון וועלכע מיר האָבען שוין עטלעכע הונדערט; ניט קיין געוויהנלעכער, ווייל ער האָט אַ סך מעלות און ווייל ער איז גאָר אַנדערש געבויט און אַנדערש צוגאַנגען־מענגעשטעלט.

געווען צו זאָגען, אז פון 42 מיט־ארבייטער פון בוך זיינען אפשר 5־6 פראָפעסיאָנעלע ליטעראַטען. אַלע איבעריגע זיינען פשוט'ע אי־דען, יונגע און עלטערע, מענער און פרויען, וועלכע האָבען געשריי־בען נאָר דאָס וואָס זיי האָבען פער־זענליך איבערגעלעבט, פערזענליך מיטגעמאַכט אין גוטע יאָרען אין ביטערע צייטען. פשוט'ע אידען וועלכע זיינען פון קיין חכמות, פי־צען נישט און קאָמען נישט צו, נאָר דערצײלען. און ס'האָט גיך באַ־קומען א פילפּאַרביג בילד פון א אידישער קהילה פון קרוב צו 10 טויזענט אידישע נפשות. ניט פון א געווויינלעכער קהילה, נאָר פון באָמת אַן אויסגאָם קהילה, ווי מיר וועלען באַלד דערווייזען.

צווישען די דערצײלער פון זיי־ער איבערלעבונגען, הן אַלס בונ־דיסטען אָנהויב לויפענדען יאָר־הונדערט, הן אַלס חלוצים שוין אין די צייטען פון פּוילישען אַנטיסע־מיטיזם, הן אַלס שקלאָפען אין די היטלער־לאָגערען און הן אַלס פּאַר־טיזאַנען אין די וועלדער, אַנפאַלענ־דיג און מאַרדענדיג דייטשע סאָל־דאָטען — אין אַלע פאַלען האָבען מיר פּשוט'ן מאַטעריאַל, וואָס יער קומענדיגער אידישער היסטאָריקער וועט זיך מיט אים משש מחיה זיין. שמיקער צאַפּעלדיג לעבען, דער עיקר פון די לעצטע 60־50 יאָר, יאָרען וועט אין יערען אידישען שטעטל האָט געקאָכט און געזע־טען און וועט שפּעטער האָט מען געצאָפּט בלוט פון די דאָזיגע שטעט־לער — צוערשט פּוילישע אַנטיסע־מיטען און שפּעטער היטלער־מער־דער מיט דער שטיצע און מיט דער הילף פון פּוילישע כולינאַנעס.

מיר איז ניט באַקאַנט קיין איין פאַל, אז א יזכור־בוך זאָל צונויפ־געמען מיטאַרבייטער כמעט נאָר פון פּשוט'ן פאָלק און דערבי פון אַמעריקע און ארגענטינע, פון בראַ־

זיל און וועגעווילע, פון קאסטא־ריקא און טרינידאד און פון אי־סטראליע און ועהר א סך פון מדינת ישראל.

מיר אין ניט באקאנט קיין איין פאל פון א לאנדסמאנשאפט, וואו מען זאל זיין צוזאמענגעבונ־דען און אזוי פריינדליך און שטארק אין קאנטאקט מיט יערער גרופקע זשעליכאווער, מעג זי זיין ווי קליין און ווי ווייט ערגעץ פארוואנדרעגט. זשעליכאווער זיינען גרויסע פאט־ריאטען און האבען ליב זייער הרוב שטעטל און זיי זיינען גרייט אויף די גרעסטע קרבנות כדי ניט צו לאז זען פארגעסען זייער היים. אט האבן זיי געגרינדעט א גמילות חסדים־קאסא אין ישראל — ווידער, כדי צו פארבייבינען דעם נאמען פון זייער געליבט שטעטל.

און זשעליכאוו האט געהאט מזל און האט געהאט צוויי זעהר טא־לאנטפולע אידישע שרייבער, דעם בארימטען אישטש מאיר וויסענ־בערג, דעם מחבר פון „א שטעטל", וואס האט אין זיין ציים אריס־גערופען א שטורם פון באגייסט־רונג; און דעם ניט־וועניגער טא־לאנטפולען יחיאל לערער, וועלכער האט פארבייבינגט זיין שטעטעלע אין א פאעמע ממש טאקע ערב דעם חורבן, עפעס ווי דאס הארץ האט אים געזאגט, או די מערדער שטע־הען שוין אויף דער שוועל פון זיין היים, פון זיין פיזישער און גייס־טיגער היים, פון זיין נישמה־נעפט און ער האט אריינגעלעגט אין דער דאזיגער פאעמע זיין גאנצען גרויי־סען און זאפטיגען טאלאנט.

דער יזכור־בוך האט גוט פאר־שטאנען, ווי אפצוגעבען כבוד אין פארבינדען אויף אייביג די צוויי נעמען מיט זייער שטעטל. און א גאנצער טייל פון בוך איז געווייד־מעט די דאזיגע אמת'ע אפלעס־טאלאנטען.

און נאר איין מעלה און שוין גאר אזא אויסנאם־מעלה, אז מיר מיי־נען, או דאס איז ניט קיין אויסנאם, נאר אן איינצעלנער פאל. די זשע־ליכאווער גיבען ארויס א בולעטין שוין זעקס יאר. פיר מאל אין יאר ערשיינען העפטען, אנגעפיקעווט מיט מאטעריאלען וועגען די צע־זייטע און צעשפרייטע בריידער און שוועסטער איבער אלע פינף קאנט־נענטען. און ס'ווערט נעגעבען מא־טעריאל ווי מען האט זיך איינגע־ארדענט עקאנאמיש און ווי מען זארגט פאר דער נשמה פון די אל־טערע און פון די קינדער. זשעלי־כאווער בלייבען אויף אייביג זשע־ליכאווער! מען שרייבט זיך דורך, מען שאפט צוזאמען אינסטיטו־ציעס, מען העלפט נייע איינוואנדע־רער אין א לאנד. ניטא קיין שטעד — ווערט א גרופע פארוואנדרען אזש קיין אויסטראליע און א צווייטע גרופע אזש קיין וועגעווילע, רופט מען זיך איבער דורך די בולעטינס און דורך דעם יזכור־בוך און דורך דער נמילות חסדים־קאסא אין ישראל. מען לאזט ניט, או די זשע־ליכאווער פערזאנ זאלען איבער־נעריסען ווערען.

איך ליייגן דעם יזכור־בוך און די בולעטינס און איך שטודיר בשעת מעשה אידיש לעבען אין אלע עקען פון דער וועלט. וויייל זשעליכאווער מאבען דאך דורך די זעלבע מאטער־נישען ווי יונגע אימיגראנטען אין די זעלבע אויפשטייגונגען ווי על־טערע תושבים אין א ניי לאנד.

נאר א נייעם האבען אויפגעמאן די רעדאקטארען פון דעם יזכור־בוך פון זשעליכאוו ניט דעם, וואס זיי האבען געבראכט א צעטעל צו העכער טויזענט זשעליכאווער פאר־פיינינגטע אין ערמארדעטע. אזא גרויסע רשימה פון קרבנות האב איך ניט געטראפען אין קיין שום יזכור־בוך. און העכער 50 גרויסע זייטען זיינען אויסגעפילט מיט בילדער, מערסטענטיילס פון גאנ־צע משפחות. דאס מיינט, או עס זיינען נעגעבען געווארען פאטאם פון ארום 200 איינצעלנע מענשען און גאנצע משפחות.

נעווים, דער בוך האט אויך חסרונות און איך האלט פאר מיין חוב זיי צו דערמאנען — די באר־שרייבונגען חזר'ן זיך אפט, זעהר אפט איבער. ס'זיינען אויך פאראן נעגענזאצען, באזונדערס ווען עס קומט צו די דערציילונגען וועגען לעבען אין די מארד־לאגערען. נאר די רעדאקציע האט רעכט ווען זי ווייזט אן, או די דאזיגע חסרונות זיינען געווען אומפארמיידליך אין זיי ווערען אויסגעקוקט דורך דעם, וואס מען האט נעגעבען שרייבען מענשען, וועלכע האבען זעלבסט

אלץ געזאגט מיט די אייגענע אויגען און איבערגעלעבט מיט אלע געפיל־לען און מיט דער גאנצער נשמה.

לאמיר ענדליך איבערגעהן צום אינהאלט פון בוך, וואס האט הע־כער 400 בלייטע זייטען, געדרוקט אויף גוט פאפיר און פארזארגט מיט אלע טעכנישע באקוועמלי־קייטען אום צו געפינען דעם אדער יענעם מאטעריאל, מיט וועלכען דער לייענער זאל זיך אינטערעסי־רען.

דער אריינפאר סטארעט זיך צו געבען א געשיכטליכען איבערבליק איבער דעם אויפקום פון שטעטל, און באזונדערס וועגען דעם אויפ־קום פון דער אידישער קהילה, געשריבען פון רעדאקטאר וואלף יאסני. דער דאזיגער אריינפיר, גע־שריבען אין אידיש, איז איבערזעצט און געגעבען אויך אין העברעאיש. אויך דאס איז א גאנץ נייע זאך אין געווייס א סימפאטישע. די זשעלי־כאוואר האבען געוואלט דערמיט ווייזען זייער צוגעבונדענקייט צו דער שפראך פון אויפגעלעבטען אידישען פאלק.

א גאנצע סעריע קלייגע ארטיק־לען מאלען בילדער פון אידישען פרומען און נאך מער פון חסידישען לעבען. אהן זיך אריינלאזען אין חקירות און אין דעטאלען ברענגען זיי לעבעריגע טיפען און מיר וועל־רען איבערגעטראגען אין דער פרי־לישי־אידישער וועלט, וועלכע איז נעווען די קאנסערוואטיווסטע, די ארטאדאקסישסטע און די עקשנות־דיגסטע. מיר וועלען ניט אויסטיי־לען קיינע איינצעלנע באשרייבי־נגען, וויל מיר ווילען ניט טיילען קיינע עליות די שרייבער. יעדער האט געשריבען וויי ער האט גע־קאנט. צוזאמען האבען מיר אויף עטליכע צענדליג זייטלער די אמא־ליגע אידיש־פוילישע וועלט. זי וועט צוגוץ קומען דעם אידישען היסטא־ריקער און נאך מער דעם אידישען בעלעטריסט, וועלכער וועט זיכען טיפען אין דער אלטער, גאנצער און קאליר־פולער אידישער וועלט.

דער צווייטער טייל גיט א בילד, ווי דאס שטעטל זשעליכאוו, אן אינדוסטריע־שטעטל, טיפיש אי־דיש, דאס מיינט פון קליין־אינדו־סטריע, לעדער און שיך און שטי־וועל, הויבט זיך אן אויפכאפען פון דער לאנגיאריגער פארשלאפענ־קייט און פאסיווקייט. דער וועג איז ניט דורך בילדונג, דורך השכלה, ווי ס'איז געווען אין פילע ערטער, נאר דורך סאציאלע געגענזאצען. קומט א בחור פון ווארשע און הויבט אן דערצעהלן וועגן סטרייק און וועגען סאציאליזם און וועגען קאמף געגען צאר און זיינע משרתים. יונגע בחורים און איך אביסעל עלטערע ארבייטער הערען מיט פארכאפטע אטעמס און נאר גיך נעמט זיך אן די נייע תורה — די רעוואלוציאנערע תורה. וואוי־דערבארע זייטלער זיינען פארא־אין דאזיגען טייל, וואס צעווואקסט זיך און פירט אריין אין דעם אויפ־קום פון די ציוניסטישע באווועגי־גען, דער עיקר פון די פועלי ציון און פון די חלוצים. אין ביידע פא־לען זיינען פארא טיפען, אז מען גאפט ממש פון פארוואנדערונג. ממש עס וויילט זיך אויסשרייען: וואס פאר א גאלדענע, נשמה־רייכע יונגעס מיר האבען געהאט אין די קליינע שטעטלאך! וואס פאר א גרייטקייט צום קאמף פאר פאלק און פאר ארבייטער־קלאס! אין וואס פאר א גייסטיגער הונגער אין א חשק צו וויסען און צו קאנען!

מיר האבען וויייט ניט אויסגע־שעפט דעם מאטעריאל. יעדער זשע־ליכאוער און יעדער איד, וואס אינ־טערעסירט זיך מיט'ן אידישען אמאל, מיט'ן חורבן און נאך מער מיט העלדער־טאטען פון אידישע פישוט'ע מענשען — דער מוז לייע־נען דעם דאזיגען יזכור־בוך.

ס'קומט א דאנק דער קלייגער גהו־פע אקטיווע טויר, וויי וואלף יאסני, לייביש וויסלעדער, ל. וויים אין דעם גאנצען גרויסען רעדאקציע־ראט פאר דער וואונדערבארער ארבייט.

זייט 12 זשעלעכאוועך בולעטין ספעציעלע אויסגאבע

דער גרויסער יידישער דיכטער ה.לייוויק,
שרייבט ווענן ארויסגעבן א יזכור-בוך פאר
זיין געבוירנשטאט און שרייבט דערביי ווענן
2 ארויסגעגעבענע יזכור-ביכער, ראטנע און
זשעלעכאוו.

דער טאג 14טער מאי, 1955

יזכור־אדער ישעשטעט און שטעטלעך

„ראטנער יזכור־בוך", וואס איז דערשינען אין ארגענטינע. — „יזכור־בוך פון דער זשעלעכאווער אידישער קהילה", וואס איז ארויסגעגעבן אין שיקאגא. — מיינע מינסקער לאנדסלייט.

פון ה. לייוויק

אין שייכות מיט מיין רופ־אר־טיקעל פאר צווייי וואכען צו פאר־אייביגען דורך א יזכור־בוך דעם פארגאנגענעם און פארשניטענעם אידישען ישוב פון מינסק און פון די ישובים ארום מינסק, האב איך באקומען עטליכע בריוו, וואס עס איז נויטיג זיי אויפצומעמן, פשוט צוליב דעם כדי אנצוהאלטן און צו פארגרעסערן דעם אינטערעס צו דעם עפענטליך־ארויפגעבראכטען ענין.

אינטערעסאנט צו דערציילען, אז צוויי פון עטליכע בריוו, וואס איך האב באקומען אין שיכות מיט פנקס־מינסק, האב איך דערהאלטען א בריוו נאר פון א פריינט פון שטעטעלע ראטנע, וואלינער גובערניע. דער בריוו איז פון בעל־קאהאן. וועט זיין פאר אלע מינסקער און פאר אלע ארום־מינסק אן איבערראשונג און א פארשעמונג, ווען כ'וועל זיי דערציילען וואס פריינט ב. קאהאן שרייבט: ער שרייבט מיר, אז די היגע לאנדסלייט פונ'ס קליין שטעטעלע, ראטנע, וואו ס'האבן געלעבט ארום דריי הונדערט אידישע משפחות, האבען בשותפות מיט דעם טייל לאנדסלייט וואס נעפינען זיך אין ארגענטינע, אט נישט לאנג צוריק ארויסגעגעבען א גרויסען יזכור־בוך וועגען זייער שטעטעלע. א בוך וואס פארנעמט 810 זייטען גרויס פארמאט. אזוי הייסט עס טאקע: „ראטנער־יזכור־בוך", — דאס לעבען און דער אומקום פון א אידיש שטעטעלע אין וואלין. די רעדאקטארען פונ'ם בוך זיינען אונזערע גוט באוואוסטע קאלעגען: יעקב באמאשאנסקי און יצחק יאנאסאוויטש פון בוענאס איירעס. א יישר כח זיי.

א בוך פון איבער אכט הונדערט זייטען אין אונטערנעמונג וואס טרייבט נעווים ארויין אין די שוועך טויזענטער. פונדעסטוועגן האבען לאנדסלייט פון איין קליין שטעטעלע דערוויזען עס דורכצופירען. — ווי אזוי האבען זיי עס דערוויזען? פשוט, ווייל אין זיי לעבט טיף דער צובונד צו זייער היסטארישען מקור, און עס איז פריש אין זיי זייער ליבשאפט צו זייער היים־שטיבעל, וואס איז מער נישט א. און ווייל ס'איז מער ניט א, ווייל ס'איז אפגעווישט און חרוב געווארען — איז זייער ליבשאפט צום „מער נישט א" נאך היימער אין זייער הארץ.

צו דערפן די טויזענטער לאנדס־לייט פון מינסק און פון אזויפיל ישובים ארום מינסק, וואס שטעלען צונויף צענדליגער לאנדסמאנשאפטן אין ניו יארק און אין אַ סך שטעט פון אַלע אמעריקעס, — צו דערפן זיי נישט איינביינען זייער קאָפּ אין פארשעמונג? די פראָגע פון געלט קאָן דאָ ניט זיין. ווי גרויס עס זאָלען נישט דערפען זיין די הוצאות פון אַ פונדאמענטאַלען מינסקער פנקס, קאָנען עס געווים אַלע מינסקער לאנדסמאנשאפטען דערווייזען צו שאַפען. קיין געלט קאָן זיי נישט פערלען. אויב עס פעלט זיי, איז — אינטערעס, וואָרעמקייט און אַביסעל ענערגיע. אַביסעל התעוררות.

און אַט ליגט פאר מיינע אויגען דאָס „יזכור־בוך פון דער זשעלעכאָווער אידישער קהילה", וואס איז אַרויסגעגעבען געוואָרען פון דער צענטראַלער זשעלעכאָווער וועד לאנדסמאנשאפט אין שיקאגאָ. דאָס בוך אנטהאלט אַרום פיר הונדערט טאַפעל־זייטען גרויס־פאָרמאט, אַרויסגעגעבען מיט אַ סך געשמאק און פראַנטוואַרטליכקייט. דאָס בוך איז רעדאַקטירט פון אַ רַאט, בראש פון א. וואָלף יאסני און ל. וווייסעדער. איך דאַנק דעם סעקרעטאַר פון דער זשעל. לאנדסמאנשאפט, ל. וויים, פאר איבערשיקען מיר דאָס וועדטפולע בוך דורך פריינט משה באָרוכאָוויטש, וואס איז אַ זשעלעכאָווער. דאָס איז דער משה באָרוכאָוויטש וועלכער האָט, ליגענדיג באַהאַלטען אין אַ בונקער, אויפגעשריבען מיט כפר תורה־כתב דעם גאנצען סידור. דעם סידור האָב איך באקומען כשעת מיין באזוך אין די דיפּי־לאַגערן אין 1946 און איס געבראַכט אהער פאר דעם „ייוו"א".

אין זשעלעכאָווער יזכור־בוך איז דאָ אַ באזונדער אָפּטיילונג אונטער'ן נאָמען „זשעלעכאָוו אין שפּיגעל פון דער אידישער ליטעראַטור". אין דער אָפּטיילונג גייען אַריין גרעסערע אַרבייטען וועגען י. מ. וווייסענבערג און יחיאל לערער, — געשריבען פון א. וואָלף יאסני, ש. אלטמאן, משה גאָלדפאַרב, שלמה ברויינסקי, י. פּפּיערניקאָוו, משה קנאפהיים, י. פעלהענדלער, משה גראָסמאן, מ. בוים, רחל אויערבאך.

דאָס בוך פאַרדינט געווים אַן אויספירליכע אָפּשאַצונג. מיינע עטליכע וועדטער זיינען נאָר אין אויסדרוק פון לויב פאר די לאנדסמאנשאפטען, וואס האָבען נישט געווארט אויף קיין אויפרופן, אויף קיין וועגונגען פון וועקערס און פון מוסר־זאָגער, אין האָבען אליין, אויף אייגענער איניציאַטיוו, דורך אייגענעם אחריות־געפּאָל, געטאָן זייער היסטאָרישע פליכט. זיי האָבען זיך ניט באנוגענט נאָר מיט קרקע־פאַרזאָרגונג. זיי האָבן זייער לאנדסמאנשאפט - פראַנאַם נישט ערהויבירט, נאָר צו י ע נ ע ר־וועלט באַוואַרענש. ס'איז זיי געגאַנגען אין לעבען זיך אליין צו פארבינדן מיט די אַוועקגעגאַנגענע און אומגעקומענע, כדי אַלע צוזאַמען, סיי די אומגעקומענע, סיי די לעבעדיגע, זאָלען זיין אונטער'ן צייכען פון אידישער אייבינקייט.

מאַרגן פֿרײַהײט

זונטאָג, מערץ 13, 1955

טראַגישע געשיכטע, ווירדיג פאַראייביגט

איינדרוקן בײם לייענען דעם יזכור־בוך פון דער זשעליכאָווער אידישער קהילה

פון ר. יוקלסאָן

שוין אפילו דער אויסזען פון דעם זשעלעכאָווער יזכור־בוך פֿאַרכאַפּט אײַך און פֿאַראינטריגירט אײַך צו נעמען דעם ספר אין האַנט און אים אָנהויבן בלעטערן. אָבער שוין בײם שער־בלאַט ווערן אייערע אויגן פֿאַר־האַלטן פון דער צייכענונג (פון מ. ב.), וואָס שטעלט־פֿאָר א פֿייער - צונג, וואָס שיסט־ארום פון א בית־מדרש, איבער וועלכן עס שרייען אַראָפּ פון די לוחות, וואָס זיינען איינגעוויקלט אין פּלאָמען, די ווערטער: „לא תרצח" (זאָלסט ניט מאָרדן). אויפן הינטערגרונט פון דער צייכענונג זעען זיך קלאָנדיגע, יאָמערנדיגע און פֿאַרצווייפלטע פנימ'ער פון אידישע מענער און פֿרויען.

א שטאַרקן איינדרוק מאַכט אָט־די צייכענונג, וואָס סימבאָליזירט דעם אונטערגאַנג פון א אידישער קהילה, אייגע פון די הונדערטער קהילות, וואָס די נאַצים האָבן אומגעבראַכט. אין דעם אריינפיר־ארטיקל פון א. וואָלף יאָסני (אין העבריאיש און אין אידיש) זאָגט זיך, אז „זשעלע־כאָוו איז געווען אייגע פון די איבער זעקס הונדערט אידישע קהילות, וואָס זיינען פֿאַרטילגט געוואָרן דורך די דייטשן".

זשעלעכאָוו איז אייגע פון די עלט־סטע שטעט אין פּוילן. די געשיכטע פון זשעלעכאָוו ציט זיך ארום זעקס הונדערט יאָר, איז דורכגענאַנגן א סך גלגולים, אָבער ערשט מיט אן ערך 350 יאָר צוריק האָבן אידן זיך דאָרט אָנגעהויבן באָזעצן.

די אידישע באַפעלקערונג פון זשעלעכאָוו, וואָס איז באַשטאַנען פון הענדלער, סוחרים, בעלי־מלאכות און ארבעטער, האָט אין סעפּטעמ־בער, 1939, וועו היטלער האָט אָנ־געהויבן זיין אינוואזיע אויף פּוילן, געציילט ארום 5 טויזנט מיט 500 נפשות, אָבער שפּעטער האָבן אָנגע־הויבן אריינשטראָמען פליטים פון די דערבייאיגע שטעטלעך און דערפער, אזוי אז אין יוני, 1942, וועו ס'האָט זיך אָנגעהויבן דער גירוש קיין טרעב־לינקע און אַנדערע קאָנצענטראַציע־לאַגערן, האָט די אידישע באַפעלקע־רונג שוין געציילט ארום צען טויזנט. ס'איז אפילו פאַראן א מיי־נונג, אז אין איין צייט איז די אידי־שע באַפעלקערונג געשטיגן ביז 15 טויזנט. אָט־דער ראַשיגער אויפ־שטייג איז געקומען אלם רעזולטאַט פון דער בהלה (בעהאָלע), וואָס דער טעראָר פון די פאַשיסטישע אריי־דרינגער פון פּוילן האָט געשאַפן, ספּעציעל אין די קלענערע אידישע קיבוצים.

א חוץ דעם, האָבן די נאַצישע מערדער, ווי א טייל פון דער אויס־ראָטונג - סטראַטעגיע, איינגעשטעלט

אין יעדן גרעסערן ראיאן א „אידן־צענטער", וואָס האָט מיט זיך פּאָר־גענשטעלט אן אַרגאניזירטן רעזער־וואוּאר פון אידן פּאר די טייוולאַני־שע פּלענער פון די היטלעריסטן. אזא „אידן־צענטער" איז געווען זשעלע־כאָוו.

דער „יזכור־בוך פון דער זשעלע־כאָווער אידישער קהילה איז אָננע־פּיקעלט מיט פּאקטן וועגן זשעלע־כאָוו — די געשיכטע פון דער אָנט־שטייאונג, אָנטוויקלונג און פּאַרלע־דונג פון א לעבעדיגן, שפּרודלדיגן און פילפּאַרביגן אידישן קיבוץ. אָט די פּאקטן, וואָס האָבן א געשיכטלעכן ווערט, שפּיגלען־אָפּ נאָך א קאָפּיטל פון דעם גרויליגן חורבן בימי־היטלער — א בלוטיגער צושטייער צו די 6 מיליאָן אומגעבראכטע אידישע נפשות.

די פּאקטן וועגן בהלה, גירוש, פּייניגונגען און קרעמאטאריעס ווערן דערציילט און געשילדערט פון א צאָל יחידים, וועלכע האָבן אליין איבער־געלעבט די פּאַרפּאָלגונגען און וואָג־לענישן, זיך אויסגאהאלטן אויף בוידימער, אין וועלדער, אין הייל־ן און אין פויערישע שטאלן און אויף אזא אופן, על־פּי נס ניצול געווארן. די מערסטע פון אָט־די יחידים זיי־נען די איינציגע, וועלכע זיינען אי־בערגעלעבן פון גרויסע משפחות, וואָס זיינען אומגעבראכט געווארן.

אָט־די שארית־הפּליטה איז צע־זייט און צעשפּרייט אין א סך לענ־דער איבער דער וועלט — פון ישראל ביז ארגענטינע, אדער בראזיל, און פון די פאראיניגטע שטאטן ביז אויסטראליע. שוין דער צוואמען־שטעל פון דער רעדאקציע גופא, וואָס באשטייט פון 31 מיטגלידער, שפּיגלט־אָפּ די צעזייטקייט און צע־שפּרייטקייט פון די לעבן־געבליבענע. אגב, טאקע א פּאָר ווערטער וועגן דעם אייגנארטיגן צוואמענשטעל פון דער רעדאקציע:

דער רעדאקטאָר, א. וואלף יאסני, וואוינט אין ישראל, בעת דער רע־דאקציע־סעקרעטאר, לייביש ווייסלענ־דער, וועלכער איז גלייכצייטיג דער־אָנפירער פון דער צענט־אלער זשע־לעכאווער לאנדמאנשאפט, וואוינט אין שיקאגא. די אנדערע, מיטגלי־דער פון רעדאקציע־ראט, וואוינען אין אויסטראליע, וועגעזוואלא, קאָס־טא־ריקא, קאלאמביא, בראזיל, אר־גענטינע, פראנקרייך און ישראל. אָט־דער אייגנארטיגער צוואמענשטעל פון דעם ראָט באוויזט די אחריות און ערנסטקייט, וואָס די פּאראנטוואָרט־לעכע פאר אויסגעבן דעם יזכור־בוך האָבן געפילט ביים שרייבן די ארטיקלען, מערסטנס זכרונות און פערזענלעכע איבערלעבונגען; ביים צונויפשטעלן דעם מאטעריאל און ביים אויסגעבן אים. עס פילט זיך די זאָרגפעלינקייט, אז דער בוך זאל זיין — אזן ער איז — א ווירדי־גער מאָנומענט, אין אָנדענק פון די אומגעקומענע קדושים און פון זשע־לעכאָוו די אידישע קהילה, וואָס איז געווען און איז מער ניטאָ.

פּאַרשטענדלעך, אז אין די רא־מען פון א צייטונג־איבערזיכט איבער דעם בוך איז אומטעגלעך זיך אָפּ־שטעלן בריטער אויף דעם ביז גאָר אינטערעסאנטן און היסטאָרישן ווערטפולן מאטעריאל, וואָס איז אייג־נעשלאָסן אין די בערך פיר הונדערט זייטן, גרויסן פּאָרמאט, פאָנאנדערגע־שפּרייט אין העכער זיבעציג ארטיק־לען — פּאַרצייכענונגען, שילדערונ־גען, דעראינערונגען, אָפּשאצונגען — באגלייט פון א פּאָר הונדערט פאָטא־סטאטן, טאבעלעם און צייכענונגען. מיר וועלן, דעריבער, פּארנאָטירן בלויז די אָפּטיילונגען, אין וועלכע דער מאטעריאל איז איינגעארדנט ג־ווארן, אונטער פאָלגנדיגע באצייכ־נונגען:

אריינפיר, אנטוויקלונג פון אידי־שען ישוב אין זשעלעכאָוו און דער פרומער לעבנס־שטייגער; ערשטע רוסישע רעוואָלוציע; צווישן צווי־וועלט־מלחמות; זשעלעכאָוו, אין שפּיגל פון דער אידישער ליטעראַ־טור; יחיאל לערער — דאָס לעבן און שאפן פון פּאַרפּיניגטן דיכטער און נאָטיצן צו יחיאל לערער'ס בּיא־גראפיע; זשעלעכאָוו אין גראנאָל,

פיין און אומקום; אין קאמף מיט'ן גרויזאמען דייטשן שונא אין פאר־טיואנער מהנות; אויף אריישער זייט און באהעלטענישן; זשעלעכאוו אין די טויטן־לאגערן; איבערלעבונגען פון זשעלעכאווער אין פראנקרייך און צו קבר־ישראל.

אין דעם לעצטן טייל ווערט דער־ציילט וועגן דער עקסהומאציע און לויה פון 17 היטלער־קרבנות, דאקו־מענטן, פאטאגראפיעס פון אומגע־קומענע און פארפיינטע, אויסגע־שפרייט איבער 60 זייטן; א רשימה פון ארום טויזנט נעמען פון זשע־לעכאווער אומגעבראכטע אידן. אין אט־דער רשימה קאן מען זען צעטלען מיט נעמען פון גאנצע פאמיליעס, וואס זיינען אומגעבראכט געוואָרן. אזוי מערקט מען 26 נעמען פון דער פאמיליע וויינלעדער, 24 — פון דער פאמיליע דראמלעוויטש; 17 — פון דער פאמיליע איגליצקי, 13 — פון דער פאמיליע אשלאק און אזוי וויי־טער — צו 6, 8, 10 און מער.

בלויז לייענענדיג אט־די רשימה און דורכבלויקנדיג די גרויסע צאל פאטאגראפיעס פון די אומגעקומענע, ווערט מען דורכגענומען פון א טיפן צער און טרויער און ס'ווערט דער־וועקט א ברענענדיגער צארן נעגן די נאצישע רוצחים און ס'רייסט זיך ארויס א ברויזנדיגער געשריי: נוואלד, ווי אזוי קאן די וועלט — און איבערהויפט אידן, און באזונדער דער 5 מיליאניגער אידישער ישוב פון אמעריקא, בלייבן שטיל און רו־איג, ווען מלחמה־העצער זיינען אנט־שלאסן ווידערצובאוואפענען מערב־דייטשלאנד; נעבן געווער אין די הענט פון היטלער'ס יורשים, וואס טראגט מיט זיך די גענאמ פון פאר־לענדן דעם רעשט אידן, וואס היטלער האט ניט באוויזן צו פארניכטן!

:: :: ::

אין דעם אפטייל „זשעלעכאוו אין שפיגל פון דער אידישער ליטע־ראטור" ווערט אנגעוויזן אויף י. מ. וויינענבערג, וועלכער האט, אנב, אין זיינע ווערק, דער עיקר אין זיין „א שטעטל", פאראייביגט זשעלע־באוו; אויף דעם פארפיינגטן יחיאל לערער, און זיי צו לאנגע יאר — אויף דעם באוואסטן דיכ־טער י. פאפערניקאוו און א. וואלף יאסני — ביידע וואוינען אין ישראל.

זאל נאך דערמאנט ווערן, או ר'. לוי־יצחק בערדיטשעווער איז א צייט געווען רב אין זשעלעכאוו, איידער ער איז אריבערגעפארן קיין בערדי־טשעוו, וואו ער האט אויסגעלעבט זיינע יארן און ביי די אידישע פאלקס־מאסן געוואָרן א לעגענדארע פיגור.

:: :: ::

דער יזכור־בוך פון דער זשעלע־כאווער אידישער קהילה, איז א ווער־דיגער מאנומענט אין אנדענק פון די אומגעקומענע אידן פון זשעלעכאוו און איז, דערביבער, א ווערטפולער בייטראג צו דער נעשיכטע פון דעם חורבן און קאטאסטראפע, וואס דער מערדערישער היטלעריזם האט נע־בראכט אויף אונזער פאלק.

א יישר־כח דעם רעדאקטאר, וואלף יאסני, דעם רעדאקציע־סעקרעטאר לייביש וויינלעדער און אלע, וועלכע האבן געהאלפן אין שאפן און ארויס־געבן דעם ספר.

ווי א נאכאמערקונג ווילן מיר אויך פארצייכענען דעם צוויי־חודש'־לעכן „זשעלעכאווער בולעטין", וואס דער זשעלעכאווער קאמיטעט ניט־ארויס שוין א משך פון 6 יאר. יעדער בולעטין פאטאסטאטיש געדרוקט, באגלייט מיט פאטאגראפיעס, איז פאר זיך אליין א יזכור־בוך אין מי־ניאטור, וואס שפיגלט גלייכצייטיג אף דאס געזעלשאפטלעכע און משפחה־לעבן פון די זשעלעכאווער אין די לענדער, וואו זיי נעפינען זיך און די פארבינדונגען, וואס זיי האלטן־אן צווישן זיך, דורך דער צענטראלער זשעלעכאווער ארגאניזאציע.

און פאר דעם — א באזונדערער יישר־כוח. ס'איז נאר א ווערטפולער אויפטו.

יידישע קולטור אויגוסט־סעפטעמבער, 1955

עס דערשיינען אין פאַרשיידענע טיילן פון דער יידישער וועלט יזכור־ביכער, פּנקסים און זאַמלביכער, געווידמעט יידישע שטעט און שטעטלעך, די קהילות הקדושות, וועלכע האָבן יאָר־הונדערטער געפירט אַן אייגענעם, אייגנאַרטיקן לעבן און לסוף, אין די לעצטע גרויליקע יאָרן, אומגעקומען, חרוב ונחרב געוואָרן. עס געפינען זיך איבער דער גרויסער יידישער וועלט יחידים, גרופּעס, אָפּשטאַמיקע פון די דאָזיקע שטעט און שטעטלעך, אָפּגעראַטעוועטע אויף פאַרשיידענע אופנים פון דעם טאָטאַלן אומקום, וואָס פילן אַ הייליקן חוב — לגבי זייערע היים־ערטער און לגבי זייערע קרובים, וואָס זיינען פאַרטיליקט געוואָרן — אויפצושטעלן אַ מאָנומענט, צו פאַרהיטן זייער זכרון אויף דור־דורות.

איינע אַזאַ קהילה קדושה — איינע פון די איבער 600 יידישע קהילות אין פוילן, — זשעלעכאָוו האָט געפונען צווישן די פאַרבליבענע אנשי־זשעלעכאָוו, טרייַ זין, אויסלייזער, וועלכע האָבן (דורך דעם „יזכור־בוך פון דער זשעלעכאָווער קהילה", לויט דער איניציאַטיוו פון דער צענטר. זשעלעכאָווער לאַנדסמאַנ־

שאַפט אין שיקאַגאָ) מיט בשותפותדיקע באַמיאונגען אַרויסגעגעבן דעם מאָנומענטאַלן יזכור־בוך. ס׳זיינען אין אים געבראַכט היסטאָרישע אָפּהאַנדלונגען, אַרטיקלען, זכרונות, באַשרייבונגען, געשריבן דאָס רוב פון מענטשן, וואָס „האָבן זיך קיינמאָל נישט פאַרנומען מיטן שרייבן", אָבער וואָס זייערע געבראַכטע באַשרייבונגען־שילדערונגען זיינען פון גרויס אינטערעס. צו די פאַרשיידענע באַשרייבונגען זיינען צוגעגעבן בילדער פון גרויפּעס און יחידים, וואָס ווארפן אַ ליכט אויפן פילפאַרביקן יידישן לעבן פון דער אַמאָליקער אוּן נאָענטער פאַרגאַנגענהייט. יעדע יידישע קהילה האָט זיך איר אייגענע, טיף אייגנאַרטיקע געשיכטע. ריכטיק ווערט געזאָגט אינעם אַריינפיר צום יזכור־בוך (געשריבן דורך א. וואָלף־יאסני): „... כמעט יעדע פון די 600 פאַרפיניקטע קהילות אין מדינת פּוילן, האָט זיך געהאַט איר אייגן היסטאָריש לעבן, האָט געבילדעט אַ יידישן קולטור־פונקט, וואָס איז געוואָקסן פון מדרגה צו מדרגה צוזאַמען מיט דער היסטאָרישער אַנטוויקלונג פון גאַנצן פאָלק אוּן אויפגעהאַלטן זיין קולטור־פּרצוף אפילו אונטער די ברוטאַלסטע קלעפ פון די היטלעריש האָרדעס"... (ז׳ 16). אגב, איז מיטן שטעטל זשע־לעכאָוו פאַרבונדן דער באַרימטער לוי יצחק, שפּעטער באַוואוסט ווי דער „בערדיטשעווער רב", אויך י. מ. וויסענבערג אוּן יחיאל לערער.

דער יזכור־בוך איז דערשינען בעיקר לויט דער איניציאַטיוו פון לעאָ וויים (לייבוש וויסלעדער), וואָס וואוינט אין שיקאַגאָ. ס׳קומט אים אַ יישר־כוח!

**
*

מיר גיבן וויייטער דעם אריגינאל פון דער רעצענזיע איבער אונזער יזכור-בוך אין "דבר" פון ישראל און די איבערזעצונג פון פריינט יאסני.

ישראלדיקער "דבר" וועגן זשעלעכאווער יזכור-בוך.

דער בארימטער שרייבער מיכאל אסף שרייבט אין "דבר":

אונטער דער רעדאקציע פון זשורנאליסט א. וואלף יאסני, וואס געפינט זיך שוין איינעקע יאר אין ישראל, האבן יידן אין טשיקאגא, אפשטאמיקע פון זשעלעכאוו, ארויסגעגעבן א פרעכטיקן ספר יזכור, אין וועלכן עס באטייליקן זיך זשעלעכאווער פון ישראל אויסטראליע, ווענעזועלא, אמעריקא, קאסטא ריקא, קאלאמביא, פראנקרייך,

היכן יצר ר' לוי יצחק את שיחו עם הקב"ה?

(מיכאל) בעריכתו של העתונאי היר שב בישראל שנים מספר, א. וואלף־יאס ני, הוציאו יהודים בשיקאגו, מיוצאי ז'אליכוב, ספר־יזכור מפואר, בהשתת פות בני הקהלה המפוזרים בישראל, אוסטרליה, וענצואלה, ארצות הברית, קוסטאריקה, קולומביה, צרפת, בראזיל, ארגנטינה, ופאנאמה. הספר ספוג אהבה וכאב לאין שעור, וללא רוח הפלגנות שבה כותבים אנו על קהלות קיימות ועל אנשים חיים. ר' לוי יצחק המפור סם, שהיה רב באותה עיירה, והסופר החילוני המדעי בדור האחרון, יליד אותה העיירה — י. מ. וייסנברג, — נז כרים בנשימת כבוד והערצה. ולא רק זה: אותו חתך רחב ועמוק משקף לא רק את ז'אליכוב הקטנה (ביוני 1942 לפני השילוח למחנה־החיסול בטרעב לינקה מנתה העיירה עם פליטים, כרב בה אחת!) אלא את רוב העיירות הק טנות שבפולין. לכן הוא גם ספר־יזכור לקהלות רבות אחרות, שלא זכו למצבת ספרותית נאה כזאת.

במבוא הגדול של יאסני (בעברית וביידיש) „ויכוח" עם הורודאצקי: היכן יצר ר' לוי יצחק את שיחו המופלא עם הקב"ה, במוצאי שבת: בברדיצ'אב או בז'אליכוב? יאסני נוטה, כמובן, לגירסא: בז'אליכוב... אולם להקב"ה לא הגיע, כנראה, השיח במשך כמאתיים שנה לא מז'אליכוב ולא מברדיצ'אב, כי שתיהן הושמדו...

בראזיל,ארגענטינא און פאנאמא.

דאס בוך איז דורכגעדרינגען מיט ליבשאפט און צער אן א גרענעץ(צער איבער דעם חורבן)אן דעם צושפאלטונג גייסט,אין וועלכן עס ווערט איצט געשריבן איבער עק זיסטירנדע קהילות און לעבעדיקע מענטשן.דער באקאנטער ר'לוי יצחק,וואס איז געווען רב אין דעם שטעטל און דער וועלטלעכער שרייבער,באווסט אין לעצטן דור, א געבוירענער אין זשעלעכאוו-י.מ.וויסענבערג,ווערן דערמאנט מיט פולן אטעם פון כבוד און טיפער פארערונג און נישט בלויז דאס:דער דאזיקער טיפער קוורשניט שפיגלט אפ נישט בלויז דאס קליינע זשעלעכאוו(אין יוני 1942 פארן אריסשיקן אין סוימן-לאגער טרעבלינקע האט דאס שטעטל צוזאמען מיט די פלטים געציילט 10 טויזנט איינוואוינער)נאר דאס רוב קליינע שטעטלעך אין פוילן. עס איז דערביבער א ספר זכור אויך פאר אסך אנדערע קהילות,וואס האבן נישט זוכה געווען צו אזא ליטעראריישער שיינער מצבה.

אין דעם גרויסן אריינפיר אין עבריית און אין ייִדיש פון יאסני איז פאראן א וויכוח מיט הארדעצקין,וואו האט ר'לוי יצחק געשאפן זיין וואונדערליכן שמועס מיטן רבונו של עולם אין מוצאי שבת(גאט פון אברהם") אין בערדיטשעוו אדער אין זשעלעכאוו. יאסני איז געווינגט ,פארשטענדליך צו דער מיינונג, אז אין זשעלעכאוו... אבער צו הקב"ה,האט ווי עס ווייזט אויס דער שמועס,אין משך פון צוויי הונדערט יאר,נישט דערגרייכט,נישט פון זשעלעכאוו און נישט פון בערדיטשעוו,וויל ביידע זענען געווארן פארטיליקט.

"דבר"

דעם 12טן יוני 1955

למצטע נייעס 28.7.1955

ליטעראטור און קונסט

זשעלעכאוו תי'צי'בי'ה

מיך ראוויטש

נישט וועגן א שטיינערנער מצבה — נייערט וועגן א פאר־פירענער מצבה שרייבן מיר דאָ, און נישט וועגן א מצבה אויף א קבר, וואָס איז אי אבסטראקט און אי דערצו געאָגראפיש צעיואַרפן איבער גאַר דער וועלט — א קבר אין א קאָלעקטיוון זכרון. קודם כל אין זכרון פון די גאָענטע, די לאנדסלייט — די לאנדסלייט פונעם שטעטל זשע־לעכאוו, און שפעטער אין זכרון פון גאנצן פאָלק. נישט גרינג צו שרייבן אזא „רעצענזיע". און נישטאָ אפשר נאָך א פאָלק אויף דער וועלט, וואָס פארמאָגט אזעל־כע „ביכער" און אזא „ליטעראַ־טור". מיר שרייבן די אלע טעכ־נישט וועגן א שטיינערנער מצבה — נייערט וועגן א פא־פירענער מצבה שרייבן מיר דאָ, און נישט וועגן א מצבה אויף א קבר, וואָס איז אי אבסטראקט און אי דערצו געאָגראפיש צעיואַרפן איבער גאַר דער וועלט — א קבר אין א קאָלעקטיוון זכרון. קודם כל אין זכרון פון די גאָענטע, די לאנדסלייט — די לאנדסלייט פונעם שטעטל זשע־לעכאוו, און שפעטער אין זכרון פון גאנצן פאָלק. נישט גרינג צו שרייבן אזא „רעצענזיע". און נישטאָ אפשר נאָך א פאָלק אויף דער וועלט, וואָס פארמאָגט אזעל־כע „ביכער" און אזא „ליטעראַ־טור". מיר שרייבן די אלע טעכ־

נישע ווערטער אין ציטיר־צייכנס, ווייל דער אמת איז, אז אָט די רעצענזיע איז קיין רעצענזיע נישט, זי קען עס נישט, און דאָס בוך איז קיין בוך נישט און די ליטעראטור קיין ליטעראטור נישט. נייע טערמינען דארפן אויף דעם אלעמען געפונען ווערן און בכלל נייע ווערטער, כדי ווע־גן דעם צו באריכטן. מיר זענען צו גאָענט צו דעם אלעמען. און דאָך טראָגן מיר צוויף די ציגל און דאָס ליים פאר דעם קומע־דיקן טראגיש־געניאלן אויפבויער פון דער מצבה אויף דעם הייליקן טויט פון א דריטל פון יידישן פאָלק. זענען דעריבער בארעכ־טיקט אי די ביכער און אי די

ליטעראטור און אויך די רע־
צענזיעס.

ובכן ביבליאגראפיע: דאס בוך
רופט זיך — יזכור־בוך פון דער
זשעלעכאווער יידישער קהילה —
ספר יזכור לקהלת ז'ליחוב, א־
רויסגעגעבן פון דער צענטראלער
זשעלעכאווער לאנדסמאנשאפט אין
שיקאגא, 1953 (פאקטיש איז דאס
בוך דערשינען סוף 1954). אונ־
טער דער רעדאקציע פון א. וואלף
יאסני, רעדאקציע סעקרעטאר —
לייביש וויסלעדער. מיט דער
מיטהילף פון ח. רעדאקציע־ראט
פון דרייסיק פערזאן, וואס ווי־
נען אין אלערלייי שטעט אין די
פאלגנדיקע לענדער: ישראל,
אויסטראליע, ווענעזועלא, די פא־
רייניקטע שטאטן, קאסטאריקא,
קאלאמביא, פראנקרייך, בראזיל־
יע, ארגענטינע, פאנאמע, רע־
דאקטאר ווינט אין מדינת ישראל,
דער רעדאקציע־סעקרעטאר אין
שיקאגא. געדרוקט איז דאס בוך
געוואָרן אין שיקאגא. דאס בוך
איז געדרוקט אין 550
עקזעמפלארן. עס איז געדרוקט
אויף דויערנדיקן פאפיר א קוואר־
טאַ־פֿארמאט און אנטהאלט 398
זייטן צוויישפאלטיקן טעקסט און
25 זייטן צוגאבן בייס סוף. עס
אנטהאלט פיל הונדערטער
בילדער. בלויז דער היסטאריישער
אריינפיר איז בוך „זשעלעכאוו —
די פארפייניקטע יידישע קהילה",
געשריבן פון א. וואלף יאסני,
דערשיינט אין בוך אזוי יידיש
אין אי אין העברעאיש, דער
גאנצער איבעריקער טעקסט איז
אין יידיש בלויז.

איז בוך האבן אנטי־לגענומען
42 מיטאַרבעטער — די מייסטע
פון זיי נישט קיין פראפעסיאנע־
לע שרייבער. די פיל צענדליקער
בייטראגן — מיר ווילן די בייי־
טראגן גיעט פראפאנירן מיט דעם
וואָרט „ארטיקלען" — זענען
איינגעטיילט אין גרופעס: אנט־
וויקלונג פון יידישן ישוב אין
זשעלעכאו און דער פרומער לע־
בנס־שטייגער, ערשטע רוס־שע
רעוואָלוציע, צווישן צוויי ווע־ט־
מלחמות, זשעלעכאו אין שפיל
פון דער יידישער לייטעראט־ר
(וועגן די זשעלעכאוער לאנדס־
לייט — דעם פראזאיקער י. ג.
וויסענבערג און דעם פאעט
יחיאל לערער), איז גערענגל —
פיין און אומקום, אין קאמף מיטן
גרויזאמען דייטשן שונא אין
פארטיזאנער מחנות, אויך אוי־
שער זייט או איז באהעלטענ־ש,
אין די טויטן־לאגערן, איבערלע־
בונגען אין פראנקרייך, צוריק
„אוהיים" נאך דער באפרייאונג, צו
קבר ישראל, ביילאגען.

זעקסטהאלבן טויזנט נפשות
יידישע האט געציילט זשעלעכאו
ערב דער צווייטער וועלט־שחיטה.
און געווען איז עס א מיטל־גרויס
שטעטל צווישן די פיל הונדער־
טער יידישע ישובים אין פוילן, א
פאר צענדליק קילאמעטער צו
דרום־מזרח פון וואַרשע. זיבן
טויזנט יידישע נפשות זענען דאָרט
געווען פארזאמלט ביים אויסברוך

פון דער רוסיש־דייטשער מלחמה — זומער 1941 — און צען טויזנט נפשות ערב דער פארניכטונג. און אזויפיל עלטערע און יונגערע תושבים פון דער קהילה וענען אומגעקומען. און דאָך זענען צוויי לאנדסלייט פון דעם שטעטל — און מיט רעכט — אָפגעגאנגען גאנצע פופציק זייטן פון דעם בוך. אן אכטל פון אלע בלעטער. די צוויי זענען י. מ. וויסענבערג, וואס איז געשטאָרבן א יאָר פאר דער מלחמה, און יחיאל לערער, וואס איז אוועק צום אומשלאג אין געטאָ ווארשע. ביידע די דיכטער האָבן אין צוויי פון זייערע ווערק, וואס זענען הייַנט סטאנדארט־ווערק אין דער רער יידישער וועלט־ליטעראטור פאראַיביקט זשעלעכאָוו — און רורך זשעלעכאָוו בכלל דעם ענין שטעטל. וויסענבערג: „א שטעטל", לערער: „מיין היים". אוו שוין פון ליטעראריש שטאַנד פונקט אליין וועט די קאָנפראָנטאַציע פון דער קונסט אוו דער וירקלעכקייט, וואס עס דערמעגלעכט דאָס זשעלעכאָוועך יזכור־בוך זיין פון אומשאַצבארן ווערט. דאָס איז נאָר א מין ליטעראַריישער בייפּאָדוקט פון דעם יזכור־בוך. אָבער גאָר וויכטיק. וואָרום אייביק לעבן איז באשערט רעם יחיד און אויך דעם כלל — נישט אין טרוקענעם היסטאָריש־ן באריכט, נייערט אין לעבעדיקן קונסט־שפיגל. אזוי איז דער גרויזאמער אמת. און זשעלעכאָוו האָט געהאט די זכיה צו פארמאָגן ביוויי קינסטלער פון וואָרט — אי א פאָעט און אי א פראָזאיקער. אין דיוקא אזעלכע, וואס האָבן זיך אין זייערע ווערק געהאלטן טעמאטיש אָן שטעטל. אלערליי עסייען אוו זכרונות אין אָט דער וויסענבערג־לערער־אָפטיילונג פון יזכור־בוך האָבן בייגעטראָגן: א. וואלף יאסני, שאלעק אלטמאָן, משה גאלדפארב, שלמה ברייַנסקי, י. פאפיערניקאָוו, משה קנאַפהייס, י. פעלהענדלער, משה גראָסמאן, מ. בוים אוו רחל אויערבאך. איר האָט אוודאי אין אָט דער רשימה באמערקט די נעמען פון באוויסטע פּראָזאיקער, פּאָעטן, עסייאיסטן.

נישט קיין סטודיע אוו נישט קיין אויספירלעכע אָפּהאנדלונג שרייבן מיר דאָ. און מיר קענען זיך דעריבער נישט אריינלאָזן אין א חקירה ודרישה ווען די איינצלנע בייטראָגן אין דעם זשעלעכאָוו־ספר. די רעדאקציע איז זיך מתנצל פאר דער נישט פערפעקטקייט פון דעם ווערק. אומשטימיקייטן ביים קאָנפראָנטירן עסייען, וואס באהאנדלען די זעלבע געשעענישן, סיי פון די פארחורבן־צייטן אוו סיי אין די חורבן צייטן. אוו בעיקר אין אָט די צייטן טאָקע. די רעדאקציע האָט רעדאגירט ווייפל זי האָט געקענט. מיר מיינען אָבער, אז אין א היפשן טייל פון די בייטראָגן האָט די רעדאקציע געדארפט בלויז פארהיילעכן די אָרטאָגראפיע — נישט אָבער פארבעסערן דעם

סטיל. א גרויסער טייל פון די זאכן זענען דאך דאקומענטן און יעדע סטיליזירונג פון א דאקומענט — דערווייטערט אים פון אבסאלוטן אמת און דערנענטערט אים צום קינסטלערישן פארשליי־ערטן אמת... מיר קענען זיך דאָ נישט אריינלאָזן אין פרטים און אין אנאליזעס. און אויב מיר גרייזן, אויב די רעדאקטאָרן האבן וואָס ווייניקער סטיליזירט — נאָר פארקערט די פאָלקס־מענ־טשן, די זכרונות־שרייבער האבן זיך אזוי שטאַרק געכוחעט צו זיין וואָס מער ליטעראריש, יועלן מיר זיין צופרידן מחמת אויך דאָס איז עכטקייט. און וואָס מער עכטקייט אין אזא בוך — אלץ מער ווערט איז עס.

דאָס בוך אנטהאלט אזא שלל פון מאטעריאל, אז עס וואָלט גוט געווען, ווען דאָס וואָלט גע־האט אן אלפאבעטישן רעגיסטער פון נעמען, שטעט און געשעע־נישן. אויב מען האָט שוין אזוי־פיל ארבעט אריינגעלייגט — איז נאָך א ביסל. אזא מין רשימה וואָלט אויסאמאטיש קאָנפראָנ־טירט די ווערסיעס פון די געשע־עניסן און מיט דעם זיי דערנענ־טערט צום קאָנקרעטירטן אמת. און דער אבסאָלוטער אמת וואָלט אלעמאָל געזוכן דער מער גרוי־זאמער. מחמת די טבע פון מענטש איז אינעם שרייבן די דורכגע־לעבטע גרויזאמקייטן גיכער צו מילדערן, אידער זיי צו שטאַרקן. דער לעבעדיקער מענטש האָט פשוט נישט קיין כוח נאָך אמאָל איבערצולעבן מיט אלע עמאָציעס און אלע פרטים אזעלכע פיינען, ווי די יידישע פיינען אונטער די נאַצ'ס. מיר ווילן אויף דעם ארט דערמאָנען די אויפטרייסלענדיקע זייטן 277־279 אין בוך, וואָס רופן זיך „מיינע איבערלעבונגען", און וואָס עס האָט אויפגעשריבן הינדע רובינשטיין, וואָס ווווינט איצט אין אויסטראליע. פאראנען דאָרט א פרט פון נישט ווועלן אָפּיואשן פון זיך דאָס בלוט פון א געהרגטן טאַטן... יאָ, וויפל מיליאָנען שור־רות און וויפיל הונדערטער טוי־זנטער פאקטן פון פיין עס זע־נען דורך אונז אלע דורכגעגאנ־גען אין די ביכער פון פיין — דערמאָנט איר זיך אזא פאקט?

אז די אמעריקאנישׁ־ענגלישע „דזשואיש פאבליקעישן סאסיי־עטי" האָט אָנגעזאָגט אין איר יאָר־פראָגראם אויף 1954 איין חורבן־בוך, האָט זי זיך שוין אנט־שולדיקט פאר אירע אבאָנענטן... עס איז אלגעמיין אָנגענומען, אז דער עולם ווייל נישט אָט די בי־כער. און עס איז אפשר אמת אויך. און אפשר אפילו מענטש־לעך, אוי, ווי מענטשלעך, אָבער איז דען אלץ, וואָס איז אמת, סאָקע דער אמת?

צו וואָס אזויפיל חורבן־זכרו־נות? פרעגט מען. און מיר האָבן דערויף אן ענטפער, וואָס אונזע־רע אויגן און אונזער הארץ האָבן געפונען אין די הונדערטער חור־

בן־ביכער, וואָס מיר האָבן שוין געלייענט: ווייל יעדער ייד האָט אנדערש געלימט — און אנדערש געלימט האָט ער — ווייל יעדער נאַצי האָט אנדערש געפייניקט.

און צו וואָס אזוי פיל חורבן־ביכער, יזכור־ביכער פון אומגעקומענע שטעט און שטעטלעך? איז ערשטנס זענען זיי נישט אזויפיל. און חרוב געוואָרענע יידישע קהילות — בלויז איז פוילן זענען פאראן ארום טויזנט. און צוויי־טנס: ווייל יעדעס שטעטל איז אויף אז אנדערן אופן אונטערגעגאנגען און יעדער קאַמענדאנט פון די נאצישׂ האָט אויף יעדן שטעטל אויסגעטראכט אנדערע ענויים.

פאראן ביי עריך מאריא רעמארק, אין זיין בוך וועגן א קאַנצלאגער „א פונק לעבן", א שמועס צווישן די קאצעטניקעס. זאָגט אייגער, אז איין מענטש קען נישט מיטפילן און אפילו נישט פארשטיין די ליידן פון מיליאָנען... ליידן קען מען נישט מולטיפילצירן. דאָס אופיהענגען פון איין מענטש מאכט א טיפן, דערשיטערנדיקן רושם אז מען זאָגט „טויזנט מענטשן אריפגעהאָנגען" — ווערט זיך די פאנטאַזיע פון מענטש און פילט גאָרנישט מער. אזוי אן ערך איז רעמארקס מחשבה...

און אז מיר זאָגן: טויזנט יידישע קהילות זענען אין פוילן גרויזאם אפגעמעקט געוואָרן פון דער אויבערפלאך פון דער ערד — קורטשעט זיך איין אוגזער פאנטאַזיע און עס ווערט אטראַפירט אונזער געפיל.. אז א שטיין, די גרויס פון א פויסט, פאלט אויף א מענטשלעכן שארבן, איז דער וויייטיק מוראדיק, אָבער אז דו זאָגסט: א בארג איז געפאלן אויף א מענטש — ווערט מאַמענטאן שטומפיק יעדעס געפיל. איבער די מענטשלעכע כוחות דאָס צו באנעמען.

אָבער אז מען וויייזט אונז ווי־אזוי עס איז אומגעקומען זשעלעכאָוו — איין זשעלעכאָוו פון טויזנט זשעלעכאָווס — נעמען מיר זיך דורך — דורך אן דורך — מיט דעם גורל פון זשעלעכאָוו, מיר באנעמען עס, ווייל מיר קענען עס נאָר ארומנעמען מיט אונזער יידישער צער־פאנטאַזיע.

א שלל מיט ארבעט האָבן אַ־רייַנגעלייגט אין דעם זשעלעכאָווער יזכור־בוך, דער רעדאקטאָר א. וואָלף יאסני און דער סעקרעטאַר לייביש וויסלעדער. קומט זיי א דאנק? קומט זיי א לויב? זיי האָבן געטאָן זייער פליכט. פליכט פאר דער גרויסער מוטער פון יידישער אייביקייט, דער יידישער געשיכטע. דאָס בוך האָט געדארפט דערשיינען אין מער ווי 550 עקזעמפלאַרן. נישט נאָר ביי די לאנדסלייט פון זשעלעכאָוו, נאָר אין אלע יידישע ביבליאָטעקן פון גאָר דער וועלט דארף זיך אזא בוך געמוגן.

„די פּרעסע" דעם 9טן סעפּטעמבער 1955

צווישן יאָ און ניין

פֿון יעקב באָטאָשאַנסקי
(נאָטיצן און באַמערקונגען)

יזכור־בוך פֿון דער זשעלעכאָווער ייִדישער קהילה

די יזכור בוכער נאָך אונדזערע שטעט און שטעטלעך געהערן צו די אינטערעסאַנטסטע געשעענישן אין אונדזער לעבן. יחידים און געזעלשאַפֿטן מאַכן אומגעהויערע אָנשטרענגונגען צו פֿאַרייביקן דעם זכר פֿון זייערע פֿאַרשניטענע היימען. און יעדן פֿון אַ גאַנץ יאָר, וואָס בכלל האָבן זיי ניט קיין שום שרייבערישע פּרעטענזיעס, נעמען פֿעדערס אין די הענט און פֿאַרצייכענען שוואַרץ אויף ווייס אַלץ, וואָס זיי געדענקען וועגן זייערע היימען און עס וואַקסן אויס עכטע נאַטור־בילדער פֿון דער דאָזיקער וועלט, וואָס איז שוין מער ניטאָ.

דאָס „יזכור בוך פֿון דער זשעלעכאָווער ייִדישער קהילה", וואָס איז דערשינען אין יאָר 1954 אין געטריכט צו אונדז, געהער צו די בעסטע ביכער פֿון אָט דעם מין: אויסערליך אַן אַלבום (פֿון אַריבער פֿיר הונדערט זייטן), וואָס מאַכט דעם איינדרוק פֿון אַ מצבה פֿון שוואַרצן מירמל־שטיין, אויף וועלכן עס איז אָנגעשריבן מיט ווייסע אותיות דער נאָמען פֿון בוך. אינעווייניק איז צו די דאָזיקע אותיות צוגעגעבן אַן אונטערגרונט פֿון זשעלעכאָוו, וואָס איז אַרומגעבאַפּט פֿון אַ רויטן פֿלאַם און אונטער דעם פֿלאַם זעט מען אַן אַ ווינקל פֿון די לוחות, אויף וועלכן עס איז אָנגעשריבן "לא תרצח". אין מיט קבר זיינען פֿאַראַן איניקע אַר־בעטן פֿון שרייבער — בעיקר וועגן די צוויי גרעסטע שרייבער, וואָס זשעליכאָוו האָט אַרויסגע-

געבו, דער רבי י. מ. ווייסשטיבער: און זיין תלמיד יחיאל לערער און איין צענטראלע אדבעט א"ע „זשעליכאוו — די פארפייניקטע יידישע קהילה" פון באקאנטן שרייבער און ליטעראטור קריטיקער א. וואלף יאסני. (די דאזיקע אדבעט איז געדרוקט טיילווייז אויך אויף עברית) און זכרונות פון 42 זשעליכאווער יידן וועלן די מארשידענע אספעקטן פון לעבן און אומקום אין דער דאזיקער שטאט, וואס איז ישוב איז בעת דעם פארפייניקס וועלן צו זיין כוח אלס געווען לערך דריי הונדערט יאר.

פארוואס איין מאמענט אין דעם זשעליכאווער „יזכור-בוך" א מאמענט, וואס איז כדאי באמערקט צו ווערן, וויל ער איז א זייער זעלטענער: אין דער ריזנדיקער התקדמה וועלט געזאגט, אז צווישן די פערזאנען און אינסטיטוציעס, אן וועמענס שטיצע עס וואלט גיט געווען מעגלעך דאס דערשיינען פון גענדעק בוך, נעפינען זיך אויך: דער יידיש-היסטאריישער אינסטיטוט אין וואשינגטש, די „ביבליאטעקא נאראדא-וואי" אין וואשינגטש און דער פוילישער קאנסולאט אין ישראל. דאס דאזיקע מיינט צו זאגן, אז דער אפיציעלער פוילישער צד האט געהאלפן דער דערשיינונג פון א יידישן נעדענק בוך נאך א פארשטענעם ישוב אין פוילן, וואס איז דערשיינען אין נ. אמעריקע. דאס דאזיקע נעשעט שיינט מיר, צום ערשטן מאל, און עם דארף צוגעגעבן ווערן, אז קיין טיערן פרייז האבן די רעדאקטאדן פון בוך נישט באצאלט פאר דער דאזיקער הילף. דאס זשעליכאווער „יזכור-בוך" איז ניט אויסגעשפראכן אנטיסאוועטיש, אבער אויך נישט שמאדץ שרא-סאוועטיש. די הויפט-אויפגאבע פון נעדענק בוך איז צו פארוויקלען דעם דאזיקן ישוב און דאס דאזיקע איז דערגרייכט געווארן. מען זעט אים א לעבעדיקן דורך דער דערמאנטער מאליידער ארבעט פון א. וואלף. יאסני און דורך די זכרונות פון די 42 פשוטע יידן, וואס האבן דערציילט, וואס זיי געדענקען און יחידים, אן וועמענס הילף דאס נעדענק־בוך וואלט נישט געקענט דערשיינען, זיינען לויט דער תמה, אויכער די דריי ישוין דערמאנטע: די צענטראלע זשעליכאווער אין שיקאגא, וואס האט נעזאמלט די אינפארמאציעס פאר דעם בוך, דער הערליכער זויסעדער (לעאן וויים) פון שיקאגא, וואס איז געווען דער אזמדערמוידלעכער ואמיגע פון די מאטעריאלן און ארגאנזאטאר פון דער ארבעט, די ביבליאטעק ביבליאטעק אין תל־אביב, דער ה' א. זו. יאסני, וואס האט רעדאקטירט און קאריגירט דאס בוך, דניאל לויבל, וואס

האט קאראנירט די העברעישע הקדמה און די פארשידענע זשע-ליכאווער לאנדסלייט, וואס האבן געהאלפן פינאנציעל, אז דאס בוך זאל דערשיינען. רעדאקטא-און רעדאקציע פון בוך זיינען רעספעקטיוו: א. וואלף יאסני און לייבוש וויסלעדער. מיטהילף דער רעדאקציע האבן נעגעבן לאנדסלייט פון ישראל, קאסטא ריקא, אויסטראליע, קאלאמביע, בראזיל, פראנקרייך און די פאר-שטאטן. פון ארגענטינע זיינען דערמאנט צוויי: דער נייער חי-נער תושב גאדל נאכמיילער און דער איינגעזעסענער אברהם דא-כווארגער, וואס איז מעקרעטא-פון זשעלעזאווער גארוואליניע-לאנדסלייט פאריין ביי אונדז. דער ערשטער איז פארטרעטן אין בוך מיט אן ארבעט, וואס הייסט „די ערשטע דריי הדשים חוש-לער אקופאציע" און דער צווי-טער מיט א בריוו וועגן זשע-לעזאווער גארוואליניער אין אר-גענטינע.

פון דער ארבעט פון א. וואלף יאסני דערווייסן מיר זיך, אז זשעלעזאווע עקזיסטירט זיט דער ערשטער העלפט פון פערצנטן יאהרהונדערט און איז געווען א פריציש-מאנאסטישער ישוב. דער ערשטער, וואס האט אנגעוואנט יידישע עקזיסטענץ איז געווען ר' יהודה ליוב הזן, וואס האט גע-לעבט אין דער צוויטער העלפט פון זיבעצנטן ביז אנהויב אכצנ-טן יארהונדערט. דער דערמאני טער איז פארטראטן געווארן פון מערב-אירראפע נאך דער כמעל-ניצקי פאראוויסטונג פון שנות ת"ח ת"ט און עד האט דאדטן דערציילט ווערן אין זיין ג-בוירנשטעטל. דער מחבר פון ארומנעמענדיקן מאפד ווערן זשע לזכאוו ווייזט אן, אז דער דאזי קער ישוב איז הויכגעאנגען אלע עטאפן פון געשיכטלעבן יידישן לעבן אין פוילן. אין די פארשידענע רובריקן קומען דער-נאך פרטים ווערן די דאזיקע עטאפן. אין דער רובריק „אנט-וויקלונג פון יידישן ישוב אין זשעלזכאוו און דער פרומער לע-בנס-שטיינער" זיינען פארצי-ארבעטן פון שלום אשלאק (וועי-לכער איז דער ארבעטואמסטער פון אלע און באטיליקט זיך מיט ארבעטן אויך אין די אנ-דערע רובריקן), מאיר ווייניציער, יחיאל דאנבוים, שלמה בריינק-קי — א באקאנטער יידישער שרייבער, וואס ווווינט אין באנא-טא—קאלאמביע, שמעון גובע-רעק, משה בארוכאוויטש און משה נאלדפארב. אין דער רוב-ריק „ערשטע רוסישע דעוואלר-ציע" זיינען פארצייכנט פון ש. אשלאק, הערשל טאקער, משה ציבולקעוויטש און צן אויסצוג פון י. כ. וויסענבערגס „א שטעט-טל". אין דער רובריק צוויישן צוויי וועלט-מלחמות זיינען פארי-טראטן מיט ארבעטן לייבוש

וויסלעדער, יחיאל ביפקעוויטש, שאלעס אלטמאן, טערעצ וויי־ציער, מרדכי איש טוב, מרדכי שפיזמאן. יהודה בן שלום, יצ־קוב שערמאן, ישראל וויסמאן, לייבל גרייצער, ישראל וויינבערג, אסתר אלטמאן מיעווסקי, י. מיש־פטים, מ. ציבולקעוויטש, ש. גו־בערעק, מ. באראזאוויטש. דריי רובריקן האבן א שייכות צו דער יידישער לימעראטור, וואס וויין זשעליכאוו אין שפיגל פון דער יידישער לימעראטור בכלל און גיבן זיך באזונדער אפ מיט דעם וווּנדערלעבן דיכטער יחיאל יערעי, דער מחבר פון דער פאר־עמע „מיין היים", וואס איז ג־ווען פון די ערשטע צום טויט פארפיינקטע באלד נאך דער דיטשער אקופאציע. אין אט די אפטיילונגען זיינען פארען ארבע־טן פין א. וואלף יאבני, ש. אלט־מאן, מ. נאלדפארב, ש. בריי־סקי, י. פאסיערניקאוו, טשה קנאפהויס, י. פעלהענדלער, משה גראסמאן, רחל אויערבאך א.א. נאך דעם קומען אפטיילונגען: וואס דערציילן זויי זשעליכאוו האט זיך ג־ארענגלט מיטן אומ־קום, ווי זיי האבן נעפעמפט אין פארטיזאנקע, ווי אזוי זיי האבן זיך באהאלטן אוי דער ערישער זויט, וואס זיי האבן איבערג־לעבט אין די ט ו י ט ן־ל א נ ע ר ן, וואס זיי האבן איבערגעלעבט אין פראנקרייך אונטער דער דיטשער אקופאציע, וואס זיי האבן נעזוכט, ווען זיי האבן זיך אומגעקערט אהיים, זיי אזוי מען האט נעבראכט צו קבר ישראל רעשטן פון די קדו־שים. אין אט די ריבריקן זיינען פארען ארבעטן פון גאדל נאב־טיילער, פערל וויינבערג, משה בארוכאוויטש, שרה וויינבערג, שמואל יאקסמאן, משה שיפמאן, שמואל האבענלעדנטער, צבי־ה ראזנטאל וואלצמאן, ישראל ני־שטעמער, שלום שמיינהענדלער, יאסל קוקאוויצער, מענדל נערע־בט, מענדל קארצאוש, יאקוב שערמאן סאלניצא, הינדע רובינ־שטיין, הנה וויינגראד צאצקע־וויטש, דבורה פאפאוופקא, פרי־דע נארפינקעל־נעבט, י. אסא־טאנאוויטש, פייגע נוטריק, יאנ־קל פארבא, חנינא מעסינגער, ב. וואסערמאן, ש. מיסטער און חנקה אשלאס.

צום סוף זיינען צוגעגעבן 2 הוי־ספות: אייגע וועגן זשעלעכאוועי־מישפהות, און א צווייטע וועגן זשעלעכאווער יידן און זייערע לאנדמאנשאפטן אין דער נאנצער וועלט. אין אויסטראליע לעבן לערך פערציק זשעליבאווער מיש־

פחות. אין ארגענטינע 150 זשע־ליכאוועך אין א פוסציק נארוואך לינער מישפחות. אין גאנץ ברא־זיל זוינען פאראן לערך א דריסיק זשעלעכאוועך מישפחות, זיבן פון זיי וווינען אין פאנטאס, וווּ זיי האבן גרויס אנזען. אין ישראל געפינען זיך 130 זש' מישפחות פון לערך 400 נפשות. אין ניו יארק געפינען זיך אן אכציק זשעלעכאוועך פאמיליעס, אין שי־קאגא — ניט מער ווי זיבן מיש־פחות, אבער זייער טעטיקע אין דער דאָרטיקער יידישער געזעל־שאפטלעכקייט. אין אויסטראליע זיינען פאראן פערציק מישפחות אזן אין קאסמא ריקא איז פער־ציק.

די דריי לימאראישע דובריקן פון יכורים־בוך האבן מאטעריאל, וואס האבן א באדייטנדיקן וועדט פאר דער יידישער לימיראטור־געשיכטע בכלל אזן פאר די בית־נראפיעס פון י. ט. וויסענבערג אזן יחיאל לערער בפרט. אזן דער אנצער מאטעריאל איז ניט בלויז א מצבה נאך אן אויסנארטיקן ישוב, וואס איז פאר־שוינקן גע־וואָרן, נאר עך פאראמאנט אויך עפעס, וואס וועט צוציין קומענ־דיקע יידישע היסטאריקער בויים שטוי־דיקן דעם יידישן לעבן־שטיוגער אזן די יידישע געזעלשאפטלעכ־קייט. אויך פאר דער געשיכטע פון אונדזער דיכטן אזן גרעסטן הודבן אזן פאר דער בראטערס־טיק פון די דיטשע בראבאזן וועט דער היסטאריקער דא געפי־נען א סך מאטעריאלן. פאראן א גאנצע חיי זייער אינטערעסאנ־טע בילדער, וואס העלפן אן דער זכר פון פארשוינדענעם לעבן זאל ניט אפגעווישט ווערן אזן שווי־דערלעבע בילדער פון הונגן, ווי אויך דאקומענטן וועגן לעבן אזן אכטונגען פון דער וווּנדעלעבער זשעלעכאוועך יידישער קהילה. אונדז לאזן נישט רוען שורות פון דעם זשעלעכאוועך דיכטער יחיאל לערערס „מיין חיים". וואס משך נראכאמן ציטירט:

דער וועג איז אזוי שווער
פאר די ארימע קינדער אירע
אזן זיבן מאל מער
פאר די יידישע קינדער.
דאס מען נעמן דאך
צעשטעלט
אויף אונדזערע לעבנס אזן
אלע עקל
אונדזערע חיימישע נעפמס
וועלט פון שוגא געוואנדן
אזן מיר וואנדערן חיימלאך
אזן ציילן וווּנדן
אזן פון פארנט — וואלער
אזן פון הונגן — בלאס
אזן איבערן לאנד די ביימער
פון דעם „מאס".

ייִדישע צייטונג

בועאנאס אייראס ארגענטינא

געווען אמאל אַ אידיש שטעדטל זשעלעכאָוו

פון י. האָרן

צווישען די מער ווי 600 פאר־ווייסטעט אידישע קהילות אין פוילען, איז אויך זשעלעכאוו, וועמענס טויזענטער אידען זענען אומגעקומען אויף קידוש־השם.

וואָס פאָרא ארבייט לאנדסלייט פאראיינען זאלען ניט טון — איז דאָס ארויסגעבען יזכור־ביכער פאר די לאנדסמאנשאפטען — א פליכט. וואָרום, ווער נאָך, ווי די וואָס שטאמען פון א חרוב־געווארענער היים, ווייסען אזוי פיל צו פארצייכענען און אויפ־שרייבען?

דאָס וואָס עס לאָזט זיך ניט ווענען דעם חרוב אידישען וואר־שע, ווילנע, לאדזש, לובלין, קראָ־קע א. א. איז מעגליך צו דער־גרייכען ביי א שטעטעל.

אין ווארשע, למשל, האבען אידען יארען לאנג געקאנט יואוי־נען אין איין הויף און ניט זיין נאענט צווישען זיך, וואָס ס'איז ניט מעגליך געווען אין א שטע־טעל. טאָקע דערפאר, וויל אין שטעטעל זענען אידען געווען ענג פארבונדען און אויך פאמיליאר געקיימלט. דעריבער איז לייכטער פאר די לעבענס־נעבליבענע אפילו וועז זיי זענען צעשפרייט אין גיל לענדער, זיך דורכצושרייבען און ארויסגעבען א יזכור־בוך.

אפטמאל, איז די וואָס שרייבען פארצייכענען אלע דאָס זעלבע, און ניט פון אלע אינסטיטוציעס, איבערלעבונגען און מענשען, זע־נען פארא בילדער. אזוי טרעפט מיט אלט־אידיש לעבען און אזוי אויך וואָס נוגע דעם חורבן. פון דעם זעלבען איז אויך מסתמא ניט פריי דאָס „יזכור־בוך פון דער זשעלעכאָ'ער אידישער קהילה", וואָס די צענטראלע זשע־לעכאווער לאנדסמאנשאפט איז שיקאגא האָט ארויסגענעבען מיט דער מיטהילף פון א רעדאקציע־ראָט פון לאנדסלייט איז א רייע לענדער, אונטער דער רעדאקציע פון א. וואלף יאסני און לייבוש וויסלערער.

אין יזכור־ביכער, וואָס לאנדס־מאנשאפטען גיבען ארויס איז שוין געווארען א נוסח, אין די הקדמות צו מאכען א רייע בא־יואַרענישען און דאָס זעלבע איז אויך אין דעם בוך.

„דאָס יזכור־בוך פון דער זשע־לעכאווער אידישער קהילה" — זאגט זיך אינ'ם אריינפיר — איז א באשיידענע זאמלונג פון פא־טאגראפיעס, זכרונות און גבית־עדות, געשריבען פון פשוטע מענשען, אנשי זשעלעכאוו, נישט קיין שרייבער, וואָס האבען נע־האלטען פאר זייער חוב צו דער־צעהלען פאר די קומענדיגע דר־רות, וואָס עס איז געווען זייער קהילה. דאָס יזכור־בוך וועט זייז די מצבה אויף די ניט זעבארע קברים פון די קרוב 15 טויזענט פארפיינינטע אידען, וועלכע האָ־בען זיך געפונען אין דעם שטע־טעל ערב דער פארטיליגונג "אפר־ציעלע ציפערען 10 טויזענט)".

געווען אמאל אין פוילען א אי־דיש שטעטעל מיט'ן נאמען זשע־לעכאוו, וואָס האָט געשמ'ט מיט אירע אידען: לומדים, שרייבער, ארבייטער און אקטיוו אידיש מא־סען־לעבען.

זשעלעכאוו, וואָס האָט פאר דער ערשטער וועלט מלחמה נע־הערט צו שעדלעצער גובערניע און דערנאך צו לובלינער וואיי־ווואדסטוווע, איז טאקע געלעגען

21 קילאמעטער פון א באן־סטאציע און דאך געווען אזוי פאר־קניפט מיט אלץ וואס אין אידיש און מיט דער וועלט.

אידען אין זשעלעכאוו האבען געארבייט, געהאנדעלט, געלערנט, געשטרייקט און ארייגנגעשריבען א וויכטיג קאפיטעל אין דער געשיכטע פון דער רעוואלוציאנערער באווועגונג ביי אידן. האט דאך דער שריפטשטעלער י. מ. וויסענבערג, דער זוהן פון זשעלעכאוו, אויף אלע אייביגקייטען איבערגעלאזט „א שטעטל זשעלעכאוו מיט די הויפט־העלדן, וואס האבען געלעבט און לעבען נאך אפשר — א ווערק וואס וועט אייביג לייכטען אין אונזער לי־טעראטור. מתנגדים, חסידים, ציוניסטן, בונדיסטן, שפעטער זען געקומען פועלי־ציון, קאמוניסטען א. א.

זשעלעכאוו אין געווען א זער דינאמיש און פארביק־אידיש שטעטעל, מיט א שטארקען בעלי־מלאכהשן עלעמענט און ארבייטער שיכט און אידיש פארצווייגטע נעזעלשאפטליך לעבען פון אלע קאלירען, מיט א יונגען, וואס האט געשטרעבט, געהלומט און געקעמפט.

אזוי מיט א האלב יארהונדערט צורויק און אזוי אויך ביז'ן חורבן, יוגענט האט געקעמפט פאר א יושרדיג לעבען און יוגענט האט געהלומט פון ישראל און אויך דער דור פון צוויישען ביידע מלחמות, האט אין זשעלעכאוו ארויסגעגעבען פון זיך א רייע שעפערישע מענשען, בראש מיט'ן דיכטער יחיאל לערער, וועמענס פאעטיש ווערק „מיין היים" לייבט מיט אייגען ליכט, און וואס ווי דער אויפ'ן פאן פון זשעלעכאוו, ווען עס קומט אן א יזכור־בוך, באפאלט א צער, בפרט ווען מען זעט נאך, ווי א גרופע אידען ברענגען אריין אין רעדאקציע א בוך וועגען זייער אומגעברענטער אלטער היים.

אנפירער פון היגען פאראיין פון זשעלעכאוו־נאר־וואלין איז אומגעגענט, האבען איבערגעגעבען דאס בוך וועגען אמאליגען זשעלעכאוו, יוגענט א קהילה וואס איז אומגעקומען, וועגען אידיש לעבען, וואס האט זיך דארט געצוויגען ביי א דריי הונדערט יאר, און איז איבערגעהאקט געווארען דאס זעהן איבערגעבען א בוך וועגען א חרוב געווארענער קהילה ווירקט שווער און עס ברויזט אויף צו לייענען א בוך וואס אלץ די דייטשען און זייערע מיטהעלפער: פאליציאקן, אוקראיניער, ירעגנאטלער, אידישע פאליציי אין אנדערע האבען געטון, פון אין זייט פארציייבענונגען, ווי אזוי מ'האט געפייניגט און דערמארדעט און פון דער צוויייטער זייט — די וואס זענען פאבליבען לעבען, אנטלאפען פון גאז־אויוונס, געשפרונגען פון באנען אויפ'ן וועג קיין מיידאנעק, געווען אלס פארטיזאנער אין די וועלדער, צי גאר אין געטא, ווילען לעבען.

ווער עס האט זיך גערעטע וועט אין ישראל און ווער צו פאליע אין די אמעריקעס, אדער גאר אין אויסטראליע. דערציילען די גערעטעווענע, וואס זיי האבען זיך אויסגעליטען און וואו זשעלעכאווער זענען אלץ געווען און וואו אומגעקומען. די נערעטע וועטע דערציילען, ווי נאך 1945, האט זיי געצוינגען צו זען זייער זשעלעכאוו. לאנג זיין האבען זיי אבער דארטען נישט געקאנט. צו דעם קומען פארשיידענע מאמענטען, וואס די מיטארביטער אינם יזכור־בוך ברענגען ארויס וועגען יענעם זשעלעכאוו, וואס לעבט אין זיי און דאס אלץ, וואס זיי האבען זיך אנגעהערט.

דאס בוך האלט 326 זייטען, גרויס פארמאט, פארזעהן מיט פיל, פיל בילדער. צו דעם קומען נאך ביילאגעס מיט בילדער פון זשעלעכאווער משפחות און וועגען זשעלעכאווער לאנדסלייט אין פארשיידענע לענדער. די 42 מיטארבייטונגען אינ'ם יזכור בוך, זענען אינגעטיילט אין פאלגענדינע טיילען: זשעלעכאי די פארפייניגטע אידישע קהילה; אנטוויקלונג פון אידישען ישוב אין זשעלעכאוו און דער פרומער לעבענס שטיינגער; ערשטע רוסישע רעוואלוציע; צוויישען צוויי וועלט מלחמות; זשעלעכאי'ס שפיגעל פון דער אידישער לייסטראטור; יחיאל לערער. נאטיצען צו יחיאל לערער ביאגראפיש; זשעלעכאוו אין גערענגעל, פיין און אומקום; אין קאמף מיט'ן גרויזאמען דייטשען שונא און פארטיזאנער מחנות; אויף ארישער זייט און אין באהעלטענישען; זשעלעכאווער אין די טויי

טען־לאגערען: איבערלעבונגען פון זשעלעכאווער אין פראנקרייך: צוריק אין זשעלעכאוו נאך דער באפרייאונג: צו קבר ישראל.

• אין יעדער טייל קומט צום אויסדרוק, וואס דאס שטעטעל איז געווען און אלץ וואס עס ווערט דערצעהלט איז מיט א סך צער, בעקשאפט, פארערונג איז מיט'ן ציל, אז עס זאל ניט פארגעסען ווערען. אנגעהויבען האט יעד אידיש לעבען אין זשעלעכאוו אין אנהויב פון ס'17־טען יאר־הונדערט און פארעדיגט האט זיך עס אין די יארען פון דער צוויייטער וועלט מלחמה, וואס האט זיך אנגעהויבען אין סעפטעמבער 1939.

אין פוילען זענען חרוב געווארען איבער 600 אידישע קהילות, אונזער פאלק איז צעשפרענגט, אין בלוט און העכער זעקס מיליאן אידען זענען אומגעברענגט געווארן. ציוישען די הונדערטער חרוב געווארענע שטעט איז שטעטעלע אין פוילען, איז אויך געווען א אידיש שטעטעל מיט'ן נאמען זשעלעכאוו, וואס די בני־עמי האבען איצט יזידיג פאר־אייביגט אינ'ם יזכור־בוך.

נאך דער באפרייאונגזו

ערב שבת
Samedi
25
JUIN 1955
ד' תמוז תשט"ו

„אונזער וואָרט"

יזכור־בוך זשעלעכאָוו

פון ל. דאָמאַנקעוויטש

די הונדערטער פארשניטענע קהילות אין מזרח־אייראפע קומען אייגע נאך דער אנדערער מאנען, זייער חלק אייביקייט אין דער ייִדישער געשיכטע, אין דער יידישער קולטור, אין אלע נאציאנאלע און סאציאלע באווענגען. זייער לעבן, יחידישע און קאלעקטיווע — איז דורך דעם לאנגען מעסער פון גאנצישן העמאן. איבערגעשניטן געווארן אינגמיטן אטעם־צוג און איצט וויל יעדעם שטעטל יעדע עדה אריין אין ספר־החיים מיט סך־הכולן, מיט דער אינטערשטער שוהה פון אן עבר וואס וועט זיך מער נישט איבערחזרן.

קיין שום געשיכטע פון א פאלק איז נישט אזוי טראגיש מיט אינטענסיוועם הוהם וואס וועלן פלוצים פארענדיקט ערב'ס, ווי די יידישע געשיכטע. גרויסע פולסירנדיקע צענטערם ווערן פלוצים פארניכטעט און פארשוטומט און פארוואנדלט פון לעבעדיקן לעבן אין שמות פון פארגאנגענער הזכמאריע.

אבער קיין שום צענטער — נישט פון בבל, נישט פון שפאניע, נישט פון פראוואנס און נישט פון ריין — זענען נישט אזוי פלוצים, אזוי ראשיק און אזוי דעפיניטיוו אונטערגעגאנגען ווי דער גרויסער יידישער קיבוץ פון צענטראל און מזרח־אייראפע.

פאר אונזערע אויגן איז ער פארטיליקט געוואָרן און אויף אונז, דעם דור וואס האט איבערגעלעבט די גרעסטע

פון אלע יידישע קאטאסטראפעס ליגט הער חוב, און די אויפגאבע צו זאמלען און צו זאמלען אות ביי אות, וואָרט ביי וואָרט, שורה ביי שורה, דאָקומענט ביי דאָקומענט, גביות עדות און איבערלעבענישן פון העם אלעם מאכן ציגל פאר קומענדיקן גרויסן בנין פון דער געשיכטע פון מזרח־אייראפעאישן יידנטום, וואָס האָט זיך געצויגן במשך פון א דריטל פון אונזער גאנצער ביז איצטיקער געשיכטע און איז נעוועז אויס ציגל פון יעדן רייכסטע, פון די הערלעכסטע קאפיטלען פון איר געשיכטע.

און אט בלעטער איך איצט אין דער לוקסוס־אויסגאבע פון פנקס־שעלי־כאוו. שוין אין ווילן ארויסצוגעבן א זיכור־בוך ליגט געווייגטלעך א כעזיל פון שבאלק, פון פרעסטיזש, פון כאַ־ווסטזיין אז מען איז עפעס געווען, אז מען האָט א חלק אין דעם גרויסן נע־וועב וואָס האָט געהייבן פוליש יידנ־טום, אז מען האָט צו זיין רייכער נע־שיכטע הול מיט זון און שאטן, מיט לויטערקייט און מאַטירלאַניע ביזנע־שטיערט, זיך אין אהע בלעטער מיט שוויים און בלוט אריינגעשריבן.

מיט העם קומט — און מיט העכט— איינגטלעך יעדעם שטעטל, יעדער ישוב מיט מער דעכט, מיט מער בולטער העכט. מיט מער אונטערגעשטראַ־בנקייט קומען מאנכע שטעט און שטעט־לער. זשעלעכאוו געהערט צו זיי.

שטעט ווי מעגטשן האבן זכיות, פרי־ווילעגיעם וואָס רעדען פאר זיי און גע־בן זיי באזונדערע אייביקייט־העכט. א־זעלכע שטעט ווי זאמאשטש, ווי פשיס־כע ווי גער ווי אלעקסאנדער ווי כעלם ווי קוטנע און ווי זשעליכאוו קומען וועלטע מיט איר לעגענדע, וועלכע מיט איר פאלקלאר, וועלכע מיט איר רבי־שער אדער רבנישער גרויסקייט, וועל־כע מיט איר וועלטלעכן יחוס. אמיינט מיט ביידע. זשעליכאוו האָט ביידע. האָט אלם רב העם קדושת לוי, העם פאלקסטימלעכסטן פון אלע חסידישע רבים, חבי לוי יצחק בערדיטשעווער, דעם וואָס האָט זיך אויף יידיש אויסגעגעהט מיטן רבונו של עולם. וואָס האָט אייגנטלעך געהערט מיט די וועלבע העכט צו הער יידישער פאעזיע ווי פרץ אדער פרוג. מיט א 150 יאר שפע־מער האָט זשעליכאוו ארויסגענעבן דעם פאלקסטימלעכסטן פון אלע וועלטלעכע יידישע שרייבערס — י. מ. וויסנבערג און צום סוף דעם פאלקסטימלעכסטן פון אלע יונגע דיכטערס, העם מחבר פון יידישן „פאן טאדאוש" פון „מיין חיים" יחיאל לערער.

דאָס יזכור־בוך האלט אריבער 400 צווייפאלטיקע זייטן אין גרויסן פאר־מאט, איז אייגנטליך אין מערערע קאפיטלען געווידמעט דער אנטשטיי־אונג, אנטוויקלונג און צום סוף, פון חורבן און אונטערגאנג פון אלטן זשע־ליכאוער ישוב, וועמענס באקאנטע — אחוץ אומבאקאנטע עקזיסטענץ האָט געדויערט הונדערטער יארן.

דאָס יזכור־בוך איז פארזען מיט א הקדמה אויף העברעאיש און אויף יידיש פון רעדאקטאר, באקאנטן שרייי־בער און לימוראטור קריטיקער, וואלף יאבני, וועלכער ווויגט אין ישראל און באשטייט פון א גרויסן הערדאקציע־קא־מיטעט פון לאנדסלייט צעשפרייטע אי־בער אלע לענדער און קאנטינענטן. פון פאריז זענען אין קאלעקטיוון וועלק בא טיליקט די הרייגט ישראל העפנער און חנינא מעסינגער.

פראנקרייך און ישראל, אהמעריקע און אויסטראליע, קאסטא־ריקא און קאלומביע האבן א געאיניקט נע־פיל פון בענקשאפט און פייטעט זיך הערלאנגט די הענט, כדי אין לויף פון יארן ארבעט און מי צוזאמענצושטע־לן דאָס וועלק אויף וועלכן עס רוט דעם חותם פון צוגעבונדנקייט צו דער אלטער היים. און אלעם הערציילטן אין אלע איבערלעבענישן פון חורבן, פון אומקום, פון פיין און גם פון בליבן, אין אלעם, אפילו אין הער אפטער אומ־באהאלפנקייט און פאלאנטער פון פר־

טים, געשריבענע מיט נישט געניטע הענט פון נישט־שרייבערס, אין אלעם ליגט א טיף געפיל פון צוגעבינדנקייט צו דער גרויסער קייט, וואס איז אי־בערגעריסן אבער נישט צעריסן. גע־ווארן.

אין בוך זענען באזונדערע טיילן גע־ווידמט דעם לעבן און שאפן פון הרוי־סן בן־יעהי"ר. מ. וויסענבערג. מיט א גרונטלעכן ארטיקל פון וואלף יאסני און אנדערע מחברים שרייבערס און אן אפטיילונג מיט ארטיקלען איבער דעם צוויטן הרוסן בן־עיר, אומגעקו־מען מיטן קדושים מויט פון אלע 6 מיליאן, יחיאל לערער.

אין די אנדערע קאפיטלען פון אקו־פאציע, חורבן, זען מיר וואריאנ־טן פון דעם וואס מיר קענען, פון זעל־בן גרויל און שוידער, די זעלבע טרוי־

ערינ־דייבע „אויסשטאטונג" פון ני־מיינקייט, פון אכזריות אבעל אויך אק־טן, זעלבענע, איינצלנע אבער דעריבער נאך־מער ווערטפול, אקטן פון מענטש־לעכקייט און מסירות נפש.

אזוי זען מיר, אז א צאל יידן זענען נאך דערמאנדעט געווארן אין זשעלי־כאוו פון פוילישע באנדיטן, נאך אלע תורבונות און אלע דורכגעטע פון שבעה מדורי גיהנום, ווערט נאך א מיידל ער שאסן אונטער א בעט ווי זי באהאלט זיך פאר די פוילישע כולינאטעס, אין א צוויטע ראטעווען זיך נאך אמאל על פי נס. אבער אויך עטלעכע אקטן, ווי פאליאקן שטעלן זיך איין און פאר־לירן דאס לעבן וצוליב זייער מענטש־לעכקייט געפינען מיר אין בוך.

פארציכנען מיר עס מיט דער אי־בערגענומענקייט פון וגם חרבונה זכור לטוב.

צו דער רוי פון חורבן פנקסים האט זיך צוגעשטעלט זשעליכאוו מיט א רוי־כן ביישטייער.

„אונזער שטימע"
יזכור־ביכער
זשעלעכאוו און כעלם

קיין שום ליטעראטור האט נישט דעם דאזיקן סארט ביכער, ווייל קיין שום פאלק האט נישט דעם דאזיקן סארט פינ־צטערע געשיכטע־בלעטער. זינט דער בא־פרייאונג (ווי איראניש און טראגיש קלינגט דאס דאזיקע ווארט אין יידישע אויערן!) זענען ביי אונז דערשינען א סך אזעלכע יזכור־ביכער, אינדיווידועלע און קאלעקטיוועע. א סך אפגעווישטע יידי

שע שטעט און שטעטלעך זענען אויף א זא אופן צוריק אויפגעשטעלט געווארן — דאס מאל בלויז צווישן ביכער־טאור לען — און זענען פארבליבן ווי דערמא־נונגן פון א פארשוינטן לעבן. א זאמ־לונג פון די דאזיקע אלע ביכער וועט א מאל דינען ווי דער אינציקער קוואל פון אונזער פארגאנגענהייט. איצט לעבן נאך די נעמען פון די פארשוידענע זשעלע־כאוו'ס, כעלמ'ס, כמעלניקס, — אין די

געדענישן פון די שארית הפליטה פון די פארניכטעטע ערטער. שפעטער וועלן בלויז די דאזיקע ביכער זיין די שטומע און אזוי פיל דערציילענדיקע עדות פון אונזער חורבן.

איך האב איצט פאר מיר צוויי אזעלכע ניי־הערשינענע יזכור־ביכער „פון זשעלעכאוו און פון כעלם. ביידע זענען ארויסגענעבן געווארן מיט א גרויסן פאר נעם. עם האט אוודאי געדויערט פיל יארן ביז עם זענען צונויפגעזאמלט געווארן די אלע ארטיקלען, פאטאגראפיעס און דא קומענטן מיט דער אמתדיקער מיזאמקייט פון מוראשקעס זענען צוזאמענגעקליבן געווארן די אלע מאטעריאלן און עס זענען דערפון צונויפגעשטעלט געווארן די דאזיקע צוויי ממש־מאנומענטאלע ווערק. ביידע גרויסע און מאסיווע ביכער זענען געבונדן אין שווארצע טאוולען. דאס האבן די לעבן־געבליבענע, מיט דער דא זיקער שווארצער באנד ארומגעהילט דאס אינעווייניק באשריבענע און אומגעקומענע טרויער.

דער זשעלעכאוער יזכור־בוך איז אויסגענעבן פון דער צענטראלער זשעלעכאווער לאנדסמאנשאפט אין טשיקאגא. אבער בלויז דער רעדאקציע־צענטער געפינט זיך אין אמעריקע. דער רעדאקטאר פונעם בוך א. וואלף יאסני לעבט אין ישראל און דער רעדאקציע־סעקרעטאר לייבוש וויסלעדער איז קאסטאריקא, און צום רעדאקציע־ראט געהערן זשעלעכאווער לאנדסלייט, וואס לעבן אין אויסטראליע, קאלאמביא, פאנאמא,ארגענטינע, פראנקרייך. די לעבן־געבליבענע אפשפריצן פון אמאליקן זשעלעכאוו, וואס זענען צעזייט און צעשפרייט גאנץ איבער דער גרויסער וועלט, האבן דא צוזאמענגעטראגן זייער צושטייער, זייער באזונדערע ציגל, כדי דערפון אויפצובויען דעם גרויסן יזכור־בנין.

דאס בוך הייבט זיך אן מיט א היסטארישן אריינפיר וועגן דער געשיכטע פון דער שטאט זשעלעכאוו און פון דער זשעלעכאווער קהלה, פארזעט מיט סטאטיסטישע טאבעלעס און מיט היסטארישע דאקומענטן. דאן קומט דאס צוויטע גרויסע קאפיטל וועגן דער אנטוויקלונג פון יידישן ישוב, וועגן זשעלעכאוו אין צייט פון דער רוסישער רעוואלוציע (אילוסטרירט מיט א פראגמענט פון וויסענבערגערס א דערציילונג פון יענעם פעריאד). די וואגיקסטע געשיכטלעכע טייל, אממייסטן דאקומענטירט און פארזען מיט זעלטנ־ אינטערעסאנטע שטיינער פאטאגראפיעס איז די טייל: זשעלעכאוו ייייישי ייידיש יועלטמלחמות.

א. וואלף יאסנים א גרעסערע אפהאנדלונג וועגן י. מ. וויינסנבערג הייבן אן די וויטערדיקע טייל „זשעלעכאוו אין שפיגל פון דער יידישער־ליטעראטור", ווו עס זענען פאראן א חוץ אזוי פיל וויכטיקע אפהאנדלונג וועגן מחבר פון „טאטע און בנים" אויך מערערע אפהאנדלונגען וועגן א צווייטן זשעלעכאווער קינסטלער יחיאל לערער (מיט אפהאנדלונגען פון משה גראסמאן, י. פאפיערניקאוו און רחל אויערבאך א. א.).

און דא קומט די צווייטע — מגילת־זשעלעכאוו: „זשעלעכאוו אין געראנגל, פיין און אומקום". דאס איז די אימהדיק אונטערגעצויגענע אונטערשטע שורה איבער דעם פריער געשילדערטן לעבן, דאס איז דער פונקט, וואס איז דורך „גערא־נגל און פיין" אוועקגעשטעלט געווארן נאכן יידיש־ברויזנדיקן קאפיטל זשעלעכאוו, גבית עדות, וואס האבן אלייו אויבערגעלעבט דעם אומגליק און שטומע, טויטע דאקומענטן און בילדער (אפטמאל גענומענע דורך די נאצישע רוצחים), וואס טרייפן מיט א שוויגן, וואס איז אויסגעוויקט אין בלוט, גיבן דא אויבער דעם גאנצן פארלויף פונעם גיהנום, וואס האט זיך געענדיקט מיט „אומקום".

די קהלה זשעלעכאוו, וואס איז אויפגעשטעלט געווארן במשך פון הונדערט יארן און וואס איז געווען אויענער פון 600 ליטע־פונקטן אין פארמלחמה דיקן פוילן האט אויפגעהערט צו עקזיסטירן אוי די איינוווינער — מיט קליענע, פאטעטישע אויסנאמען — איז פארשיידלט געווארן אין אש און אין רויך.

***

בוידע יזכור־ביכער האבן א סך מא־טעריאלן געשריבן דורך פראפעסיאנעלע ש־ייבער און דיכטער, אבער די סאמע אויפטרייסלענדיקע בלעטער זענען: די, וואס זענען געשריבן דורך די סתם־יידן, וואס זענען נישט געקינסטלט דורך דער רוטין פון סטיל, נאר וואס זענען ווער־טער, וואס פלייצן ארויס, אן שום פיל־טערן פון הארץ און דערגייען דעריבער, אן שום באריערעס צום הארץ פונעם לייענער.

יזכור בוך — בעלם... יזכור־בוך — זשעלעכאוו — צוויי דענקמעלער אינעם מוראדיקן וואלד פון אזוי גערידט־אויס־געוואקסענע יידישע מאסן־מצבות.

+++++++++++++++++++++++++++++++++++++++

נייע פרעסע

יזכור־בוך פון דער זשעלעכאוער ייִדישער קהילה

פרייטיק
9-10
יולי
1955

ארויסגענעבן פון דער זשעלעכאווער לאנדסמאנשאפט אין שיקאגא פון כל ארץ

פאר מיר ליגט דאס דאזיקע אימ־פאזאנטע בוך פון 422 זייטן, שוין גע־דרוקט, רעדאגירט דורך א. וואלף יאס־ני און לייביש וויסלעדער, וואס שטא־מען פון זשעלעכאוו. קרוב עטלעכע זי־

בעציק אפהאנדלונגען און כמעט 450 פאטאגרפיעס גיבן אונדז אן אויספיר־לעכע שילדערונג פון זשעלעכאוו אין דער פארגאנגענהייט און זיין פארניכ־טונג דורך די נאצישע מערדער.

דאָס דאָזיקע יזכור־בוך איז א הים־
באַרישער דאָקומענט פון העכסטער באַ־
דייטונג.

אין דער הקדמה לייגן איך: „ווען מיר טראכטן ווען אונדזערע ליבלע־
כע ברידער און שוועסטער, פּאָטערס און מוטערס, ווען קרובים און סתם לאַנדסלייט פון אונדזער שטעטל זשע־
לעכאָוו, וואָס זיינען אומגעקומען מיט א קדושים־טויט — זעען מיר פאַר־זיך די מיליאָנען פון אונדזער פֿאָלק, די איבער 600 יידישע קהילות פון פוילן, די הונדערטער קהילות פון גאַנץ אייראָפּע, וואָס זיינען געוואָרן אויפן זעל־
בען מאַרטירער־וועג ווי אונדזערע קדושי־זשעלעכאָוו".

הייליקע ווערטער.

דער אומפאַרגרייכער מאַטעריאַל, וואָס די רעדאַקטאָרן פון דאָזיקן ספר האָבן צוזאַמענגעבראַכט, איז געוואָרן איינגעטיילט אין עלף אָפּטיילונגען:
1) אנטוויקלונג פון ייִד. ישוב אין זשע־
לעכאָוו און דער פרומער לעבנס־שטיי־
גער; 2) ערשטע רוסישע רעוואָלוציע;
3) צווישן צוויי וועלט־מלחמות; 4) זשעלעכאָוו אין שפּיגל פון דער יידי־
שער ליטעראַטור; 5) זשעלעכאָוו אין
נעריגל, פיין און אומקום; 6) אין קאַמף מיטן גרויזאַמען רייטשן שונא
אין פּאַרטיזאַנען - מחנות; 7) אויף
אַרישער זייט און אין באַהעלטעניש;
8) זשעלעכאָווער אין די ווייט־לאַגער;
9) איבערלעבונגען פון זשעלעכאָווער
אין פרעמדקייט; 10) צוריק „אהיים"
נאָך דער באַפרייאונג; 11) צו קבר ישראל.

אין זיין אויסגעצייכנטער אָפּהאַנד־
לונג „איבער דער געשיכטע פון דער פּאַרפייניקטער יידישער קהילה זשע־
לעכאָוו", שרייבט א. וואָלף יאָסני:
„דאָס פּאַרנאָסענע בלוט פון מיליאָנען יידן־ברידער שרייט צו אונדז און דער־
מאָנט אונדז, אז די בלוטיקע עפּאָכע האָט זיך נאָך נישט געענדיקט. דער גרויזאַמער שונא פון יידן און פון דער מענטשהייט איז נישט דערשלאָגן און הייבט ווייטער אויף דעם קאָפּ. דער שונא וויל בארעכטיקן זיינע אָפּגעטאַ־
ענע בלוטיקע און בעסטיאלישע מעשים
און באשמוצן די קרושים, וועלכע זיי־
נען דורך אים פּאַרפייניקט געוואָרן".

די דאָזיקע אמתע ווערטער דאַרף מען נישט אויפהערן צו דערמאָנען אונדזער יידישע בונדים פון היינט און אויך די וואָס זיינען גלייכגילטיק צום באַ־
וואָפנעטן פון דער נייער ווערמאכט בראש מיט די אלטע נאציש־ענערלען.

און מיר זיינען פולשטענדיק מסכים מיט וואָלף יאסני, אז יעדע פון די 600 אמוגעבראכטע יידישע קהילות אין פוילן פאַרדינט א באזונדערע מצבה אין פּאַרם פון א יזכור־בוך אַדער מאָנ־
גראפיע, וואָס זאָל אָפּשפּיגלען דאָס לעבן פון דער קהילה זינט איר אנט־
שטיין ביז דעם טראגישן סוף.

די חשיבות און באדייטונג פון דאָ־
זיקן זשעלעכאָווער יזכור־בוך איז גע־
וואָרן דערהויבן דורך די זכרונות און נבית־עדות געשריבן פון צוויי און פּער־
ציק פּשוטע מענטשן, אנשי זשעלעכאָוו, נישט קיין שרייבער, וואָס האָבן גע־
האלטן פאַר זייער חוב צו דערציילן פאַר די קומענדיקע דורות, וואָס איז געווען זייער קהילה און ווי אזוי פאַר זייערע אויגן איז זי געוואָרן אומגע־
בראכט דורך די נאציש בעסטיעס, געהאלפן פון די פוילישע פאשיסטן.

עס איז אונטערצושטרייכן די הער־
לעכונג פון וואָלף יאסני, וואָס קיינער באַוווייסלט נישט מער איצט, אז די יידן פון זשעלעכאָוו האָבן פעסט גע־
גלויבט דער דייטשער אָפּנאַרעריישער, כיטלער הבטחה און דער פּאַרזי־
כערונג פון יודנראט, אז זשעלעכאָווער יידן וועט גאַרנישט געשען, וויל זשעלעכאָוו בלייבט א יידנשטאָט און מ'דארף נישט אנטלוי־
פען. דאָס דאָזיקע טייוולאָנישע שפּיל צו פאַרנאַרן יידן און פירן זיי צום טויט איז די דייטשן פולשטענדיק גע־
לונגען. איבער 600 יידישע קהילות פון פוילן זיינען אויף דעם דערמאָנטן אופן אָפּגענארט, פּאַרפייניקט און פאַר־
טילקט געוואָרן.

די יודנראטן מיט די יידישע פּאָלי־
ציי־מערדער האָבן זייער חלק פאַר־
בראכן אין דער דאָזיקער טייוולאָנישער אקציע צו ליקווידירן די יידיש־פוי־
לישע קהילות.

זשעלעכאָן האָט אונטער זיך א גע־
שיכטע פון דריי הונדערט יאָר. איבער
דעם פרומען לעבנס-שטייגער פון דער
דאָזיקער שטאָט, קהילה - אנפירונג,
צדקה-חברות, רעליגיעזע פאַרטייען שריי־
בען אויספירלעך שלום אשלאָק (מעל־
בורן), משה באָרוכאָוויטש.

איבער דער עקאָנאָמישער לאגע פון
זשעלעכאָוו ביז דער ערשטער וועלט -
מלחמה שרייבט באריכות שלום אש־
לאָק. זשעלעכאָוו איז געווען א שטאָט
פון ערלעכע, האַרעפאָשענע יידישע אר־
בעטער און בעלי־מלאכות. פון דער לע־
צטער־פאַראָדוקציע האָבן געלעבט קרוב
60 פראָצענט יידן. אין זשעלעכאָוו.
דאָס זיינען געווען שוסטערס, גאר -
בערס, ביינערס, קאמאשן-מאכער, דאן
א גרויסע צאָל שנייידערס, היטל-מא־
כערס און פעלצן-מאכער. די סוחרים
האָבן זיך פארנומען מיט מאנופאק -
טור־סחר. עס זיינען אויך געווען וויינ
הענדלער. דער זעלבער שלום אשלאָק
באשרייבט די יידישע רעוואָלוציאָנערע
ארבעטער־באוועגונג אין זשעלעכאָוו,
וועלכע האָט גענומען בייז י. מ. וויסע־
בערגן אין „א שטעטל" א הערלעכע
קינסטלערישע שילדערונג. ווי אזוי די
זשעלעכאָווער יוגנט לעכצט נאָך קול־
טור, גרינדעט ביבליאָטעקן, ארגאני -
זירט רעפעראָטן, קאָנצערטן וועלן מיר
געווויר פון די וועלטפוליע באשרייבונ־
גען פון לייביש וויינלעדער און יחיאל
ריפקעוויטש. י. משפטים (בראזיל)
דערציילט אונדז וועגן דעם פאשיס -
טיש־אָנדעקישן פויליז צווישן 1920 און
היטלער - תקופה. זשעלעכאָוו האָט
ארויסגעגעבן דעם גרויסן מיסטער פון
דער יידישער רעאָליסטישער נאַוועלע
י. מ. וויינסבערג און דעם האַרציקן,
סובטילן דיכטער יחיאל לערער, וועמען
עס זיינען אין יזכור־בוך געווידמעט א
ריי אויסגעצייכנטע אפהאנדלונגען,
צווישן וועלכע מיר געפינען א באלערנ־
דיקן עסיי פון וואָלף יאסני. אבער אויך
די איבעריקע אפהאנדלונגען זיינען א
וויכטיקער צושטייער צו דער יידישער
ליטעראטור - געשיכטע.

דאָן האָבן מיר אין דעם טייל „זשע־
לעכאָוו אין גראָנגל, פיין און אום -
קום" א ריי פשוטע און אויפטריי־לענ־
דיקע דערינערונגען פון די, וואָס זיי־
נען ווי דורך א וווּנדער גראָטעווועט
געוואָרן פון דער היטלעריסטישער שחי־
טה. גאדל נאכטיילער (ארגענטינע),
משה באָרוכאָוויטש באַצווינגען דעם
לייענער מיט דער אויפריכטיקייט, היי -
ליקער פשטות פון זייער באשרייבונג.

די נאצים האָבן אויסגעוויילט די יידי־
שע ימים טובים צו ליקווידירן א יידי־
שע קהילה. אין הושענא רבא 1942
האָבן די נאצים, געהאָלפן פון דער
ארמיא קראַיאָווא, (אונטער די באפעלן
פון דער לאָנדאָנער פּוליץ - רעגי -
רונג), גראנאט-פאָליציי, זיך גענומען
אומברענגען עגדגילטיק די פּוצצ' טוי־
זנט זשעלעכאָוועך יידן. דאָס בלוט,
וועלט פארגליווערט וועלן מען לייענט
שמואל לאקסמאנס איבערלעבונגען פון
יענע גרויליקע נאציש מאָרדן, וואָס
ער האָט איבערגעלעבט. שמואל האָכ־
געלערנטער דערגאנצט די דער־מאָנטע
גרויליקע באשרייבונגען. די איינציקע
האָפענונג איז געווען דער זינרייכער
מארש פון דער סאָוויעטישער ארמיי.

אין דער דאָזיקער פינצטערער נאכט
פון נאציש מאָרד איז דער ליכטקער
כאָמעזעט — דאָס העלדישע קעמפן פון
די יידישע פּארטיזאנען, וועלכע ווערן
פאַ־פאָלנט דורך איבערוועגנדיקע קרעפ־
טען פון די נאצים, ארמיא קראיאווא,
גראנאט-פאָליציי און זיינען אין שטענ־
דיקער געפאָר צו ווערן ארומגערינגלט.
אָבער זיי זיינען גליקלעך צו קעמפן מיט
געווער אין האנט, נעמענדיק נקמה אין
די מערדערס פון זייער פאָלק. זאָל
מען מיט באוווּנדערונג דערמאָנען די
זשעלעכאָווער פּארטיזאנען מיט זייער
הערלעכן פירער, שמולקע אשלאָן,
וועלכער פארווּנדעט באנייט זעלבסט־
מאָרד, כדי נישט אריינצופאלן אין די
הענט פון די נאצים. די יידישע פאר־
טיזאנען האָבן באוונדערט ארויסגעווין
העלדישע טאטן אונטער דער פירער -
שאפט פון די נעניטע סאָוויעטישע
פּארטיזאנען - פירערס איוואן און סע־
ראפים. אויך האָבן די זשעלעכאָווער
יידן געזומען א העלדישן אָנטייל אין
געטא-ווידערשטאנד אין ווארשע. נא־
טירלעך פעלן נישט קיין דערינערונגען
איבער די איבערלעבנישן אדער בע -

סער געזאגט,איבער די איבערמענטשלע־כע צרות און פיינען אויף דער אריש־ער זייט.

איבער די גרויזאמע מאָרד, פיינען פון די זשעלעכאוועך אין די טויט־לאגערן שרייבט אסאטאנאוויטש (מי־אמי). מיר באוונדערן זיין זכרון, זיין קראפט צו באהערשן זיין נערוועצלאזן ווייטיק פון דעם אלעם אכזריותדיק, וואס ער האט געזען און עס אלץ נעגוי צו שילדערן. פייגע טוטרייך דערגאנצט דעם לעצטן. איבער די לידן און פיי־נען פון די זשעלעכאוועך פון פאריז און אוישוויץ און אנדערע טויט־לא־גער, גיבן איבער ענגוי חנינה מעסינ־גער, ב. וואסערמאן, ש. מיינצער, יצחק נעלבארט. אלע פון פאריז. אפט האבן די טערן פארגאסן די אויגן ליי־ענדיק זיי און איך האב נעמוזט אי־בעריין דאס לייענען. די נאצים האבן באנערט אלע, וואס זיינען אריינגעפאלן אין זייער הענט אומברענגען, כדי עס זאל נישט בלייבן קיין עדות פון זייע־ר אומבאשרייבלעכע, אויפשוידער־לעכע מאָרדן. און איך פרעג: „ווי אזוי איז עס געווען מעגלעך, אז די ס.ס.־נעשטאפע, שוין זעענדיק זייער סוף, דעם זיג פון דער סאוועטישער ארמיי, האבן נישט אויפגעהערט צו מאָרדע־ווען, אומברענגען די לעצטע פון די טויט־לאגערן. זיי האבן געוווסט, אז זיי וועלן נישט ווערן באשטראפט פאר זייערע פארברעכנס, איז דער ענטפער. ווייל זיי האבן געהאלטן די ענגלענדער, אמעריקאנער פאר זייערע פרייַנט אין קאמף מיט דער סאוועטישער ארמיי און נאך דער מפלה זיך געווארפן פריי־וויליק אין זייערע ארעמס. די ס.ס. הא־בען קיין טעות נישט געהאט. חוץ א פאר קריגספארברעכער זיינען די מא־סע גרויליקע פארברעכער גוט פרא־טעזשירט פון די אליירטע. דער חיי־ליקער פויפסט האט קיינמאל נישט פראטעסטירט בעת די מאסן־מאָרדן פון יידן. און נאך דער באפרייאונג, אין נאמען פון קריסטנטום, געבעטן גנאד, מחילה פאר די פארהאלטענע קריגספארברעכער.

און נאך צוועלף יאָר, וואס זענען מיר וואס איז געווארן פון רוף פון די דערמאָרדעטע „קיינמאל נישט צו פארגעסן די אכזריות פון רוצחים און נעמען נקמה פאר זיי"? ?

אדענאוער האט בפירוש געזאגט, אז מיטן גלעטן ווערט גוט געמאכט דאס אומרעכט לגבי זעקס מיליאן אומגע־בראכטע יידן און פאר די „שילומים" דארפן יידן נישט זיין קענן דער ווידער־געבורט פון נאציזם מיליטאריזם.

אונדזערע יידישע בוגדים, ענל הזהב־ניקעס, האבן נישט פרעגנדיק ביים פאלק בכבודו ובעצמו אונטערגעשיבן דעם דאזיקן אפמאך מיטן יורש פון היטלער. עס געפינען זיך יידישע שרייי־בער און זשורנאליסטן, וואס באמיען זיך רייניצווואשן די מערדער געגן, רומקאווקים, זייפמאנס, קאסטנערס, וועלכע צוזאמען מיט יידן־ראבלער האבן געהאלפן ליקווידירן די 600 יידי־שע קהילות פון פוילן, אונגארן און פארשווענדן גלייכצייטיק דעם אנדענק פון אונדזערע העלדישע פארטיזאנער און ווידערשטענדלער פון געטא.

פון דאזיקן יזכור-בוך דערגייט צו אונדז די שטים פון הארץ און געוויסן פון יידישן פאלק, וואס וועט קיינמאל נישט מוחל זיין די שוידערלעגע נאצי־שע מאָרדן, וואס וועט נישט אויפהערן צו קעמפן קעגן דער באוואפענונג פון דער נייער נאציזם און ווערמאכט.

מיר ווילן אנווייזן אויף די איי־דרוקספולע, צארט געצייכנטע הילע פון מ. באהעלפער.

ווי אייניקע שרייבער ווייזן ריכ-
טיק אן אין זייערע רעצענזיעס, איז
אונזער יזכור-בוך א מצבה נישט בלויז
פאר זשעלעכאוו, נאר אויך פאר פיל
שטעטלעך ארום זשעלעכאוו, פון וועלכע
עס געפינט זיך נישט וועד עס זאל שטעלן
אזא מצבה.

מיר גיבן ווייטער אן אויסצוג פון
דער גרויסע ארבעט פון אונזער טאלאנט-
פולע מיטארבעטערן פון אונזער בולעטין
חיהלע דארעמבוס, א.נ. "אויף דער ארי-
שער זייט", וועלכע דרוקט זיך שוין א
לענגערע צייט אין פארזעצונגען אין
דער ישראל-צייטונג "לעצטע נייעס" און
וואס איז מיט גרויס טאלאנט געווידמעט
דעם אומקום פון דער יידישער סטאצק, א
שטעטל. נישט ווייט פון זשעלעכאוו.

אויף דער אריש שער זייט

חיה עלבוים-דארעמבוס

עמיצער האט אנגעקלאפט אין
דער טיר דריי מאל און ווען איך
מאך זי אויף, קומען פרייַן פרעגיע
מיט אסתר'ן:

די פרייד פון יעקב אבינו ביים
באגעגענען זיך מיט יוסף'ן אין
מצרים איז זיכער געווען קלענער
ווי מיינע, ווען כ'האב זי דערזען.

מיר כאָפן זיך נישט אַרום, יובל'ן נישט, נאָר שטייען אַנטקעגן זיך, האַלטן זיך ביי די העגט און וויינען שטיל. וויינען וויי נאָך אַ לויה פון אַלע טייערסטע, אַלע גאַנטסטע. אסתר איז בלאָס און צאָרט.

פראָניע דערמאָנט זיך, אַז יי האָט נישט קיין צייט און גייט אַ־וועק. ישראל שמעלט די ערשטע פראָגע: „וווּ זענען אלע?"

אסתר טוט־אויס איר גרין היטעלע, אַ באַשלייערט׳ס מיט אַ וואַל־קע, באַפרייט זיך פון מאַנטל מיטן בלאָ־פוקס, וואָס כאַראַקטע־ריזירט איר אריסן אויסזען, און וועט מיד זיצן שוין אלע דריי ביים טיש, שווימט פון אסתר׳ס מויל אַ קורצע, מיט אַרעמע ווערטער גע־בונדענע געשיכטע, וואָס איז מיר אזוי באקאנט און דאָך אזוי אומ־פארשטענדלעך און שווער צום באגרייפן.

דעם 16־טן, אייערנעכט פאַר־טאָג, זענען אַנגעקומען קיין ס־טאַצק אַ סך לאָסט־אויטאָס מיט זשאנדארמעריע ווי אויך הונדער־טער פוילישע פאָליציאַנטן. און באַלד איז דאָס שטעטל אַרומגע־רינגלט געווארן מיט אַ געדיכטן קאָרדאָן, ווי מיט אַ פייערדיקער רייף. אַ בהלה, אַ מהומה כאָפט אַ־רום אלע יידן. ווי פארסמטע לויפן זיי איבער די גאסן, שלעפן זעק סחורות, זייער גאַנצן האַב־און־גוטס און באַהאַלטן עס ביי בא־קאַנטע פאָלי׳אַקן, וועלכע ווערן אין משך פון אַ פאָר שעה באַגלי׳קט.

טייל יידן וואָס ווילן זיך אַרויס־באַקומען פון שטעטל — פאַלן פון דייטשישע קוילן. דורך דער פאָר־מיטלונג פון דעם יודן־ראַט, בא־פעלן די מערדער אַלע יידישע אייגווינער זיי זאָלן זיך צוגרייטן צום אָפמאַרשירן אין אַ שכנותדיק שטעטל, ווו זיי וועלן צוזאַמען מיט אַלע יידן פון דער אַרומיקער געגנט קאַנצענטרירט ווערן אין אַ געטאָ. יעדער מעג מיט זיך מיט־נעמען זייגע ווערטפולע זאכן און אויך דאָס, וואָס ער איז אומשטאַנד צו דערשלעפן.

עס ראַיעט ווי אין א נעסט פון מוראָשקעס. אַ געיאָמער, אַ געווייג טראָגט זיך פון אַלע גאַסן, פון יעדן הויף, פון יעדער שטוב.

עטלעכע פויערישע פורלעך, וואָס געפונען זיך אין מאַרק, ווערן באַלאָגערט פון קראַנקע, אַלטע לייט, שוואַנגערע פרויען און קא־לעקעס. שטופענדיק זיך אייגער איבער אַנדערן, שטרעקן זיי אויס די הענט מיט פעקלעך באַנקנאָטן, אַבער אַ נייער באַפעל, אַז אַלע אָן אויסנאַם מוזן זיך שטעלן אין די רייען — טרייבט זיי פונאַנדער. אַ דאַנק דער אינטערוועניע פון דעם יודן־ראַט איז דערלויבט אויפצוקלא־דענען זאכן — וואָקסן שנעל אויף האַרבאָטע בערג אויף די פויערישע ווענעלעך. אויך אסתר׳ן געלונגט, פאַר אַ הויכן פרייז, אַרויפצולייגן אַ פעקל בעטגעוואַנט מיט מלבו־שים. גוט וואָס זי האָט מיט אַ צייט צוריק איבערגעטראָגן אַ טייל פון

איר סהורה ווי אויך אויסלענדישע וואלוטע צו דער פרוי נענצקא, א גוט־באזיצערין אינעם דערפל זגערניצע, וואס געפינט זיך ביים ראנד פון סטאצק.

יעקב מאיר, אסתר׳ס ברודער, באהאלט אין קעלער די רעשט סחורות. וועש, באגראבט דאס גאנצע זילבערוואַרג און פארשליסט דעם קעלער מיט א שלאס....

זעו אלץ איז פארטיק, די רוקוועק פארפאקט, דאס קינד אנגעטון אין יום־טוב׳דיקע בגדים׳לעך, באלאט זיי פלוצלינג א שרעק: וואס וועט זיין מיט דער מאמען? זי האט דאך קראנקע פיס, ווי אזוי וועט זי דערגיין, אויב אפילו אין שטוב איז איר שווער צו שטעלן א טריסט!

יעקב מאיר באשליסט צו פירן די מוטער אויף זיין וועליסאפעד, אפשר וועלן די דייטשן נישט באמערקן דאס „פארבראכן״

אסתר פארשטעלט דעם וועליסאפעד — פון איין זייט און שרה, יעקב מאיר׳ס ווייב מיט קינד פון דער צווייטער זייט. די מוטער מיטן זון אינדערמיטן. פון יעקב מאיר׳ס שטערן רינען טראפנס שוויס. געלויבט איז גאט, זיי שטיין שוין איז דער רייע..

אויף א וויס פערד אין מיטן מארק — דער דייטשישער קאמענדאנט פלאגט. חנה׳טשע רובינשטיין. וועלכע קען אים צופעליק, לויפט צו אים צו, פארבראכט די הענט און ווינט. ער באמערקט זי און שרעט ביי זיין „ערן־וואלד״, אז די יידן וועט נאך נישט גפשען, מען פירט זיי נאר קיין פאריסאוו, ווי זיי וועלן באקומען ארבעט און ווי־נוגגען...

צווישן די יידן — אן אנטשפאנונג: דער קאמענדאנט אליין האט געשווירן.... די רייע וועלט וואס א מאל לענגער און לענגער. משפחות מיט קינדערלעך, פרויען מיט נאמרוסס געבוירענע שוועלבעלעך, קראנקע, אלטע לייט — אלע שטעלן זיך אויס צו פיר אין דער רייע. די פארלאזטע הייזער וועלן פלוצלונג אזוי טייער, אזוי אומגעהויער טייער!

א שוואַרצער טייך מענטשן פליסט אפ פון שטעטל, ווו די יידן וואלטן געגאנגען אויף זייער אייגענער לויה. די פורלעך מיט זאכן פארן נאך. פון ביידע זייטן וועג — פאליציאנטן און זשאנדארמען מיט ביקסן אין די הענט. טרויעריק קלאפט־אפ דאס וויידערקול פון טויזנטער פיס אויפן בריקל היגטער דער שטאט...

די מוטער בעט אסתר׳ן זי זאל אנטלויפן. זי דערמאנט וועגן דער יונגערער טאכטער אין רוסלאנד, וועגן מיר, רעדט קלוג, רואיק, ווי ס׳איז געווען איר שטייגער.

ביי די ראוועס פון ברעג וואקסן וועלבעס. אויף איין ארט, וווּ די צווייגן הענגען אראפ ביז צו דער ערד — באהאלט זיך אסתר, נישט באוויזנדיק אפילו צו געזעגענען זיך מיט דער מאמען. וועט ארום אן ארום וועלט שטיל — קריכט זי ארויס פון באהעלטעניש.

וויט, וויט וויבט זיך אויפן שא־
סיי, אין א וואלקן שטויב, א שוואר
צער פלעק... פלוצלונג צעריסט
די לופט א שאס, באלד דערהערט
זיך נאך איינער אוו נאך איינער.
אסתר לויפט ארײן אין ערשטן
פויערישן הייזל און בעט מען זאל
איר דערלויבן א האלבע שעה אי־
בערצוואַרטן. דער פויער מיט א
האק אין דער האנט טרייבט זי א־
רויס. וועג זי שטייט ביים טירל,
פארט פארבײ מיט א בליק־שנעל־
קייט אן אויטא מיט דייטשן.

זי באשליסט אויסצומיידן דעם
שאסיי און גייט דורכן פעלד. איר
ציל איז אנצוקומען צו דער נעכ־
קען. וויי א געלעמטע שלעפט זי
די פיס אינ׳ם זומפיקן פעלד. קויס
ציט זי איינעם ארויס, זינקט דער
צווייטער אין דער לײמיקער
בלאטע. בייזע געדאנקען באפאלן
זי וויי היישעריקן: וועמען תאבן די
מערדער דערשאסן? אפשר איר מו־
טער מיט ברודערן? אוו אפשר האס
זיך וועלכער ייד, וויי זי, באהאלטן
אין א ראוו אוו זיי האבן אים בא־
מערקט? דער וועג ציט זיך אן א
סוף. זי שטייט אפ. די פיס טראגן
נישט מער. ענדלעך קומט זי אן צו
דער וואסער־מיל. א פארחלשטע,
שמוציקע, אנגעזאפט מיט געוויטע־
סביסן צוליבן שיידן זיך מיט די
נאנטסטע און א נישט זיכערע אויב
מען וועט איר נישט כאפן און דער
שיסן — קלאפט זי אן אין דער טיר
פונ׳ם מילנער טשעשעלסקי. די
מילנערין, אסתר׳ס א קונה׳שע,
עפנט אוו דערשרעקט זיך. דאך
ציט זי איר שנעל אריין צו זיך
און באוואַרפט זי מיט גרויליקע
מעשיות, אז איבער דער וואנט,
אין צוויטן צימער געפינען זיך
דייטשן פון דער „רוימונגס־קא־
מאנדא" אוו כאטש זיי טרינקען
און שפילן מיט איר מען אין קארטן
דאך איז אסתר איז געפאר, וויל
יעדע רגע קאנען זיי צוריקומען;
זיי פילן זיך אין איר הויז וויבייי
זיך אינדערהיים, איז בעסער זי זאל
פון דאנען אנטלויפן.

מיט טרערן אין די אויגן בעט
אסתר הילף, נאר ביז עס וועט
ווערן טונקל. דאמלט וועט זי אוועק
צו דער פרוי נעצקא. די טשעשעל
סקא קלערט א רגע און באשטייט.
זי זאגט צו אפילו אריינצוברענגען
א שיסל וואסער. ביים ארויסגיין
פארשליסט זי די טיר....

אסתרן באפאלט א פחד. פאר־
וואס האט די מילנערין זי פאר־
שלאסן? עס דערגייען דייטשע
שטימען, געלעכטערס, פרעכצ,
האלב שכר׳ע קולות, געזאנגען. זיי
דערנענטערן זיך. באלד וועט זיך
דערהערן דער סקריפ פונ׳ם
שליטל... מערדערישע אויגן וועלן
זיך אין איר אריינקוקן און א הייר
סע, צעגליטע קויל וועט צעשמע־
טערן דעם קאפ!... אנטלויפן! אנט־
לויפן פון דאנען וואס שנעלער!
דער דאזיקער גדעטנק באהערשט
זי מיט א ווילדן כוח, אויף די
שפיץ־פינגער גנב׳עט זי זיך אונ־
טער צום פענצטער, דעם אייגנציקן
אויסגאנג פון דער פארשפארטער
שטוב. שטיל מאכט זי אויף דעם

ריגל, לענט אפּ א האלב פענצטער
און דערהערט א פויעריש קול
האַרט ביי דער וואַנט:

„איך זאג דיר קומא, אז מיין
פשוטער שכל קאן נישט באַגרייפן
דאס אלץ, וואס די דייטשן פראַווען
מיט די יידן. וועז כ׳בין איצט גע־
פאַרן מיט קאַרן אין מילי־אריין,
איז מיך באַפאלן אן אימה, אלע
פּאַר מעטער ליגט אויפן שאַסיי א
דערשאַסענער יידי. דאס פערד האט
זיך מיר אזוי געפלאַשעט, אז שיר,
שיר האט עס זיך נישט איבערגע־
רדייט מיטן וואגן!״

„דיין פערד שטאַמט אפשר פון
יידן — ענטפערט א צוויי קול —
חיות האבן אויך א נשמה. הער
ווי די הינט וואילען! זיי פילן די
קאסטובע״...

אסתר, וועמענס געדאנקען זע־
נען העט ווייט צווישן די דערשאַ־
סענע, הערט נישט ווי די טיר
מאַכט זיך אויף און עס קומט
אריין די מילנערין.

„די דייטשן פאַרלאַזן באלד מיין
הויז — זאגט זי א צוסרידענע —
און דאמאלט וועסטו מיט מער זי־
כערקייט קאַנען גיין וווייטער״.

וועז ס׳איז געווארן טונקל איז
אסתר אריבער צו דער נענצקן. די
פּיליש׳ע פרוי האט זי אויפגענר
מען מיט א געוויסן דעזערוו אוז
געוואלט וואס שנעלער פטור ווערן
פון דעם נישט געווונטשענעם
גאַסט. נאך א מעת־לעת פון פיין־
לעכן אויסבאַהאלטן, שיקט זי אס־
תר׳ן, אן אויסגעפוצטע, אין א מאַ־
מאַכטער קאַטש קיין וואַרשע צו
סטאַן׳ן.

„דיינע בריוו, וו׳ אויך דער גע־
דאַנק, אז כ׳וועל נישט בלייבן
אַליין — האַבן מיר צוגעגעבן מוט
— מאַרענדיקט אסתר איר טרוריג־
ריקע דערציילונג.

איך האַב חשק ארומצוגעמען
איר פּנים, גלעטן איר מידן קאָפּ,
צוצוטוליען זי צו מיר, אבער כ׳בא־
הערש מיך: מיר מוזן זיין קאַלט,
רואיק און בארעכנט.

מיט שווארצע שאַטנס שארט זיך
אריין דער אוונט — אונזער פאַר־
בינדעטער. ישראל און איך גייען
מיר צו זאשקען אפּוואַרטן יאדווי־
גען — אסתר — צו די סטאַכעס.
וואס פינצטערער ס׳איז די נאכט,
אלס זיכערער פיל׳ן מיר זיך אויף
די גאַסן. אין פאַרוואַלקנטע רעגן־
טעג און געווינטערן — געפיצען
מיר שוין.

מיר גייען צופוס. דער וועג איז
אונז גוט באַקאַנט. אָט איז דער
שלאַס־פלאַץ מיטן הויכן „זיגמונט־
מאַנומענט״, וואס רייסט זיך אריין
אינ׳ם שוואַרצן הימל וו׳ אן אייזנאַ־
מע תפילה פון א פרומען ייד. אָט
שפּרייזן מיר אויף דער לאַנגער
קערבעדזש־בריק, ווי עס שוועבט
נאך דער קאַשמאַר פון מיין נעכ־
טיקער איבערלעבונג. פון אונטן
רייסט, רוישט און שוימט די ווייסל
עקשנותדיק וו׳ אין א געראַנגל
מיטן אייגענעם גורל. דער ווינט
הוליעט איבערן פרייען שטח,
קלאפט אין די אייזערנע שטאנגען
וואס זענען אויס אין דער פינצטער
מיט זייער בויגן־פאַרם וו׳ צענ־
דליקער פארבראכענע הענט. אן
אומבאגרייפלעכער פחד באַגליט

אונזערע טריט. מינוטנווייז דאָכט זיך מיר, אַז ביי די אַקסלען שלעפּן זיך מיר גאָך פּליגל, שווערע, בלײַ־לאָסטעטע מיט לײַדן אוּן פּיין, אוּן דערביבער קאָנען זיי מיך נישט דערהייבן אוּן אַוועקפירן אין אַ גרינע, צעלויכטענע אלייע, וווּ עס אָטעמט מיט פרייהייט אוּן רו.

צוריקקומענדיק אויף דער שווײַנסקע גאַס, באַמערקן מיר פּאַרן הויז אסתרן. ס'באַפאַלט אונז אַ שרעק. זי דערציילט, אַז לאַנג שוין דרייט זי זיך אַרום אוּן וואַרט אויף אונז, וויל אַ שלעכט פּאַרגעפּלייסטס איר נישט נעכטיקן היינטיקע נאַכט ביי די סטאַכעס.

גוט, וואָס פראַנעק איז ביים וויב אין דאָרף אוּן זיין בעט איז פריי. שטיל, ווי קעץ, גייען מיר אַלע דריי אינעם פינצטערן טרעפּן־ציטער אוּן שלייכן זיך אַריין אין שטוב.

ביינאַכט ליג איך מיט אָפענע אויגן אוּן די געדאַנקן טראָגן מיך אַוועק קיין סטאַצק, וווּ איך בין אין זומער־טעג אַרומגעלאָפן מיט אַלע קינדער באַרוועס אויף די צעהיצטע שטיינער פוּן מאַרק אוּן געסלעך, וווּ כ'האָב געקלעטערט אויף די בערג פוּן זגערניצע אוּן מיט חברה געפלושקעט זיך אינ'ם „זאָסקע־רער" טייך, וווּ כ'האָב מיט שיקסלער געקליבן שטשאוו אויפן גלח'ס לאַנקעס אוּן געפונען דאָרט א געסט מיט דריי אייערלעך...

כ'הער דאָס קלאַפּעריי פוּן קיאָנקעס ביים טייך, וועז וויבער וואַשן וועש, כ'דערזע רעכל שרה־פייגעס ווי זי שטייט אין וואַסער מיט א הויך פּאַרשאַרצט קלייד אוּן פּיזאנטקעגנאיבער רופט פּריילעך פייגע די וועשין: „רעכל, רעכל, טינק זיך נישט איין דאָס... קנעכלי!"

עס קומען די שבת'דיקע נאָכמיטאָגס. וועז גאַנצע משפחות, באַלאַדנט מיט קוישן עסנווּאַרג, ציען אין וואַלד־אַריין, צום „גרינעם־פלאַץ". אין די קוישן — פלעשער טשאָור־באַרשט, צעשניטענע חלות, האַרטע אייער.

...ליכטיקע זומער נעכט. פאַרליבט פאַרלעך, פאַר־חלומ'טע, אויפּוועג צו דער „שמיענסקער" בריק, ארום וועלכער ס'שוועבן סודות־דיקע לעגענדעס...

...דער וואַלד ביים ראַנד פוּן דער שטאָט, אַ צערוישטער, מיסטעריע־זער אין ימים־נוראים צייטן, וועז דער גאלער מלך וועקט צו סליחות.

ראש־השנה, יום־כּפּור אינעם שטעטל: יידן אין יום־טוב־דיקע בגדים, אין קיטלען; נעכט־שמחה'ס מיט איר יאָמערדיקן „בעט אייך אויס אַ גוט יאָר!"...

דאָס אָנגעפּאַקטע בית־המדרש מיט דאַוונענער; דער שול־הויף; די וועגט אוּן פענצטער פוּן אַרומיקע הייזלעך; די אָפענע טיר פוּן דער־„באַבעלעך־בעקערין"; די מיט קרייד פאַרשריבענע וואַנט פוּן „פייגע די לעדערקע"; 'חזקאל־מלמד'ס חדר; דעם רב'ס הויז...

...עס טויכט אויף אַן ערב סוכות: פויערישע פורלעך מיט סכך אינעם

מאַרק: יינגלעך מיט אַלטע שטיקער ברעטער, טירן, פענצטערלעך, חוה־ברכה׳ס מיט האָניק לעקעכער, בריינדעלע די „זיצערקע" מיט מולטערס אנטאָנער עפּל „וויניאוו" קעס", „וועגערקעס"; קעסטלעך ווייכטרויבן אויף אַ „שהחיינו", וואָס פאַרשפּעטיקן זיך שטענדיק צו ראש־השנה און קומען אין אויף סוכות.

...די מאַמע ביים בענטשן ליכט אין סוכה. א ווייס טישטוך, זיל־בערנע הויכע לייכטער, און זי, אַזאַ שייגע, אַזאַ יום־טוב׳דיקע, איז א רויטע סאמעטענע „פרינצעסקע", באהאָנגען מיט צירונג — איבער די קעפּ, אונטער׳ן סכך — פאַפּירענע, פאַרביקע פייגל, ביי יעדן — אַ גוף פון אַן אויסגעבלאָזן איי.

..חנוכה: לאָטקעס; קאָרטן; טעקטורענע לאָמטערלעך מיט אויסגעשניטענע אותיות, אונטערגעקלעבטע מיט קאָלירטע ביבולקע, דורך וועלכע ס׳שיינט אַדורך פון אינעווייניק דאָס אָנגעצונדענע ליכטל מיט אַזויפיל פאַרבן!

...גראָע פרימאָרגנס, וען די מאַמע קאָכט אויף פרישטיק אַ גריץ מיט קוגעלעך...

שבת־שירה: אַ שניי; אַ פראָסט; די שויבן פארצויגן מיט פארכשופּטע, זילבערנע בלומען און מיר. קינדער, אַרומגעבאָבעטע, שיטן פונאַנדער אויפן בלענדיקן שניי גאַרשטן קאשע פאר די הונגעריקע פייגל...

אין שטוב אַ מילדע וואָרעמקייט; אין „פיעציק" פונעם הייסן אויוון — אַ זשומעדיקער טשיניק; בייַ־נאכט מאַכט מען צו פון דרויסן די לאָדנס מיט אַן אייזערנע שטאַנג. „שוין?" — פרעגט אַ הייזעריק קול פון יענער זייט, אַרײַנשטופּדיק דעם פרענט. „נאָך א ביסעלע נאָך אַ ביסעלע" — ענטפערט ווער פון שטוב..

...דער אויסגעטרוימטער ערב פסח; דאָס באקן מצות בייַ טישקע די בעקערין: אויף פעסער, געהנג־לעטע, גלאַנציקע ברעטער אין פאַרם פון אַ „ח", דריי שורות ווען געקעס, די קנעטערקע אונטער אַ געבלומט פוירהענגל, אַ „מעל־שי־טער, אַ „וואַסער־גיסער"... „אַ מי־רא, אַ פאַרטיקע מירא" — רופט די קנעטערקע. „מצות אין אויוון אריין, מ־צ־ו־ת" — ענטפערט טישקע ביים צעגליטן אויוון.

....דאָס קלאַפּעריי פון וואַלגער־העלצער, דאָס קראַצן אין די ברעט־טער מיט שטיקלעך גלאָז, דער „רעדלער", די גרינע, גרויסע קוי־שן מיט וואַרעמע מצות, די לעצטע קליינע מצה׳לעך, געלעכערט אַרום. און ארום, ווי באַשלייערס מיט שפּיצן — אַ מתנה פאַר די קינדער.

אַלץ לעבט אויף אינעם פילפאַר־ביקן קאַראַוואַן, אַפילו די גרויסע יאַרידים; מחנות פויערן; וועגענער; יידן בייַ זייערע שטעלן, באַלאַדנט מיט אַלערליי סחורות: שוכווארג, היטלען, טעפּ, פאַרטיקע מלבושים, טעקסטיל, שפּילצייג...

אויף דער ערד, אינמיטן געפּיל־דער — אַ בלינדער בעטלער מיט

א ברייט צעעפנטע האַרמאָניע, „פּאַרזונקן אין זיין טרויעריק גע־זאַנג, וואָס מיט די ׳אמער־טענער דערמאָנט עס דאָס „שערעלע" אויף סטאָצקער חתונות.

...סטאָצקער חתונות; אייגע עג־לעך צו דער צווייטער, ווי לילייעס אין א גאָרטן. אויף א גרויסע, מיט וויסע ליוונט באָדעקטע, באַליי — א פּאָטעל — דער כלה׳ס שראַן; אין ביידע זייטן — בלומען טישע־לעך מיט הויכע זילבערנע לייכ־טער; אויף דער ערד — א געבאָרג טער דיוואָן, אוו אויפן טראָן — א צעלויכטענע כלה אין א וועלאָן; איבערן וויסן חופה־קליד — א יי־דישע מלכה.

דער „שוואַרצער־פּנחס", דער שטאָט ־ וויצלער, וואָס רוימט אייך יעדן חתן אונטער דער חופה: „אג־טלוף, האָסט נאָך צייט!" „חברה" וואָרט אפּ דעם מאָמענט און לאָכן האַרציק, וועט דער חתן וויל נישט פאַלגן די עצה און באַדויערט דערנאָך...

— — — — — — — — — —

איך בלאַנקע אַרום אינעם גע־פּלאַנטער פון געדאַנקען אַנגעזאַפּט מיט קולות פון תפילות, שבועות, אויסרופן, זידלעריין, צעהירזשע־טע פערד, קלינגעדיקע קאָסעס, אי נעם גאַנצן טומל און געוויש פון מיין שטעטל, ווו יעדער אייגער איז מיר נאָענט, יעדער האָט א נא־מען, א לעבנס־געשיכטע, א האַרץ, א דראַנג צום עקזיסטירן, א האַפ־נונג...

— — — — — — — — — —

אַרויסגעריסן זיי אַלע מיטאַמאָל פון זייערע היימען, אַוועקגעריסן אַפילו פון אייגענעם בית־הקברות און צוגעגומען דעם בטחון פון קו־מען צו קבר ישראל.

— — — — — — — — — —

נאָענטע פּנימער מיט צעשראָקענע אויגן רופן מיך ביים נאָמען. עס קומט דער „געלער געצעלע" מיט זיין אָפּגעציטערט קינד, דאָס אויס־געבעטלטע ביי גאָט 15 יאָר נאָך דער חתונה... עס ׳אמערט חיה הערש־פישל׳ס — זי וויל נישט מען זאָל פאַרגאָזן איר בן־יחיד, דעם אייניציק פאַרבליבענעם פון פּינף קינדער.

עס שפּרייזן מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ די איינווינער פון די באַראָקן — די קעמפּער פאָר א בעסערן מאָרגן. צו וועט זיי כאָטש דער טויט אָנקומען גרינגער, ווי דאָס שוועכע, ביטערע לעבן זייערס? עס גייען די צאַלקעס, טרייבערס, לאַטוויציקעס, לערמאָנ׳ס, פעלד־מאָנ׳ס, פּיעקארסקעס, פאקטשארק־קעס — הונדערטער משפחות, האָ־ראָפאשניקעס, בכבוד׳יקע, פּשוטע און טרוימעריש׳ע, גוט האַרציקע און אַנטוישטע, פרומע און פרייע — אַלע קומען זיי צו מיר, דער־ציילן וועגן גרויסן אומגליק, ברע־כן די הענט, יאָמער׳ן, קלאָגן...

אַפילו נאָטע ־ וואַסערטרעגער קלאַפּט מיט די עמערס און שאָג־דעס איבער מיין קאָפּ, ברומט מיט זיין הייזעריק קול און פרעגט א פאַרצוויפלטער: „פּאַרוואָס, דער־קלער מיר, חיה׳לע, פּאַרוואָס דער־הרג׳ט מען אונז, פאַר וועלכע ־יגדז?!"...

דער זשעלעכאָוער "זכור" בונד.

שאָלעק אלטמאן — פּאָנאָמאָ

אונזער ייִדישער צער און אומקום פון דעם ווילנער געטא, שפּעטער שטוב פון אונזער פּאָלק האָט געפונען, וי עס איז געווען צו דערוואַרטן, דעם אויסדרוק אין דער ייִדישער ליטעראַטור פון די לעצטע עטלעכע יאָר נאָכן חורבן. עס גייט נישט פאַרבײַ א חודש, צוויי, אז עס זאָל נישט ארויס א בוך וואָס דערמאָנט, דערצײלט, פון דעם פאַרפּינקטן מענטשלעכן קאָפּיטל, וואָס די היטלעריסטישע באַנדיטן און זיערע ארויסהעלפער, אָפּפאלן פון מענטשלעכן מין, האָבן אָפּגעטאָן מיט אונזערע בריידער און שוועסטער, טאָטע, מאַמע, אונזער גאנץ פּאָלק.

אונזער ליטעראַטור, לעצטנס, איז א זכור לימעראַטור. א מצבה געשטעלט אפן רייזקן קבר, וואו עס ליגן אונזערע זעקס מיליאָן קדושים. עס איז אויך א סך הכל, א רעזומע פון א שטיק פאַרוואַרצלט, אינגעפונדעוועט, פאראנקערט ייִדיש לעבן.

דערצײלנדיק, וואָס דאָס קלינע ייִדישע שטעטל האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט א פילפאַרביק, רעאַליסטיש ייִדיש לעבן, אין מיניאַטור פאָרם, דאָס עכטע, שפּעריש ייִדיש לעבן, ווערט איצט קלאָר וואָס מיר האָבן פאַרלוירן.

דערפאַר, ווערט מיט רעכט דערצײלט די געשיכטע, אנטשטאָונג און אנטוויקלונג, לעבן און טוואונגען, ארבעטן, האָפן, שפּינען משיחישע זיט־זעענדיקע צוקונפט חלומות, אלץ, צער און פריד, פון קלינעם שטעטל, כדי צו פאַרנאָטירן פאַרן צוקונפטיקן היסטאָריקער, דור, דעם ריזיקן פאַרלוסט.

דער זשעלעכאָוער זכור בוך, איז אנדערש פון די מערסטע ביכער פון דעם מין, וואָס זיינען לעצטנס דערשינען פון פאַרשידענע לאַנדסמאַנשאפטן, וואָס איז דער פּראָדוקט, נישט פון אינעם א פאַכמאַן, נאָר פון א גרויסע גרופּע מענטשן, סיי די וואָס זיינען שוין ניט אונטער פון קלינעם שטעטל, און סיי די יענע, געפינקטע, וואָס דערצײלן וואָס זיי האָבן דורכגעלעבט די שחיטה ניט אויך, וי אונזערע נאָענטע זיינען אומגעקומען.

א בוך פון אזא פאַרנעם האָט מעלות און חסרונות.

די מעלה, וואָס יעדער אינער וואָס באשרייבט "זיין" באַווײַזט, שרייבט מיט ליבע און יראת הכבוד. עס איז דאָך פאַרבונדן א שטיק אינגעלאָך לעבן, האָפענונגען, שטרעבונגען פאַרבונדן מיט נאַיוויטעט, יוגנט גלויבן און ראָמאַנטישן ברען. עס איז א מיידעראָפּוואָך פון אמאָל, וואו מיטן גאנצן נשמה לעבן די מערסטע פון אונז, געהאַלט, געשטרעבט אויפּערבוין, אויפערשאפן אונזער סאַציאל לעבן. שאפן א גליקלאכע וועלט, ניט בלויז פאר זיך, נאָר פאר אונזער גאנץ פּאָלק, פאר דער גאנצער מענטשהייט.

איז פאראן אין די באשרייבונגען, תאַרימקייט און ליבשאפט.

דער חסרון... וואָס די שרייבער מכל המינים, קאָנען אפיסל אויפערכאפן דער מאָס. זיי קאָנען געשטרויכלט ווערן און גלאַראָפּיצירן "זיער" באַווײַגונג אפן חשבון פון די אנדערע.

איז די דאָזיקע געפאר דאָ אויסגעמיטן געוואָרן.

איך רייד וועגן ערשטן טייל, אנטשטייונג פון שטעטל און די צייטן פון דער ערשטער וועלט מלחמה.

פּריינט יאסנים אריינפיר ארטיקל גיט א וועלט מיט ידיעות וואָס פּאר אסך פון אונזערע לאנדסלײט וועלן פון דעם א היפש ביסל לערנען. עס גיט דעם וויכטיקן טאָן וואָס אזא בוך שטעלט מיט זיך פּאר.

שלום אשלאק ז"ל האָט בײגעטראָגן א זײער וויכטיקן טײל מיט זינע זכרונות, סיי פונם רעליגיעזן "דנטום, וויי אויך פון /די ערשטע טריט/ אויפהאך פון סאָציאליסטישן געדאנק, באזונדערס, אין אונזער שטעטל. אין זינע ארבײטן זעען מיר, וואו דאָס קלײנע שטעטעלע זיינדיק פּארוואָרפן אין אזא זײט, וויי אפילו פון באן קאמוניקאציע, האָט דאָך באזונדערס גיט אָפּצושטײן פון אפילו גרעסערע ישובים, סיי אין אלטן, רעליגיעזן לעבן און סיי אין רעוואלוציאָנערן געדאנק.

נאָך מער, דאָס שטעטעלע איז געווארן א מין צענטער, אָנפירער, פּאר די ארומיקע שטעטלאך.

אנדערע ארבעטן דערנאנצן דאָס בילד פון דעם רעליגיעזן טײל.

בריינסקים "אונזערע מלמדים" גיט אונז א שטיק מענטשלאך, פילנדיק, האַרציקסנדיק ייִדיש לעבן פון אונזערע מלמדים.

אונטער דעם אירגנישן זאג "מלמד", האָבן מיר געפלעגט מבטל מאכן א מענטשלאך לעבן. און וויפל טראגישקײט איז געלעגן אינם לעבן פון אונזער מלמד. דערפאר, פיל מאל, דאָס פּארבײטערטקײט, וואָס שלאָגן די תלמידים מיט א בײזקײט, פּארבײטערטקײט, עס איז געווען די נקמה קעגן א פּאראָריסט, פּארמוטשעט לעבן.

גובערעק לעבט פאר אונז אויף טיפן מלמדים, וואו די מערסטע פונאונז האָבן זיי געקאָנט, און מאנכע געווען אונזערע ערשטע רביים. לאָזער שניצער, נעדענק איך וויי היינט. געווען מיין רבי. און נעהאט א שארפן למדנישן קאָפּ.

פּריינט באָרוכאָוויטש גיט אונז א בילד פון דער קהילה, צוזאמענגעטעט טעטיקײט, באדײט אינם סאָציאלן לעבן פון שטעטל.

צדקה חברות, רעליגיעזע פּראבלעמען, אלץ איז געווען א שטיק ייִדיש לעבן. יעדע אינסטיטוציע איז געווען דער אויסדרוק פון א גרויסן טײל ייִדן פון אונזער שטעטל.

גיט זײַנדיק פּארזאָרגט פון דער מלוכה וויי עכטע בירגער, האָט דער ייִד געמוזט זיך אָרגאניזירן, פּאריינקן אין חברות, כדי אזוי אָרום לינדערן די נויט, וואָס האָט אין אונזער שטעטל גיט געפעלט.

צוזישן צוויי וועלט מלחמות, הויבט זיך אָן מיט אן ארטיקל פון פריינט לייבוש. "זשעלעכאָווער וויי איך געדענק", וועקט אויף אין אונז א ים מיט זכרונות פון שטעטל. די נאסן, דער מארק, דאָס באָד וואָס האָט געשפּילט א געוואלדיקע ראָלע אין דעם עולם הזהדיקן טײל פון דעם אָריגאן, דאָס קאָכער דיקע שפּעלע וואסער, דאָס בעזימל/פּארצערטלט.../ מיט וועלכע מען פלעגט זיך דערקווישן פון יעדן שמיץ אף די אויסגעהאָרעטע פּארדאָרטע פּליישעס. עס גיט א וויי מיט דעם אראָמאט פון שטעטל.

לייבושעס טיפן, האָבן נעקאָנט פיל אויסגעפּריינטערט ווערן. געווען בייַ אונז געווג יחידים, וואָס האָבן צוגעגעבן קאָליר סיי דער באזונדערס, וויי אויך דאָס שטעטל.

אהרן נאדלער און פּרץ שליאמקעוויטש אינטעליגענט און פּראָסטער שוסטער יענגל כמעט אן אנאלפאבעט, האָבן זיך צוזאמענגעטראָפן, געארבעט און געשטרעבט צוזאמען, כאָטש געווען מיילן וויט אינער פון אנדערן, סיי אין דערציאונג וויי אויך אין גיזעלשאפטלאך קולטורעלע פראגעס. דאָס איז געווען דער כוח, דער רעטעניש, פון א דור וואָס האָט זיך גערישן פּאָרויס,

צו נײע נאָך נים דערגרײכטע העלטן.

פּארשידענע באָוועגונגען, געזעלשאפטלאכע פּארטײען, הערן באשריבן פון עטלאכע. דאָ מוז געזאגט הערן, אז נים אלע ארבעטן שפּיגלן אויס אינגאנצן דעם אימפּעט, ברען פון די פּארטײען.

עס איז גלײַך נאָך דער, אַדער בעסער, אינם פּעריאָד פון דער ערשטער הועלט מלחמה געקומען א מין רעגעסאנס, אויפלעב אין אונזער שטעטל. און אין די מערסטע ארבעטן כאָטש געשריבן מיט ערנסט און ליבע, איז פּאראן בלויז א קליינער אָפּשיין פון יענעם קאָכיקן, געזעלשאפטלאכן לעבן.

עס איז שוער צו געדענקן אלץ, אפילו נאָר גרויס געשיעניש. די ציט פּארטישט. געליינט הערן דער אנטשטיאונג פון "בונד", "פ"צ." "ציוניסטן" א.א.ו. און פּארגלײַך אין מין זכרון וואָס איך געדינק בלויז פון די געציילטע עטלאכע יאָר מיינע אינם שטעטל/איך בין אזעק אין יאָר 1921/ זע איך הי בלאס, דער דאָזיקער טיל איז ארויסגעקומען חלילה קיינמאל שולד.

עס איז שוער, זייער שוער, איבערצוגעבן וואָס די עטלאכע יאָר פון פילסודסקי מאראטוישסקי הערשאפט/דער נאָענטער גלויבן אונזערער, אז אן אמת דעמאָקראטיש סאָציאליזם הילן צו רעוואָלטירן, שפּאנען פּאראוים. יונגט מיט אן אומבאשרײַבלאכן הילן צו רעוואָלטירן, שפּאנען פּאראוים.

דאָך, גיבן אונז די עטלאכע באשרײַבונגען א באגריף פונם אויפוואַך פון קליינעם שטעטל געזעלשאפטן פּארטײען, דראמאטישע קרײזן, פּראָפעסיאָנעלע פּארײנען, קולטור קרײזן, אלץ וואָס געקאָכט, געשפּרודלט מיט נײעם אָנזאָג, מיט האָפענונג און גלויבן.

איר זעט, וואו ײנגמארג גרופירט זיך לויט זייער סאָציאלן איינשטעל אין פּארשידענע פּארטײען. בעל הבתישע בחורימלאך און מידלאך ארום פ"צ. דער שומער, שנײדער ארום דעם "גראָסער קלוב". כאָטש וואו נים וואו, הערט א פּראָסט שומער ײנגל "פּארבלאָנדזשעט" צוישן די "זידענע" ײנגעלײט. מאנכע הערט דאָרט ענג, פּאלן ארויס און נײען אריבער צום "בונד" און פּארקערט.

איר זעט די ערשטע טרײט פון חברים, פּריינט, וואָס האָבן שפּעטער פּארנעמען היכטיקע פּאָזיציעס אין דער אלגעמיינער באָוועגונג פון פּארטײען.

חיים אנקערמאן און א גאנצע רײע חברים וואָס זיינען היינט טעטיק אין ישראל. אלע זיינען קינדער, ײסטיקע, פון יענער תקופה וואָס הערט באשרײבן אין די עטלאכע קאפּיטלען, צוישן די יאָרן 20־1915 .

פּאראן קלענערע אראָבעטן, וואָס גיבן באזונדערע וינקלען פון שטעטל. יעדער, אף זיין שטיגער, נים צו א נײעם שטריך, א ני ביסל פּארב, פון א שטיק אויסגעוואַרצלט ליש לעבן.

דאָס שטעטל אין דער ליטעראטור הויבט זיך אן מיט א גרעסער ארטיקל פון רעד. פּריינט יאסני. שרײבט הי א פאכמאן, הערן היסענבערגן, כאָטש מיט געוויסע זיינע אויספירונגען קאָנען מיר נים מסכים זיין. צום בײשפּיל, אז וויל היסענבערגן האָט געפעלט א געוויסע פּאָליטישע אידײע, אן אָנשפּאר... דערפאר, איז ער אויך אף א הויג צו קריגן אן אָרט אין דער מזרח וואנט פון דער ידישער ליטעראטור.

שוער, זייער שוער צו אורטײלן אמאל די סטאנציע פון א שפּעריישן טאלאנט. האָט מאריס רָאָזענפעלד יא געזונגען פון שאפּ, סוויט סיסטעם זיין גאנץ לעבן, און מיר אלע היסן דאָך, אז די לעצטע יאָרן פלעגט ער זיך זייער פיל איבערחזרן און נאָר היינט ארײַנקלײַבן ארויסגעוויזן אין זיינע לידער.

בײ מאנכע שטעלט זיך אָפּ דער קוואל פון שאפן, נראָד אין מיטן פון זײער לעבן. כאָטש בײ זיסעגבערגן, איז דאָס נית געוואָרן דער פאל.

זײן קאמף קעגן די ליטוואקעס, די אויבנאָנית אין דער ייִדישער ליטעראטור, דאָרף מען זוכן אין דער ארומיקייט, געוואלדיקע אָרימקייט אין וועלכע שוערע באדינגונגען ער האָט געלעבט די לעצטע עטלאכע יאָר.

זיסענבערג האָט זיך אריינגעריסן, נית, די טירן פון דער ייִדישער ליטעראטור האָבן זיך פאר אים אויפגעפראלט גלייך בײ זײנע ערשטע טריט די קריטיק האָט אים גלייך אנערקענט פאר אן עכטן טאלאנטפולן שרייבער.

מאכן א פארגלייך מיט מאקסים גאָרקי...אויך נית פון די לייכטע זאכן. אדרבה, זוכט בײ שעקספירן די אינגשאפטן פון לאָמיר זאָגן, א טאלסטאָי. גאָרקי האָט געלעבט, נית אין דעם קליינעם זשעלעכאָוו. נאָר אין אנדערע צייטן, אנדערע באדינגונגען. אויך מאנכע פון זײנע ווערק זײנען אויך היפשלאך פראָפאגאנדיש, און ווייט פון עכטע קינסטלערישקייט.

אין אלגעמיין, איז פרײנט יאסניס ארטיקל, וי געוואָגט, פאכמעניש געשריבן און גיט אן אלזיטיק בילד פון דעם גרויסן, רייזיקן טאלאנט.

יחיאל לערער, אומגעקומען מיט א טראגישן טויט, כאָטש, זיך געקאָנט ארויסראטעווען, וי מאנכע גיבן איבער, איז פארטראָטן מיט געוויסע אויסצוגן פון זײנע ביכער.

די פארשידענע קליינע ארטיקלען גיבן א פילזיטיק בילד פון דעם יונג אומגעקומענעם פּאָעט וואָס איז ווייט אריבער די גרעניצן פון אונזער שטעטל, און נאָר יונג פארנומען אן אָנגעזעהן פלאץ אין דער ייִדישער פּאָעזיע.

עס וואונדערט מיך, באמת, פאר וואָס אונזער פרײנט בריינסקי איז נית פארטראָטן מיט געוויסע ארבעטן וועגן שטעטל.

ב.שעפט דאָך זיין הויפט יניקה מאקע פון שטעטלע זש. זינס א קאפיטל, קינסטלער פון שטעטל"מענטשן פון זש."וואָלט געוואָלט א פיינער בייטראג. א שאד באמת.

דער לעצטער טייל, דער אומקום פון שטעטל, הויבט זיך אן מיט דער וויכטיקער ארבעט פון פרײנט בארוכאָוויטש.

ב.גיט אונז א זײער דעטאלן באריכט פון דעם שטעטל ערב אומקום. עס איז זײער שווער, שרעקלאך ביטער צו לייענען, פילן אף איין מילימעטל, וואָס אונזערע פרײנט, פאמיליעס ייִדן צוזאמענגעטריבענע פון די ארומיקע שטעטלאך, האָבן איבער געלעבט אייִדער זי זײנען פארפיניקט געוואָרן.

עס איז א טרויריקע דערמאָנונג, דורכגין דעם גהימם וועג פון לעבעדיקע מענטשן וואָס זענען זײער אומקום, פינצטערן גורל, און אן שום אויסזיכטן, זיך ארויסצוראטעווען. און דאָך, זענען מיר וי בייז דער לעצטער מינוט, האָבן הונדערטער ייִדן געשאפן פון גראָשנס, געשאפן רייזיקע סומעס אף .. אָפּצוראטעווען איין /יאנקל בולבע/

שווער צו לייענען וי מאנכע האָבן מיטגעהאָלפן אין דער בלוטיקער ארבעט פון פיניקן זײערע אייגענע בריידער, צוליב הולטיסקן לעבן וואָס זי האָבן געפירט, וי אויך זיך צו וועלן ראטעווען מיט קאטעגן אנדערע.

כאָטש, אויך דאָ האלט איך, אז אונזער פרײנט בארוכאָוויטש האָט נית באדארפט דערמאָנען קיין נעמען. נית צוליב די אויסוואורפן, נאָר צוליב די משפחות, לעבנגעבליבענע... צוליב וואָס מצער זיין מענטשן וואָס האָבן

אין דעם קיין אנטיל ניט געזומען, און פילן זיער צעברעכן צו ליענען די זיערע גאנטע האבן מיטגעהאלפן אין דערדאזיקער בלוטיקער מלאכה.

מען האט דאס געקאנט אויסמידן. כאטש ריידן הענן יידן ראט, האט מען באדארפט. בכלל, פאר אונז, און דא מיין איך יעדן, אפילו די יעניקע וואס זינען דארטן געהאנגן, שוער צו אורטיילן און גרינג ארויסטראגן א משפט איבער מענטשן וואס האבן טויזנט מאל אין טאג געזעהן דעם טויט פאר די אויגן.

"ואל תדין את חברך עד שתגיע את מקומו..." האבן אונזערע חכמים געלערנט. שריבן הענן דעם, האט מען באדארפט, אבער אויסמידן נעמען, וואס גיבן ניט צו קיין צופיל חשיבות אונזער שטאטל, נאר פין, צער פאר זיערע לעבנגעבליבענע פאמיליעס.

די מערסטע ארטיקלן פון לעצטן טיל, געשריבן פון מענטשן וואס האבן אליין איבער געלעבט דעם חורבן, זינען א דערמאנונג אונז, יעדן איינעם, וי אויך דער גאנצער וועלט, צו וואסער מדרגה דער מענטשלאכער מין קאן זיך דערקיקלן, אויב ער פארלירט זין עטיש מאראלן פונדאמענט.

ליענט וי מענטשן האבן געזעהן זיערע איגענע קינדער, מאמעס מאמעס דערמארדעט אין זיער קעגנווארט, פרובירט דאס איבערלעבן בלויז אין אייער מחשבה, דאן וועט אין דערפילן דעם גרויל פון די דאזיקע איבערלעבונגען.

די בילדער, מענטשן יונג, לעבעדיקע געזונטע, מיט אזויפיל ווילן צו לעבן, און אזוי יונג פארשניטן געהאלטן. א גרויל ניט דורך וי אזוי האט א וועלט געשריגן, און שוין פארגעסן...

==========

דער יזכור בוך איז די קרוין ארבעט פון אונזער ליבן, הארציקן אומדערמידלאכן, לייבוש, וי אויך פון אונזער גן עיר, פריינט יאסני.

עס איז געהאלטן ניט קיין לייכט שפיקל ארבעט דורכצופירן. געהאלטן נענוג שטרויכלונגען, אבער דער אייזערנער, איינגעשפארטער ווילן און גלויבן האט דורכגעשניטן די פאסיוויטעט פון פילע לאנדסלייט. און איצט מעגן מיר אלע הארציק דאנקען פאר דעם יזכור בוך וואו עס זינען פארבליקט געהאלטן אונזערע נאנסטע וי אויך א שטיק געזונט און שעפעריש וידיש לעבן. זאלן די הענט פון די יעניקע וואס האבן דאס דערמעגלאכט, געשטארקט ווערן.

מיט אלע געהויסע פעלערן, וואס דאס איז אומפארמידלאך, איז דאס בוך פין, סאליד ארויסגעגעבן און איז א צירונג אין הויז פון יעדן וועמען דער נעכטן וועט פארבליבן ליב און טייער אזוי לאנג וי מיר וועלן אטעמען

נאך אמאל א ישר כוח פריינט לייבוש און יאסני, זיי געשטארקט.

פאנאמא דעם 13טן מערץ 1955

פרײנט שיע יחסן פון מיאמי, אלײן אן "אדאָפטירטער" זשעלעכאָוער, א לאנג יאָריקער מיטאַרבעטער, בײז הײנט פון אונזער בולעטין, א פאטריאָט פון אונזער יזכור־בוך, האָט פיל געטאָן, אזוי בײם פארשפרײטן דעם בוך און נאָך מער בײם שאפן רעצענזיעס פאר אונזער בוך, דאָס האָט ער טאקע איבערגענעבן אונזער יבוך, דעם חשובן פרײנט און מיטארבעטער פון "פאָרווערטס",

וויטער גיבן מיר אן אינטערוויו פון פרײנט שיע יחסן מיטן חשובן פרײנט יעלעשטשינסקי, וועגן אונזער יזכור־בוך.

לעשטשינסקי אינטערוויו

שיע יחסן — מיאמי

איך האָב געהאט דעם כבוד און פארגעניגן, איבערצוגעבן דאָס זשעל. יזכור בוך, דעם באוואוסטן זשורנאליסט, שרײבער און לאנגיאָריקן מיטארבעטער פון "פאָרווערטס", יעקב לעשטשינסקי, וועלכער איז געוואָרן א תושב אין מיאמי ביעטש/פלאָרידא/.

פונקט אזוי ווארעם און הארציק, ווי זיין רעצענזיע איבערן יזכור־בוך איז געווען, אזוי הארציק האָט ער מיר באדאנקט, ווען איך האָב אים געבראכט א מתנה, געשיקט פון לייבישן, א יאָר זשעלעכאָוער בולעטין, געבונדן אין בוך פארם.

מיט זיין ווארעמען הארציקן שמייכל, מיט וועלכן ער באגעגנט איך שטענדיק, האָט ער מיר טויזנט מאל באדאנקט פאר דער מתנה, און זיינע שוואַרצע טיפע קלוגע אויגן, האָבן זיך איינגעגראָבן אינעם בולעטין באנד, און ער האָט אונטערגעשפטשעט: זאָלן אײַערע העפט, זשעלעכאָוער לאנדסלײט, זיין געבענטשט, טויזנט מאל געבענטשט, איר טוט אויף וואונדער פאר אײַערע לאנדסלײט. שיקט א הארציקן גרוס אײַער פרײנט לייבישן און די אלע חברים, האָס זיינען זיך מתעסק מיט דער נאָבעלער ארבעט. און אינמיטן פון אונזער שמועס, גיט מיר יעלעשטשינסקי א פרעג: פרײנט יחסן "האָס נאָך קאָן איך טאָן פאר אײַך?

אָט דאָס טאקע בין איך אויסן.

איך וויל כאָפן מיט אײַך א שמועס וועגן יזכור בוך " ענטוויקלונג אײַך. איר מיינט אן אינטערוויו, איר וועט פרעגן און איך זאָל אײַך ענטווערן? אָט טאקע דאָס מיין אײַך־ענטווערט איך אים.

אויסגעצייכנט, און ער פארענטווערט זיך פאר מיר, איר פארשטייט, איך האָב געוואָלט שרײבן אסך מער וועגן בוך, נאָר מקאָן נישט, אין א צייטונג איז די ארבעט שטארק באגרענעצט, און מען מוז זיך מיט דעם רעכענען, שרײבט אן וויפל פראגן איר ווילט, און איך וועל מיט פארגעניגן אײַך ענטווערן. און אָט זיינען מיינע פראגן:

פרײנט לעשטשינסקי, הגם איך וויל מיינע פראגן מאכן קורץ, די מעגלין, דאָך פאָדערט מין נטע פראגע א קלײנע הקדמה.

1/ מיר פארשטייען, אז קולטור מעסט מען נישט מיט קיין ארשין, צי עס לוינט זיך יא אָדער נישט, דאָך שטעלט איך מין פראגע צו אײַך אין פאָרם

פון לוינען.

דער מאנוסקריפט, האט געהאנדערט פון שיקאגע קין פוילן, פון פוילן קין ישראל, נאכהער קין פאריז און איז צוריק מגולגל געווארן קין שיקאגע, דאס האט אפגעקאסט א פארמעגן, און ליבעיש וויס האט אריינגעליגט אין דעם א וועלט מיט ארבעט, האט זיך דאס געלוינט?

2/ מיט א גאר קליינעם אויסנאם, זינען די באטיליקטע אין בוך, ניט קין אקאדעמיקער, אדער פראפעסיאנעלע שרייבער, וי געפעלט אך די מעכנישע זייט פונעם בוך?

3/ וועלכער טייל אין בוך איז אך צום בעסטן געפעלן: די זכרונות ארטיקלען, לאגער ארטיקלען, אדער דער ליטעראריש שער טייל?

4/ באטראכט איר דאס בוך וי א ליטעראריש ווערק?

5/ האט דאס בוך א היסטארישן ווערט, איך מיין, צו דער קומענדער היסטאריקער וועט זיך קאנען באנוצן מיטן מאטריאל, אז זשעלעכאוו זאל געשיכטליך נישט פארגעסן ווערן?

6/ האט איר פערזעליך געקאנט איבשע מאיר וייסענבערג?

7/ אין בוך זינען פארן זעקס ארטיקלען איבער וייסענבערגן און י. לערער, און הגם איבער וייסענבערגן איז שוין אסך געשריבן געווארן, דאך, וויל איך הערן אייער מיינונג, צי גיבן די שרייבער א ריכטיקע אפשאצונג איבער די צוויי זשעלעכאוער שרייבער?

8/ די זשעלעכאוער זינען זיך ממש מקריב צו פאראיבערקן זייער שטעטל און אויפשטעלן א מאנומענט נאך זיערע קדושים. באטראכט איר דאס בוך וי א מאנומענט, האבן די זשעלעכאוער דערפילט זייער חוב צו די קדושים?

9/ דאס בוך איז געשריבן אין ייִדיש און דער אריינפיר אין העברעאיש, געפעלט אך דאס, אדער איר האט עפעס אויסצוזעצן קעגן דעם?

10/ פריינט לעשטשינסקי, מיט אייער שיר השירים ארטיקל איבערן בוך אין "פארווערטס" האט איר באמת אריינגעבריינגט אסך פרייד צו פיל פון מיינע חברים ארויסגעבער, זאגט זשע מיר, האט איר געפונען חסרונות אינעם בוך, און וואס זינען זיי?

==========

א האריקן דאנק אך פריינט לעשטשינסקי און זאל אך גאט געבן לאנגע געזונטע שעפערישע יארן, פאר אך, אייער פאמיליע און פארן ייִדישן וואלק.

ש. יחסן

==========

ענטוואָרף פון פּריַנציפּ יעקב לעשטשינסקי

חשובער פּריַנציפּ ש.יחסן

מיר וויל זיך זײַער אײַך ענטפערן אויף אײַערע פראגעס, וואָס קורצער, נאָר קלאָר און פון גאנצען האַרצען.

פון גאנצען האַרצען, וויל אײַערע פראגעס האָבען בײַ מיר וואָרעם צעוואָקסט מיט אמתע באגײַסטערונגען פאר דעם יזכור־בוך. אין האָב שוין אין מײַן ארטיקל באַטאָנט, אז אײַער זשעלעכאָוער יזכור־בוך איז עפּעס אַנדערש אויסגענאָמען הן מיט זײַן חיצוניזות און הן מיט דעם "מה שיש בו". וואָס מען רעדט וועגען "מה שיש בו" מיינט מען טאקי ניט דאָס וואָס סלײַכט אויבענאויף נאָר דאָס וואָס קשטעקט הינטער די ווערטער און וויינטער די בילדער. און אָט די דאָזיגע ליבע צו דער אלטער היים, אָט די דאָזיגע מי ניט צו לאָזען פאַרגעסען די אלטע היים, זי מאכן לעבּעדיק פאר קומענדיקע דורות־אָט דאָס האָט מיך אזוי געשטימט, אז איך בין גרייט ממש צו בענשען די מענשן, וואָס האָבן זיך מתעסק געווען מיט דער דאָזיקער ציווה.

איר פרעגט מיך מבינות אויף דער דרוסנדיקער זײַט פון בוך־אָט ליגט פאר מיר דער ספר און איך זע וי דאָס שטעכט גײַט אויף אין פלאמען און איך הער דערבײַ דעם אידישן געשרײַ פונם בארג סיני: צו דער נאציער מענשהײַט: "לא תרצח! לא תרצח!" און איך נעם מישן און דערפיל מיט אלע מיינע רמ"ח אברים, וי וויניק די מענשהײַט האָט זיך צוגעהערט צו דעם "לא תרצח!"

לײַען איך און בלעטער און שטויס זיך אַן אויף דער אידישער יוגענט מיט אירע סאָציאליסטישע און ציוניסטישע אידעאלען און מיט איר גרייט־קײַט זיך מקריב זײַן טאקי פאר דעם "לא תרצח!" און איך זאָג זיך: משה שטײַט נאָך אויף בארג סיני און וועט נײַט מיד ווערן צו פּרעדיקן דעם "לא תרצח!"

און די אלע בריידער אונזערע, וועלכע זיינען געאַגראפיש אזוי צעוואַרפּען און פאַרוואַרפן און האלטען זיך צוזאמען, וויל זי זיינען טרייַ זשעלעכאָוער אידעאלן אין אלע זיירע פּאַרמען, צי לויט די רבנים צי לויט די סאָציאליסטען און ציוניסטען, נאָר ירושה־אידעאלן־זי אלע שיק איך מיינע הייסע גרוסען און אמת הארציקע ברכות פאר דער מתנה, וואָס זי האָבן געגעבען דער אידישער געשיכטע!

איך פאַרשפּאָר שוין כמעט ענטפערן אויף אײַער פראגע, צי א בוך אין א גוטע יזכור־מצבה. איר הייסט געווײַס באגליַיך מיט מיר, אז דאָס קליַינע ביכעלע "יון מצולה" איז דער בעסטער היסטאָרישער דאָקומענט פון גזירות ת"ח ות"ט. און די סליחות זיינען די בעסטע תפילות פון די קרייצצוגען פון מיטלאלטער.

דער קומענדיקער היסטאָריקער, וועלכער וועט זיינקען אין די בלעטער פון זשעלעכאָוער יזכור־בוך און אין הונדערטע אנדערע יזכור־ביכער, וועט בעשטן די העמט־וואָס האָבן געשאפן אזא וואונדערבאַרען מקור פון דער גרעסטער טראגעדיע אין דער אידישער געשיכטע.

געווײַס מוז מען ניט איצט שוין צונויפליגען די העמט און זאָגען "שישו בני מעי" מיר האָבן שוין געטוען אונזער חוב פאר אונזערע קרבנות און קאָנען זיין רוהיק פאר אונזער געווײַסן. נײַן! טויזנט מאָל

ניין ! יעדער אויפטו,וואָס בלייבט געבונדען מיט זשעליכאָוו,צי א קאסע פאר נויטבאדערפטיקע אין ישראל,צי אנ' אנדערע אינסטיטוציע איז א אויפטו פון היסטאָרישען וואָרט. א קאסע האָט די גוטע זיי,וואָס דורך איר וועט איר קאָנען האלטען די צעשפּעטנע זשעליכאָוער ברידער און שוועסטער צוזאמען.ליידער,ליידער,קאָן מען ניט האָפען,אז אונזערע ישראל-ברידער זאָלן נאָר גיך זיך אינגאנצען שטעלן אויף די אייגענע פיס.וועט דער קאָמיטעט,וואָס וועט זארגען פאר דער קאסע אין ישראל,האָבען מיט וואָס צוועקען די ברידער פון אלע עקן וועלט.

און א אינסטיטוציע אין ישראל איז דאָך עפּיס אזא געדיכט-אידישע, אזא טיף-היסטאָרישער אויפטו,אז איך קאָן נאָר ווינשען,וואָס איז וואונדערבאר ממלא דעם ספר--זיינען דאָך געווען ניט סתם טאלאנטפולע אידישע שרייבער,נאָר טאקי זשעליכאָוער בלב ונפש און מצבה-שטעלער פאר זשעליכאָו.מעג דאָס בילד פון היסטאָריקער פון שטעטל זיין ביז נאָר טיפיש זשעליכאָו,איז דאָס אויך צו דער זעלבער צייט א היסטאָרישער דאָקומענט!

זייט זשע אלע מיינע חברים,טויער און זארגער פארן זכור-בוך,געבענשט,און זאָלן איערע העענט ניט מיד וועלן ממשיך צו זיין די הילליקע ארבעט.

אייער בלב ונפש יעקב לעשטשינסקי

==========

דער זכור-בוך

אריה לעדערמאן רמת-יצחק

זכור ימות עולם
בינו שנות דור ודור
שאל אביך ויגדך
זקניך ויאמרו לך /דברים ל"ב/

געדענקט די טעג פון די וועלט.פארשטייט די געשיכטע פון די דורות.
פרעג דיין פאָטער וועט ער דיר זאָגן
דיינע זיידעס וועלן דיר דערקלערן
אזוי לערנט אונז דער אייביקער בוך - דער תנ"ך !

אין אונזער דור,דער דור פון בלוט און טערען,דער דור פון חורבן און אויפשטאנד,האָט מען אויסגעשאכטן אונזערע פאָטערס און זיידעס. אונזערע קינדער קאָנען מער ניט הערן די קלוגע רייד פון אונזערע זקנים. ניט הערן דאָס הארציקע פאָלקס-לידל פון אונזערע באָבעס.. ניט מער וועמען צו פרעגן.. ניט מער די שטרענגקייט פון די פאָטערס און די חכמה פון די זיידעס - - אלע אוועק אויפן שייטערהויפן - - -

געפליבן א שרעקליכער בלויז - - - איבערגעריסן די קײט פון דורות - דער יזכור־בוך פארפילט אָט דעם שרעקליכן בלויז - . - - בײם בלעטערן דעם בוך, זע איך פאר זיך די אלע וואָס זינען אומעק אין די אײביקײט. - - - -

כי אשא אל שמים ידי
ואמרתי חי אנוכי לעולם
/דברים ל"ב/

איך הויב אויף מײַן הענט צום הימעל
און זאג: א י ך ל ע ב א ײ ב י ג - - -

דאָס איז די שבועה פון גרעסטן געזונץ־געבער וואָס די וועלט האָט אמאל געהאט - מ ש ה ר ב נ ו .

לײַנענדיק דעם יזכור־בוך וואָס איז געשריבן שוואַרץ פֿײַער אויף ווײס פֿײַער . . זעענדיק די בילדער פון די קדושים, הער איך די קולות פון מײַן פאָטער און מוטער, ברידער און שוועסטער, קרובים און פרײַנט.

די גאנצע זשעלעכאָוער קהילה־קדושה - - -
קולות פון יונגע און דערוואַקסענע - - -
קולות פון זקנים און קלײַנע קינדער - - -
קולות וואָס צעטרײַסלען - - - - - -
קולות וואָס זינגען טיף וויַ דער ים - - -
קולות וואָס שרײַען פון די וואַלקענס - -
נ י ט מ ו ח ל זײַן - נ י ט פ א ר ג ע ס ן .

און וויַ יענער געזונץ־געבער, חויבן מיר אויף די האנד צום הימעל און שוערן:

מיר וועלן נ י ט מוחל זײַן
מיר וועלן נ י ט פ א ר ג ע ס ן - - - -

ונתתי להם בביתי ובחומתי
י ד - ו ש ם
טוב מבנים ומבנות
שם עולם אתן לו
אשר לא יכרת :
/ישעיהו נ"ו/

און איך וועל זיי געבן אין מײַן הויז
און אין מײַנע מויערן
אן אָנדענק און א נאָמען,
בעסער פון זין און טעכטער:
אן אײביקן נאָמען וועל איך זיי געבן,
וואָס וועט קיינמאל נישט פארשניטן ווערן .

מיר האָבן די באדערפענישׂ איבערצולאָזן עפּעס פאר די קומענדע דורות עפּעס, וואָס מיר האָבן געפילט און געטראכט, לײַנענדיק לעבעדיקהײט באגרָבן אין די קברים, אויף אָט די קברים, אויף וועלכע די וועלט טאנצט איר שדים־טאנץ. אונזערע קרעכצן.. אונזערע הילפס־געשרײַן - - -

מיר מוזן אלין דערצ"לן וועגן אונז,אלץ וואס מיר האבן צוזאגן פאר די קומענדע דורות .

אזוי האבן געטראכט אונזערע קדושים אין אין אוישוץ און אין טרעבלינקי,וי עס באווייזט א געפינענער דאקומענט,דאס איז געווען

ז"ער לעצטער ווינש .

זי האבן עס ליידער נית באוויזן,בלויז די אויבנדערמאנטע ווערטער האט מען געפינען .

מיינע עלטערן,שוועסטער,בריידער,קרובים,
די גאנצע זשעלעכאזער קהילה
געפינט א מצבה אין אונזער זכור-בוך.
מיר מיט אונזערע קינדער,וועלכע וועלן קוקן אויף צוריק,זענען די פארגאנגענהייט,וועלענדיק האבן א באגריף וועגן די פינסטערע צייטן פון די היטלער-טעג . . - וועט דער זכור-בוך פון די זשעלעכאזער "דישער קהילה,באלויכטן דעם וועג וי א נר-תמיד - - -

==========

זכור-בוך - די זשעלעכאזער קדושים א מאנומענט .

ש. יחסן מיאמי - פלארידא

מיין פראפעסיע איז נית שרייבן און איך קלייב זיך נית צו שרייבן קיין רעצענזיע איבערן זשעל.זכור-בוך,זאלן דאס טאן די ליטעראטור-קריטיקער,א דאנק לייביש וויסן,וואס האט מיך אינגעלאדן צו שרייבן אינעם זשעל.בולעטין,האב איך מיטגעהאלפן לויט מיינע כוחות,אז דער בולעטין זאל עקזיסטירן און פון צייט צו צייט עפעס געשריבן.

וי אינער וואס האט געקאנט זשעלעכאזאווי איל איך אויף די שפאלטן פונעם בולעטין,אויסדרוקן מיין מינונג איבערן זכור-בוך.

שטעטל דאס בוך צופרידן די לעבן געבליבענע זשעלעכאזער,זענען זי פאר זיך זייער שטעטעלע,וואס זי וועלן מיט אזויפיל מסירת נפש פארוויבקן פאר די קומענדע דורות,פאר דער געשיכטע?

צי האבן זי פאר זיך אשטיק קאריאטור,וואס די גאנצע אנגעשטרענגטע ארבעט האט זיך נית געלוינט.

איך האב דאס בוך געלייענט מער וי אינמאל,און וואס מער איך האב זיך געגריבלט,געוויסערט,געזוכט,אלץ מער האט זיך אנטפלעקט פאר מיר א גראנגל פון צוויי קעגנזעציכע עקסטרעמען:

טרויער און פרייד,דאס איז וי פייער מיט וואסער .

טרויער שטעלט מיט זיך פאר,צעשטרעונג,פארניכטונג,טויט,אונטערגאנג. בלעטערט מען בלאט בי בלאט,קריכט מען אף די קני איכה ישבהדיק מיט פארווינטע אויגן איבער די זשעלעכאזער חורבות:גאסן צעשטערטע,הייזער פארברענטע,ספרים צעריסענע,די ערד ציטערט נאך פון די לעבעדיק-באגראבענע קדושים אונזערע,"דיש האב און גוטס וואלגערט זיך אין די גאסן.דא א בענקל,דארט א טיש,האלב צעריסענע קאפאטעס,פארברענטע קליידלעך,שיך,-שיך,קינדער-שיכלעך,שטיקלעך צעריסענע ספרי-

תורות דער פארברענטער בית המדרש, אלץ איז חרוב, אונטערגאנג, טרויער־
פרייד, מיגט בויען, שאפן, העלפן זעמען מדארף, כאפט פאָרט ארום א קאפיטש־
קע פרייד, הגם נים קיין פולע, וואָס די לעבנגעבליבענע זשעלעכאזער, האבן
נים אראָפגעלאזט די הענט, האבן נים פארגעסן אין זיערע קדושים, און
נאך א לאנגע אנגעשטרענגטע ארבעט, ארויסגעגעבן דאָס יזכור־בוך, וואָס
שטעלט מיט זיך פאר א קאלעקטיוע מ צ ב ה .

מיך אינטערעסירט לגמרי נים, צי דאָס יזכור־בוך וועט ארין אין
דער געשיכטע וי א ליטעראריש ווערק.

וואָס איך האב דערוואַרט צו זעען איגעם בוך איז, ז ש ע ל ע ב א ך,
נישט שנייפישעק אדער כתריעוקע. וען א זשעלעכאזער וועט ליענען דאָס
בוך, זאל ער דאָרטן זעען זיך, זאל פאר זיגע אויגן אויפשוואמען זיין
שטעטעלע, זיין גאס, זיין הויז, ער זאל נאך אמאל אידערלעבן יענעם יונגע
ציטער, זאל זיך געפיגען אין זיין היים, דאָרט וואו זיין זיגעלע איז
געשאנען, דאָרט וואו ער האָט די ערשטע טריט זיגע געשטעלט און איז
נאכהער ארויס אין דער בריטער וועלט ארין. און אין דער זעלבע צייט,
צי וועט דאָס בוך מיט זיך פארשטעלן דעם אויסגעטרויטן מאָנומענט
נאך די קדושים.

אָט די צוויי מאָמענטן, זיגען די ויכטיקסטע אינעם יזכור־בוך,
/אין יעדן יזכור־בוך/ און דאָס/לויט מין מיגונג/איז דערגריכט
געווארן. זשעלעכאָוו מיט אלע פיטשעוקעס .

גליך בים עפענען דאָס בוך, גיט א בלישטשע פאר די אויגן דער
העברעאישער אריינפיר און מדערפילט זיך, אז מקומט ארין קיין זשעלע־
כאָוו, און וען מען פארמאכט דאָס לעצטע בלעטל, פארמאכן זיך
אויטאָמאטיש די אויגן, און עס דאכט זיך עפעס אויס, וי א זיסער חלום
האָט זיך נארוואָס געחלומט, א חלום א זיסער, א חלום א טרויעריקער,
איך בין נארוואָס געווען אין זשעלעכאָוו, כקום אציגד פון דאָרט, פון מין
טיער הארציק שטעטעלע, איך האב נאך אמאל איבערגעלעבט מין גאנץ לעבן
אלץ איז פאר מיגע אויגן אזוי בולט פארבייגענאנגען, מין לעבן, מין
טאטע מאמע לעבן, און סדוכט זיך, וי נארנישט נישט האָט זיך גיענדערט
און מפאנגט אן בלעטערן די בלעטער אויף צוריק, לאנגזאם, לאנגזאם, בלאט
בייַ בלאט, שורה בייַ שורה, שטעבט דער חלום־זשעלעכאָוו, וי אן עפאָפעע,
מדערזעט פאר זיך דאָס גענעלע, מיטן שטיבעלע, וואו מין מאמע האָט מיך
מיט איר לידעלע פארווינגט, און עס פארקלעמט בים הארצן, און טרערן,
היסע טרערן מאכן נאס די יזכור־בלעטער.

מזעט דעם מארק מיט אונזערע ידן וי זי האנדלען, אפשר שמייט
דאָרט מין טאטע־גיט מען א קלער, און קויפט אביסל קארטאָפל, מזעט
די ידן בייַ דער ארבעט, אין די גארבארניעס, וואו מיט זיערע דארע הענט
ציען זי אויס די גבלות און מאכן לעדער.

מהערט דאָס קלאפן פון די שיסטער־העמערלעך אין די וואָרשטאטן,
אין די שפעטע נאכטיקע שעהן. מען דערפילט דעם ריח פון זשעלעכאָוער
ראזאָוע ברויט. מען זעט גיענדיק דעם רב מיטן שמש אין שול ארין,
מען זעט פאר זיך דעם בית המדרש מיט די ידן אין יענע הערליכע
סליחות־נעכט, סהערט זיך דאָס ראש השנהדיקע שופר בלאָזן און מען
דערפילט דעם פאר כל־נדרי־פחד, וען טאטע פלעגן בענטשן די קינדער,
און עס הערן זיך די יום־כיפור תפילות, מזעט אונזערע טאטעס אין

טליתים אײנגעוויקלטע בעטנדיק דעם בורא עולם: פתח שערי שמים .
עס כאפט ארום א ציטער, ווען מ'גיט א טראכט, אז דאָס אלץ איז מער נישט
ווי געשיכטע, אז מ'זעט דאָס בלויז אויף די בלעטער פונעם יזכור־בוך.
און דער פּאָדעם צית זיך ווייטער:
מען זעט ווי זשעלעכאָוו בליט, וואקסט, קעמפט, שאפט, בויט, איר זעט
ווי די פּארטיען: בונד, פועלי ציון, צ'וניסטן, א.א. צעוואקסן זיך, קעמפן
פּארבייטערט פּאר דעם בייסעלע "מאכט". איר זעט ווי לייבּיש ווייס ווערט דערווייל
אין שטאָדט־ראט. דאכט זיך אויך קלמן קאמאשעניאכער.
לייבּיש פּארטיידיקט אזוי מוטיק די ייִדישע ארבעטער אינטערעסן, סאָי
חי געלעבט, איר זעט זשעלעכאָוו אין איר העכסטע גלאָריע, און דאָס אלץ —
פון יזכור־בוך.
זשעלעכאָוו אין גערענגל מיטן נאצי־שונא.

איר זעט ווי איערע טאטעס, מאמעס, ראנגלען זיך אינעם לעצטן גסיסה־
ציטער, אידערצולעבן דעם שונא. נאקעטע, בּאָרוועסע, הונגעריקע, צום טויט־
דערשלאָגענע מיט געלע לאטעס, ווערן זיי געטריבן ווי היונט אין די גאז־
קאמערן. אייניקע געלונגט צו אנטלויפן אין די וועלדער און ווערן
פּארטיזאנער, אייניקע באגרייבן זיך אין די בונקערס און וואַרטן הילפלאָז
אויפן טויט, ווער עס האָט געלד, געלונגט אים בייַ א פויער אין דאָרף צו
קויפן א טאָג־לעבן ... פאמיליעס צעריסענע, קינדער וואלגערן זיך אף
גאָטס בּאָדן, אָבער גאָט זעט זיי ניט־די רוצחים זענען זיי יא.. כאפן זיי און
ליקווידירן זיי אן רחמנות.
אָט שטייט פּאר מיינע אויגן דאָס בילד פון חנה ישראל מאירס/די
טייערע, הארציקע, גוטע פרוי, ווען איך האָב געקאָנט/וואו דער נאצי
דערשיסט איר, און איר זון ברענגט איר צו קבר ישראל, איר זעט ווי איער
שטעטל ניט אונטער, און דאָס אלץ, אף די בלעטער פון יזכור־בוך.
זשעלעכאָוו אין אונטערגאנג

און אָט איז דער פינאל, דער לעצטער אקט זשעלעכאָוו א בית־עולם, די
מלחמה האָט זיך נישט־דאָרט, אייניקע לעבן־געבליבענע קערן זיך אום א
היים, אָבער וואָס טרעפן זיי דאָרט, אין זייער היים? א טויטע שטילקייט, מ'זוכט,
מנישטערט, אָבער אומזיסט, קיין ייִדן געפינט מען ניט, עס געלונגט ערגעץ
צו געפינען באגראבענע ייִדן און מיט גרויס מסירת־נפש, ברענגט מען זיי
צו קבר ישראל.
שטייט א פארבלאָנדזעטער, אויסגעאטערטער יד, וואָס איז דורך טויזנט
ניסים לעבן־געבליבן, שטייט ער א באהאלטענער, אין א וינקל גאָס, מיט
טויט־דערשראָקענע, פארחרטע אויגן, און באטראכט זיין שטעטעלע און
דערקאָנט דאָס ניט, גלויבט ניט זיינע אויגן, שטייט און באטראכט די
חורבות און פרעגט זיך די הארבע קשיה: איז דאָס טאקע אמת, נישט מער
זשעלעכאָוו? שא, שטיל, זשעלעכאָוו איז א בית־עולם.
איך לעבן קומען פּאר פארשידענע דראמעס פון אונטערגאנג. א צייט
טונג גייט אונטער, א געזעלשאפטליכע אינסטיטוציע דינט אָפּ איר צייט
און גייט אונטער, א מעאטער שפּילט אָפּ א סעזאן און גייט אונטער, א הויז
ווערט פארברענט און גייט אונטער, אפילו א פּאליטישע באוועגונג שפּילט
אָפּ איר צייט און גייט אונטער.
אָבער דאָס געשריבענע וואָרט, א בוך, מענן קומען טויזנט היטלערס,

ימח שמם, קאָנען זיי דאָס נישט אומברענגען, א בוך וועט קיינמאָל נישט אונטערגיין. דערפֿאַר איז דאָס זשעלעכאָווער יזכור־בוך בלי ספֿק, א הערליכער מצבֿה, וואָס וועט קיינמאָל נישט אונטערגיין.

עס האָט נישט קיין זין, צו נעמען א ליכט אין האַנד און דוקא זוכן חסרונות אינעם בוך, געוויס זיינען זיי פֿאראן, אָבער וען מ'נעמט אין אכט, אז לייבישׂ זײַט, וואָס איז בלי ספֿק געווען דער לעצטער קספּער נערוו בײַם אויסגעבן דאָס בוך, איז נישט קיין פֿראָפעסיאָנעלער רעדאקטאָר און זיין פֿראָפעסיע איז נישט שרײַבן, און דאָך, איז דאָס בוך, אונטער זיין און א.יאסנישׂ רעדאקציע, אויסגעקומען ערשטקלאסיק, פאכמענישׂ.

דער העברעאישער אריגינפֿיר איז וואונדערבאר און גיט צו אסך חן, געדרוקט אויף שיין גלאנציק פאפֿיר, און די ארטיקלען זיינען צו זאמענגעשטעלט מיט א סדר, וי פון געניטע פאכלײַט, מיט אסך בילדער, וואָס שפּיגלען אָפּ יענע מרויערישׂ פאסירונגען, אלאנק וואָס מ'וועט זשעלעכאָוו בולט.

דערבײַ מוז מען געדענקען, אז אלע באטײליקטע אינעם בוך, מיט א גאר קליינעם אויסנאם/זיינען נישט קיין שרײַבער, נאָר פשוטע פאָלקס־מענטשן, זשעלעכאָווער יידן שרײַבן דאָס בוך, זשעלעכאָוו רידט, נישט קיין שרײַבער דערצילט א מעשה, און דאָס איז א גאָר גרויסער אויפֿטו און סקומט א גרויסן יישר כוח, די רעדאקטאָרן לייבישׂ זײַט און א.יאסני. זאָלן אײַערע הענט זיין געבענטשט און געשטארקט.

דער קומענדער זיסטאָריקער, וועט האָבן פאר זיך געניג מאטעריאל פאר זיין ארבעט, וויל דאָס בוך שפּיגלט אָפּ די דרײַ זיכטיקסטע פעריאָדעס פון זשעלעכאָוו:

1/ זשעלעכאָוו נאָך דער 1סטער וועלט מלחמה, איז איר גלאנץ־פעריאָדע.

2/ זשעל.איז דער 2טער וועלט־מלחמה, איז געראַנגל מיטן בײַטערן נאצישונא.

3/ זשעל.איז אונטערגאַנג, פארניכטונג, אומקום, זשעלעכאָוו א בית־עולם.

דורות שפּעטער, די היסטוריקע זשעלעכאָווער קינדער און אייניקלעך, וען זיי וועלן לייענען דאָס בוך, וועלן זיי זיך געפֿינען אין זשעלעכאָוו און וועלן אײַערלעבן יענעם צײַטער, וואָס זײַערע עלטערן האָבן אײַערגעלעבט, וען זיי האָבן זיך דערוואוסט, אז זײַער זשעלעכאָוו איז שוין מער נישטא.

וען מען פארמאכט דאָס בוך פילט מען, וי מען האָט נאָכוואָס פארמאכט די טיר,

פון זשעלעכאָווער בית־המדרש.

ש.י.

==========

בײַם פלאנירן דעם נומער בולעטין, האָבן מיר אויסגערעכנט, אז אלע געדרוקטע ארטיקלען זאָלן אריינקומען פריער, און נאָך דעם, די נעשריבענע ארבעטן, אסך געדרוקטע ארבעטן האָבן זיך אָבער פארהאלטן און דערײַבער דרוקן מיר זיי לויט וי זיי קומען אריין.

דאָס קומענדע ארטיקל איז א טייל פון אן ארבעט

פון פרײַנד ש.מ.זעלטשען, געדרוקט אין "דאָס ייִדישע וואָרט" אין ווינניפּעג־קאנאדא, וועגן די יזכור־ביכער פון קאָרוו און זשעלעכאָוו.

דאָם יידישע וואָרט

קברים און מצבות

פון אונדזער חורבן ליטעראטור פון ש. מ. זעלטשען

זשעלעכאוועך יזכור בוך

פאר מיר ליגט נאָך א יזכור בוך פון א בריוטן פארנעם, — דאָם יזכור בוך פון דער זשעלעכאוועך יידישער קהילה. דאָם בוך איז ארויסגעגעבן געוואָרן פון דער צענטראלער זשעלעכאוועך לאנדסמאנשאפט אין שיקאגא, אונטער דער רעדאקציע פון א. וואלף יאסני (רעדאקציע סעקרעטאר, לייביש וויים-לעדער), און א רעדאקציע ראט פון לאנדסלייט אין פארשיידענע לענדער; און איז געדרוקט געוואָרן אין אינטערנעשאנאל דרוקערייַ, 3140 רוזוועלט גאס, שיקאגא, אין יאָר תשי"ד (די דרוקעריי באלאנגט צו אונדזערן א געוועזענעם וויניפעגער לאנדסמאן, ה' לעפקאוויטש).

דאָס בוך איז פון אָרום 420 זייטן איז אויך געדרוקט אויף גוט פאפיר און שיין געבונדן, און איז אויך קאָמפּליט ארויסגעגעבן געוואָרן מיט ליבע און פיעטעט. עס זיינען דאָ א סך ביל-דער פון מענטשן, גרופּן און בנינים פונם שטעטל, און א טראגיש-לאנג צעטל פון די זשעלעכאוועך וואָס זיינען דערמאָרדעט געוואָרן פון די נאָציס.

אין דעם בוך שפּיגלט זיך אָפּ דאָס גייסטרייכע און קאָלירפולע לעבן פון א פּויליש יידיש שטעטל, מיט די אינטערעסאנטע טיפּן פון רבנים, סוחרים, מלמדים, בעל-מלאכהס, ארבעטער, לערנערס און — רעוואָלוציאנערן. אגב איז זשעלעכאוו געווען דאָס שטעטל פון וואנען עס האָט געשטאמט דער בארימטער פּוילישׂ-יידישער שרייבער איטשע מאיר וויסנבערג, וועגן וועמען עס זיינען דאָ עטלעכע ארטיקלען מיט זיכרונות וועגן אים און וועגן זיין פאמיליע. עס איז אויך געווען די היים פונם פארפיניקטן דיכטער יחיאל לערער.

זשעלעכאוו האָט אויך ארויסגעגעבן איר טייל פּארטיזאנער און העלדן, און ליידער אויך גאָר א גרויסע צאָל קדושים, אומגעבראכט פון די נאצישע רוצחים. די ליידן פון די יידן אונטער דער נאצישער הערשאפט און זייער אומקום וועלן געוני באשריבן. אגב זיינען מערדערייען פון יידן אָנגעגאנגען אין זשעלעכאוו, ווי אין אנדערע שטעטלער, אויך נאָכדעם ווי די רויטע ארמיי האָט פארטריבן די נאצים, — פּוילישע מערדער האָבן פארענדיקט דאָס וואָס די נאצים האָבן נוט באָווייזן צו פארענדיקן . . .

ונקית דמם לא נקית — זאָל זייער אומשולדיק פארגאָסן בלוט ניט פארגעסן וועלן און זאָל די האָנט פון נקמה ניט פארפעלן די רוצחים!

דער טאג The Day זונטאג, 9טער אקטאבער, 1955

אויפין ליטעראַרישען יאַריד

פון לעבעדיגען

1.

אונזער גרויסער היסטאריקער שמעון דובנאוו האט אין זיין לעצטען וואַרט באפוילען: א י ד ן, פ א ר ש ר י י ב ט! און אידען, צי זיי וויסען יא זיין גרויסע אר־בייט „די געשיכטע פון אידישען פאלק" צי ניט — אבער אז מען הייסט זיי שרייבען — פאלגען זיי!

ווייל בכלל, האבען אידען ליב צו שרייבען. וועגען רוסען זאגט מען: גיב א טרייסעל א רוס, שפרינגט ארויס א טאטער, און וועגען אידען קען מען זאגען: גיט א ריר אן א אידן, קומט ארויס א שרייבער...

קומען טאקע ארויס ביי אונז איצט אין די צענדליגער י י ד י ש־ב י כ ע ר פון שטעט און שטעטלעך. אידען דערציילען, פארצייכענען, פארשרייבען דעם „מי למות" ביי אונז, און לאנדסלייט לאזען זיך קאסטען גרויס געלט אויף אט די זאמלונגען.

איז עס זיכער ניט קיין חסרון פון יעדען שטאנדפונקט. אפשר קנופט עס צוזאמען די שארית הפליטה פון ישראל ביז אויסטראליע אין קאלאמביע און אמעריקע...

צווייטענס, וועלען היסטאריקער קענען שפּעטער דערפון מאטעריאל פאר דער געשיכטע — פון אונזער גרעסטען אומגליק.

ליגט פאר מיר א „יזכור־בוך פון דער זשעלעכאווער אידישער קהילה" אין גרויסען אימפאזאנטען פארמאט, גיט געדרוקט, מאסיוו געבונדען, אונטער דער רעדאקציע פון וואלף יאסני.

דער „יזכור־בוך" איז רייך אין אינפארמאציע און פּיעטעט פון אט דעם עלטסטען אידישען ישוב אין פוילען, אבער פאר מיר, ניט קיין זשעלעכאווער, איז געווג, אז דאס שטעטל האט געהאט אזעלכע צוויי טאלאנטפולע שרייבער ווי וויסענבערג און לערער. ביידע פאראייניגט פון וואלף יאסני אין מישה גראסמאן.

ס'איז א יחוס גדול פאר א שטעטל, ס'איז דא מיט וואס צו שטאלצירען.

דער טאָג

פרייטאָג, 14טער אָקטאָבער, 1955

פון פריימאָג
ביז פריימאָג

פון אהרן צייטלין

קהילת זשעלעכאָוו

א חורבן־ליטעראַטור האָבען מיר אויף אידיש א גרויסע. זי וואָלט געקאָנט זיין נאָך גרעסער, ווען א סך מאַנוסקריפטען, געשריבען פון מענשען, וואָס זיינען עלזפי־נס אַרוים מיט'ן לעבען, וואָלטען נישט

געגאנגען לאיבוד אדער זיך האפנונגלאז געוואלגערט אין שטויביגע שופלאדען. די אויסגעטראכטע מעשה יאסעל ראקאווער האט מיט אירע סענטימענטאלע מליצות ארויסגערופען א קאך, — ס'איז שיער נישט געשאפען געווארען א יאסעל־ראקאווער־ליטעראטור, — בעת אויטענטישע חורבן־דאקומענטען האבען שוין לאנג קיין שאנס נישט צו ווערען פובליקירט. וואו לעבעדיג געפיהל הערט־אויף, קומט סענטי־מענטאליזם, קומט א כמו־געפיהל, א מין „אויסגע־שטאפט" געפיהל, א שטייגער ווי אן אויסגעשטאפ־טער פויגעל, וואס פליט נישט... אט דאס ביסעל אויסגעשטאפטע געפילעכץ האט צוגעשטעלט אויף א מאמענט דער מ'כלומר'שט הערא־אישער, דעקלא־מאטארישער יאסעל־בן־יאסעל ראקאווער מיט דער גע'מלאכה'טער צוואה, וואו דער לא־היה־ולא־נברא־דיגער חסיד האט מכריז מודיע געווען, אז — „אי עם פראד טו בי עי דזשו" (פארדאן, ער האט דאס געזאגט אויף אידיש: „איך בין שטאלץ צו זיין א איד"!).

ווי עס זאל נישט זיין — א טראגיש־גרויסע דאקו־מענטען־ירושה איז אונז געבליבען פון יענער צייט, וועו ס'איז נאך געווען א „סעזאן" (אז ווי צו אונז) אויף חורבן־ליטעראטור אמת'ער, נישט יאסעל־דיגער. נאר אויב א חורבן־ליטעראטור האבען מיר אויף אידיש א גרויסע און א נאציאנאל־וויכטיגע, האבען מיר א זכור־ליטעראטור א נישט־גאר־אנזעעוודיגע. איך מיין נישט סתם מעמוארען־ליטע־ראטור, איך מיין אזכרה־ווערק וועגען פארשניטענע אידישע קהילות, וואס היגע לאנדסמאנשאפטען טרא־גען זייער נאמען אויף דער ערד פון אמעריקע. א סך לאנדסמאנשאפטען זיינען יוצא מיט אזכרה־אוועגטען. מען דינגט א חזן, מען האלט א רעדע, מען פארגיסט

אַ טרער און ס׳לאָזט זיך אויס (ווי דען אַנדערש?) מיט דעפּרעשמענטס. אַרויסגעבען אַ יזכור־בוך — דאָס נישט.

פּאַראַן, פּאַרשטייט זיך, אויסנאָמען. ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפֿט, טשענסטאָכאָווער לאַנדסמאַנשאַפֿט, נאָך עטלעכע, און אָט דאָ לעצטענס איז צוגעקומען זשעלעכאָוו, וויסענבערג׳ס זשעלעכאָוו. אַ קליין אָרעם שטעטעלע געווען, אָבער דאָס יזכור־בוך, וואָס עקס־זשעלעכאָווער פון אַלע לענדער — מיט דער זשעלעכאָווער לאַנדסמאַנשאַפֿט אין שיקאַגאָ בראש — האָבען נישט לאַנג צוריק אַרויסגעגעבען, אָט דאָס יזכור־בוך מעג דינען ווי אַ מוסטער — און צוגלייך ווי אַ פּאָרווארף. אַ פּאָרווארף צו לאַנדסמאַנשאַפֿטען פון גרעסערע קהילות, וואָס טוען נישט דאָס, וואָס עקס־זשעלעכאָוו האָט געטאָן.

דער אידישער־ליטעראַטור האָט דאָס קליינע זשעלעכאָוו געגעבען אַזאַ פּראָזאַאיקער ווי דעם בארימטען י. מ. וויסענבערג. שלום אַש האָט זיין קוטנע גע־שילדערט ראַמאַנטיש און סענטימענטאַל, ווי אַ מענש, וואָס האָט זיך (שוין דענסטמאָל) מיט׳ן שטעטעל־געזעגענט. י. מ. וויסענבערג האָט זיין זשעלעכאָוו געשילדערט (אין זיין „אַ שטעטעל") נישט ווי אייגער, וואָס געזעגענט זיך, מחמת עס־ציט אים און „די אויסלענדער" אַריין, נאָר ווי אייגער, וואָס האָט נישט בדעה צו ווערען אויס שטעטעלדיגער אַפילו אין דער גרויס־שטאָט. נישט אומזיסט האָט וויסענבערג אַפילו אַן אַרטאָגראַפּיע געוואָלט האָבען אַן אייגענע, אַ שטעטעלדיגע, אַ זשעלעכאָווער. ער האָט אַפילו אַ ליטעראַטור געוואָלט האָבען אַ זשעלעכאָווער. און ווען זיין זשעלעכאָוו האָט אַרויסגעגעבען אַן אייגענעם לירייקער, יחיאל לעהרער (הי״ד), דעם שפּעטערדיגען מחבר פון דער שיינער, רירענדיגער, כאָטש טעכניש

אַביסעל פּעלְערדיגער פּאָעמע „מיין היים", האָט וויסענבערג געזען אין דעם אַ נצחון פון זשעלְעכאָווער גייסט איבער וואַרשע, וילנע, ניו יאָרק, ליטוואַקעם און — שלום אַש'ן... וואָרים נאָך ליטוואַקעם האָט וויסענבערג אַממיינסטען פיינט געהאַט זיין אַמאָליגען נאָענטען חבר שלום אַש, וואָס געגען אים האָט ער אָנגעשריבען אַ לענגערע פּאָלעמישע אַרבייט און וואָס געזען האָט ער אין אים אַ פּאַרעטער פונ'ם שטעטל, אַ קוטנער, וואָס איז געוואָרען חבר־לאַווער מיט דעם, אַזוי צו זאָגען, וועלט־ליטוואַקענטום. אַגב, צום שרייבער פון די שורות, וועו ער איז נאָך אין אַ וויטער עקס־וואַרשע געווען אַ יונגער בחור, האָט זיך וויסענבערג באַצויגען נישט ווי צו אַ ליטוואַק, נאָר ווי צו איינעם, וואָס מ'קאָן האָפען, אַז ער וועט מיט דער צייט זיך אַרויפּארבייטען אויף עפּעס ווי אַן ערען־זשעלעכאָווער. וועו איך קוק אויף צוריק זע איך, אַז אויב וויסענבערג האָט געדרוקט מיינע אַ פּאָעמע אין זיינע „זאַמעל ביכער" און האָט מיך אַפילו געהאַט מיטגענומען בייצוויין אַ גט (אַ יונגער קינסטלער — האָט ער געזאָגט — דאַרף קענען ס'לעבען), איז עס געווען דערפאַר, וואָס ער האָט געהאַט צוטרוי צו שווייגעוודיגע, און איך — אין יענע יאָרען — האָב געהאַט אַ שטאַרקע נטייה צו חכמת־השווייגען. שפּעטער בין איך אין זיינע אויגען קאַליע געוואָרען בתכלית־הקאַליע־ווערען און ער האָט באַשלאָסען, אַז איך בין אַ ליטוואַק ווי אַלע ליטוואַקעם, בפרט נאָך, אַז איך האָב געזומען האַלטען רעפּעראַטען, וואָס דאָס איז אַ סימן־מובהק געווען, אַז פון מיר וועט שוין קיין לייט נישט זיין.

איך בין אַריינגעפאַלען אין אַ פּערזענליכן זכרונות־טאָן, מחמת איך האָב מעיין־געווען אין דעם זשעלעכאָווער יזכור־בוך און האָב זיך, משמעות, אָנגע־

שטעקט מיט די זכרונות וועגען וויסענבערג'ען, וואס זיינען דאָרט פאַרעפענטליכט. א חוץ מיט וויסענבערג'ען און מיט יחיאל לעהרער'ן, שטאָלצירען די זשעלעכאָווער מיט דעם פאַקט, וואס גאָר אמאָל, אין די בראשית־צייטען פון חסידות, איז ביי זיי געווען א רב נישט קיין אַנדערער און נישט קיין קלענערער ווי דער „קדושת־לוי". וואלף יאַסני, דער רעדאַקטאָר פון דעם יזכור־בוך, וויל אַפילו — אין דעם אוים־פירליכען אַרויסניפיר זיינעם — באַווייזען, אַז ר' לוי־יצחק האָט זיין „גאָט פון אברהם" געשאַפען נישט אין בערדיטשעוו, ווי עס זאָגט דער חסידות־פאָרשער דר. האָרעדצקי, נאָר דווקא אין זשעלעכאָוו. וואס איז די ראיה? די ראיה, לויט וואלף א. יאַסני, איז, וואס — „די זשעלעכאָווער אידען געדענקען, אַז דעם דאָזיגען גאָט פון אברהם האָבען פון שטענדיג אָן געזאָגט אונזערע (זשעלעכאָווער) מאַמעס און באָבעס". נו, איך גלויב, אַז ר' לוי־יצחק האָט נאָר אויסגעבריי־טערט דעם נוסח פון אַן אַלטער, זעהר אַלטער תפילה אַדער תחינה, — אַזוי אַלט, אַז מיר געפינען דאָ אַזא לשון, ווי: „באַהיט דאָס פאָלק ישראל אין דיין (אַן אַנדער נוסח: אין דיינעם) לויב". סיי דאָס „באַהיטען", סיי די „לויב" האָבען נישט דעם גע־ווינליכען טייטש. עס איז אַלט עברי־טייטש און עס האָט א דירעקטע שייכות מיט: לאָוב־היטע, א סוכה, א ביידעל.

מיט פאַרשטענדליכען — און בעצם סימפאַטישען — לאָקאַל־פאַטריאָטיזם באַטאָנט וו. יאַסני, אַז מתנגדים האָבען גערופען ר' לוי־יצחק'ן, וועז ער איז געווען רב אין זשעלעכאָוו (אין זייער מויל האָט עס געדארפט זיין גרינגשעצונג, נאָר פאַר זשעלעכאָוו איז עס, נאַטירליך, א שטאָלץ): יצחק דער זשעלעכאָווער. איז אָבער ווידער דאָס אייגענע: אין דער אידישער גייסט־געשיכטע איז דער „קדושת־לוי" אַריין נישט

ווי ר' לוי־יצחק זשעלעכאָווער, נאָר ווי ר' לוי־יצחק בערדיטשעווער.

נאָר כאָטש דעם „קדושת־לוי" האָט בערדיטשעוו צוגענומען פֿאַר זיך, אַזוי, אַז ער ווערט גערופֿען אויף איר נאָמען, וועט קיינער נישט צונעמען ביי זשעלעכאָוו דעם פֿשוט'ן היסטאָרישען פֿאַקט, אַז זי האָט אים במשך פֿון יאָרען געהאָט פֿאַר אַ רב. אמת, די מתנגדים האָבען זיך געשטאַרקט און האָבען אים פֿון זשעלעכאָוו פֿאַרטריבען, טאַקע פֿראָסט־פֿשוט אַרוים־געיאָגט — אָבער, ערשטענס, איז דאָך זשעלעכאָוו דערנאָך געווָארען אַ חסידיש שטעטל און האָט דער־מיט אַזוי ווי אויסגעקויפט יענעם אַלטען מתנגד'י־שען חטא, והשנית: זשעלעכאָוו האָט וועגען ר' לוי־יצחק'ן דערציילט שיינע, האַרציגע חסידישע מעשיות. אַ טייל פֿון אָט די מעשיות ווערט איבערדערציילט אין דעם פֿיעטעט־פֿולען — און דערפֿאַר אַזוי רירענ־דיגען — יזכור־בוך פֿון קהילת זשעלעכאָוו.

אין די אינטערעסאַנטע היסטאָרישע נאָטיצען פֿון אַן עקס־זשעלעכאָווער אין מעלבוירן, אויסטראַליע, מר. שלום אַשלײַאַק, געפֿינ איך אַ מעשה מיט דער אַלטער זשעלעכאָווער שול, אַ שרפה און — ווייסע פֿייגעל. אין צענטער — ר' לוי־יצחק.

די שול, וואָס וועגען איר האָט מען דערציילט אַ סך לעגענדעס, איז געבויט געווָארען מיט דער מי און הילף פֿון ר' לוי יצחק'ן. ער האָט זי מחדש געווען און איינגעפֿירט אַ רײַ תקנות פֿאַר זשעלעכאָוו און גליל. איינע פֿון די תקנות איז געווען, אַז אויב יום־טוב פֿאַלט אויס שבת, זאָל מען אין שול ניט דוכענען. דאָס האָט געדאַרפֿט זיין אַ סגולה געגען שרפות אין שטעטל. טאָמער חלילה וועט אויסברעכען אַ שרפה, וועט מער ווי דאָס איינע הויז נישט פֿאַרברענט ווערען. די תקנה האָט אָנגעהאַלטען זעהר אַ לאַנגע צייט און איז געענדערט געווָארען אין דער ערשטער העלפֿט פֿון 19טען יאָרהונדערט דורך אַ צווייטען זשעלעכאָווער

רב, אַליין אַ כהן און אַ לובלינער חסיד. ער האָט צוריקגע־
שטעלט דעם אַלטען מנהג, אַז אויב עס וועט אויספאַלען יום־
טוב אין שבת, זאָל מען יאָ דוכענען. וועלן דער קדושת לוי איז
געווארען רב, — האָט ער גע׳טענה׳ט, — האָט ער גע׳פסקנ׳ט
לויט זיין פאַרשטיין, היינט בין איך רב און איך פסק׳ען ווי
איך פאַרשטיי.

דעם נאָענטסטען יום־טוב, וואָס איז אויסגעפאַלען אין שבת,
האָט מען טאַקע געדוכענט, און די מסורה דערציילט, אַז אין
דעם זעלבען יאָר איז אין זשעלאָכאָוו אויסגעבראַכען אַ שרפה
אין הויז פון אַ לובלינער חסיד. אַ האַלבע שטאָט צוזאַמען
מיט׳ן בית־מדרש און שול איז אַוועק מיט׳ן רויך.

וועגען דער דאָזיגער שרפה האָט מען אין שטעטל, זינט
דורות, דערציילט .חידושים און איינער פון די חידושים איז
געווען די מעשה, ווי אַזוי די שול איז פאַרברענט געווארען.
די שול איז געווען זעהר אַ הויכע און באַזונדערס פעסט גע־
בויט, געמאַכט פון דעמבענע קלעצער. זי איז אויך געווען
זעהר שיין און אינעווייניג האָט זי אויסגעזען ווי אַ בית־מקדש.
דער גרויסער און פעסט־געבויטער בנין איז ממש אין גע־
צייַלטע מינוטען פאַרשלונגען געווארען פונ׳ם פייער, און באַלד
דערנאָך האָט מען נישט געזען נישט קיין שול און נישט קיין
פייער ; וויסע פייגעל זיינען געקומען צופליען, אויפגעפיקט
יעדעס שטוב׳עלע אַש, וואָס איז פאַרבליבען פון דער שול, אַזוי,
אַז דאָס הייליגע אָרט איז געבליבען ליידיג און ערשט דעמאָלט
זיינען די פייגעל צוריק אַוועקגעפלויגען.

נאָך דער שרפה האָט זשעלאָכאָוו מיט׳ן גליל צוריק אַריינע־
פירט ר׳ לוי יצחק׳ס תקנות, אַז אויב יום־טוב פאַלט אויס אין
שבת זאָל מען נישט דוכענען. דעם זעלבען יאָר, שוין נישט
זייענדיג אין זשעלאָכאָוו, איז דער רב, דער כהן, נפטר געווארען.

***

די גרויסע טויזענט־יעריגע שול — כנסת־ישראל אין פוילען — איז פאַרברענט געוואָרען.
וועלכע ווייסע פייגעל האָבען אַוועקגעטראָגען איר הייליגען אַש?

***

און נאָך: וועט אויף יענעם שרעקליכסטען פון פייערן געענטפערט ווערען מיט אַ פייער אַן אַנדערן, מיט אַ משיח־פייער, מיט אַ פייער פון גאולה־שלמה?

וועלען קומען נייע, גרויסע, פייערדיגע ר' לוי־יצחק'ס?

עס ברענען ביי אונז פייערן, נאָר אַ סך פון זיי זיינען — צו קיין גנאַי זאָל אונז נישט זיין — אש־זרה'דיג. ס'האָט אויך געברענט אַ פייער בימי ר' לוי־יצחק — דאָס בייזע פייער פון מחלוקת צווישען חסידים און מתנגדים.

פאַרבונדען איז דערמיט אַ צווייטע זשעלעכאָווער מעשה — און מיט איר וועלען מיר פאַרענדיגען.

עס ווערט דערציילט: ער (ר' לוי־יצחק) איז אַוועק פון שטאָט צו פוס אין באַגלייטונג פון זהר אָנהענגער. עטליכע קילאָמעטער הינטער דער שטאָט האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ קליינעם אָפּרו. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט־אויף אַ שטיין און דערביי געזאָגט, אַז דער שטיין איז ווייך, ווי אַן אויסגעבעט געזעס. ער איז געווען זהר פאַרביטערט און האָט זיצענדיג אויפן דאָזיגען שטיין גלאָזט פאַלען אַ וואָרט, אַז זשעלעכאָוו וועט שטענדיג האָבען מחלוקות מיט אירע רבנים און וועט ניט האָבען די זכיה, אַז אַ רב זאָל ליגען אויף איר בית־עולם.

שפּעטער זענען אין זשעלעכאָוו געווען נאָך צוויי אַנדערע גרויסע חסידישע רבנים, וואָס האָבען אויך צוליב מחלוקות געגען זיי מצד די מתנגדים געמוזט אַוועק פון שטעטל. אויך זיי האָבען אין וועג געהרוט ביים ווייכען שטיין...

אייניקע וערטער וועגן "זכור־בוך"

דוד וויסלעדער קאַסטאַ ריקא

פאר א זשעלעכאָער צו שרײבן וועגן "זכור־בוך", מיינט שרײבן וועגן די קינדער "ארן", וועגן די גאסן, איינגעפאלענע היזקעס, פארשידענע טיפן א.א. אבער דאס אלץ זעט אויס אזוי ווי, פארגעסן אזויפיל. אבי־סל האט זיך געהאלט פארגעסן און אבי־סל האט דאס לעבן געמאכט פארגעסן, עס האט דערצו אויך געהאלפן דער ריזיקער אונטערשיד, פון דער אלטער בי־ז די נייע היים: דער אונטערשיד אין געביידעס, טראנספארטאציע, גאסן, געשעפטן א.א.

אבער עפענעדיק די ערשטע זײטן פון "זכור־בוך" פאנגט אלץ אן אויפצולעבן, איר זעט ווידער די גאסן, היזער, מענטשן, איערע פריינט, ארגאניזאציעס, רעליגיעזע געמיינדע, חסידישע און אנדערע באזונדערע, אלץ זעט אויס ווי איר האט עס געזען ערשט נעכטן, נישט מיט א פערטל "ארהונדערט צוריק".

ערשט נעכטן בין איך געווען צוזאמען מיט אַ די אלע מענטשן, גערייט, געשמועסט און עס איז אונטערגעקומען אין אַ פצורייסן פון דעם אלעם, אונמעגליך זיך נישט ארייצוכאפן אין בית המדרש ארין און אונטערהערן עפעס נייעס, אונמעגליך נישט ארייגין אין מין ארגאניזאציע און ריידן מיט מיינע חברים און פריינט, איר פארגעסט דערבי־, אז אַ דער הערליכער בוך האט אייך אויפגעוועקט דערצו.

שוין 13 "אר פארבי־, זינט אונזער שטעטל איז אויסגעשאכטן געווארן שוין 13 "אר זינט עס זינען אונטערגעהאקט געווארן די פליגלען פון אלע קינדערלעך, ווי־פל פון מיינע פריינט וואלטן היינט געפראוועט די בר־מצוה פון זיערע זין, ווי־פל שמחות און פריד וואלט פארגעקומען אין די האלב איינגעפאלענע היזקעס־ וועג די מערדערישע האנד וואלט נישט דער־גריכט צו אַ די לעבנס, ווי־פל משהלעך און שלמהלעך וואלטן היינט געווען אנפירער פון אונזער פאלק, ווי־פל ווי־סענשאפטלער, לערערס און אפשר אויך סאלקס, וואלטן מיר היינט געהאט צוישן אונזערע זשעלעכאָער, אבער די עמלקישע האנט האט צו אונזער מרויער, דערגריכט צו אַ די לעבנס.

און "עצט, נאך אזויפיל "ארן, פרעגן מיר נאך אלץ די זעלבע פראגע פ א ר ו ס, פארוואס איז דאס אונז געקומען, מיט וואס האבן מיר זיך אזוי פארזינדיקט? איז דאס דערפאר וויל מיר האבן אזויפיל ביינגשטערס צו די וועלט אויף אלע געביטן, אפילו א גאט האבן מיר געגעבן די קריסטליכע וועלט, און דאך, דאך האבן מיר נישט קיין רעכט אויף אונזער עקזיסטענץ, דאקעגן די פארשפרייטער פון מארד, רציחה, פינקונגען, זי־ האבן "א רעכט, אלע רעכטן. אבער שוער צו גלייבן "ושר, נישט אזעלכעס

וען מיר לייענען אונזער זשעלעכאָער "זכור־בוך, ווי די "זכור־ביכער פון אנדערע שטעט, לייענדיק וועגן די גרויל־מאטן וואס זינען באגאנגען געווארן לגבי אונזערע מייערע און ליבע, מוזן מיר שטעלן אונטער א פארדאכט דעם "טרויער" וואס האט באהערשט די וועלט צוליב־ טויט פון גרעסטן געני־אלבערט אינשטיין, וי אויך די לויב־נעזאנגען פאר דעם גרויסן דערפינדער, יונה סאלק. מיר זאגן די וועלט "באוויינט נישט און באזינגט נישט אונזערע גאונים, קוקט בעסער צו די שרעקליכע מערדערייען וואס איר זיינט באגאנגען לגבי אונזערע טויזנטער אינשטיינס

און סאלקס מאס אונזער פאלק וואלט געקאנט געבן דער מענטשהייט.

דערבי וויל איך אויסדרוקן אונזער הארציקע אנערקענונג אונזער טיערן לייביש, פאר זיין אומדערמידליכע ארבעט צום דערשיינען פון אט דעם יזכור־בוך און אונזער טיערן פרייגט יאסני, זעלכער האט אזוי שיין צוזאמענגענומען יעדעס פינטעלע פון זשעלעכאזער לעבן, נישט אויס־לאזנדיק גארנישט, פון רעליגיעז ביז פרי, פון רעכטס ביז לינקס, פון רייך ביז ארים, אלץ אין אונזער זשעלעכאזער לעבן.

אין יעדע זשעלעכאזער היים, וואו נאר עס געפינט זיך א זשעלעכאזע דארף אומבאדינגט זיך געפונען אונזערס א יזכור־בוך און שטענדיק דארף דאס בוך גלייגענט ווערן, פאר דערוואקסענע און פאר די קינדער, וואס דאס שטעטל האט מיט זיך פארגעשטעלט און וואס די מערדער האבן דערפון נעמאכט.

ד. ו.

==========

זשעלעכאזער און זייערע פרייגט וועגן יזכור־בוך

שרייבט פרייגט אברהם ראכווערגער פון ארגענטינא

ליבער לייביש

ווער נאר עס זעט דעם יזכור־בוך, באוואונדערט מען דיך און יאסנין פאר אייער אזוי גלוגנעער ארבעט וואס איר האט דורכגעפירט. עס האט מאקע גקאסט 6 יאר אנגעשטרענגטע ארבעט, אויב האבן איניקע קורצזיכ־טיקע מענטשן געזוכט צעברעכן דיין איניציאטיו און שווערער נעמאכט דיין אנשטרענגונג, האסטו דערפאר א גרויסע סאטיספאקציע אין דער אנערקענונג פון אונזער בוך דורך די גאנצע ידישע שרייבער־וועלט און כמעט אלע אונזערע זשעלעכאזער.

אדאנק אט דער אנשטרענגונג און מיט דער מיטהילף פון אונזערע איבערגעגעבענע לאנדסלייט איבער דער וועלט, וועלן די קומענדע דורות האבן צו פארדאנקען פאר דער הערליכע מצבה, געשטעלט פאר אונזערע טיערסטע וועלכע זיינען אזוי ברוטאל אומגעקומען, צוזאמען מיט דער זשעלעכאזער קהילה.

מיר אנערקענען דיין ארבעט פאר די 10 יאר, פאראיינקנדיק אלע זשעלעכאזער איבער דער וועלט וווי איין משפחה, דאס ארויסגעבן דעם יזכור־בוך, דאס ארגאניזירן א גמילת חסדים קאסטע אין ישראל און זיי אויפ־האלטן און די גאנצע הילפס־ארבעט, האט בלויז געקאנט געשען אדאנק דיין וועקן און רופן דערצו.

מיר ווילן אין דעם מאמענט פון אונזער יום־טוב לכבוד דעם דערשיינען פון אונזער יזכור־בוך פארגעסן, אז די זעלבע וועלכע האבן דיך גלויבט, זייערדיק זייער גאסט, האבן גהאעצט וען דו האסט נעמאנט אין דיין ארבעט לטובת אונזערע לאנדסלאנד, אנצוגיין מיט דיינע רופן פאר קאנסטרוקטיוע הילף, מיט וואס אינקע האבן נישט אינגעשטימט.

איך בין זיכער, אז די אנערקענונג פאר אונזער יזכור־בוך און דעם גרויסן נוצן פאר אונזערע לאנדסלייט אין ישראל דורך דער גמילת חסד קאסע, וועט באוירקן אויך די אינצעלע, צו שאפן דעם ענגן משפחה באנד צווישן אלע זשעלעכאזער איבער דער וועלט, פאר וואס דו ארבעסטס אזוי אנגעשטרענגט אזוי־פיל ישרן.

פריינט בּאַרנשטיין פון לאס אנזשעלעס, טויער צוזישן די לאנדסלייט פון נאָוויזאָר שרייבט:

ליבער פריינט זייט

כאטש איך האלט זיך נישט פאר קיין בוך רעצענזענט, פיל איך דאָך זיי צו שרייבן זענען דעם דורכגעלייענטן .סיי דער מאטעריאל און סיי זייער כראָנאלאָגישער צוזאמענשטעל, זיינען פון א גאָר, גאָר הויכער מדרגה וואָס איז לויט מיין מיינונג, דער פארדינסט פון לייבּיש זייט און יאסני.

אייער "זשעלעכאָו אין זכרון" איז לויט מיין מיינונג, א זייער האַרציקע דערא־ינערונג פון דעם אמאל, זייער זאכליך געשילדערט און גאָר ליריש פּאַרענדיקט.

"פּיפּן און געשטאלטן" און די געזעלשאפטליכע טעטיקייט פון שטעטל, איז א פּריס צאפלדיק שטיק לעבן פון א צייט א פּאַרגאַנגענער, פּאַר וועלכן אסך פּראָפעסיאָנעלע שרייבער וואָלטן זיך געמעגט בּיי אייך לערנען, זיי אזוי צו שרייבן אמת, אן ליטעראַריש פּליטערלעך און דער־מעגליכן דעם פּשוטן פּאָלקס־מענטש, צו דערזען און דערקענען אזוי ממשותדיק די סביבה פון "דישן לעבן אין א שטעטל איז יענע צייטן.

"דאָס גאָלדענע זיינגערל"פון היינדעלע דימאַנד־אלטמאן, איז געש־רייבן פון א מענטש מיט זייער צארטע געפילן און אזוי דורכזיכטיק קלאָר און קינסטלעריש געשילדערט אייגע פון אונזערע באבעס פון אמאל, זיי מענטשליך שיין"עס איז צייט צו. טאָן א גוטע טאט". שיקט איר אייבער א קוש פון א נאָוויזאָרער לאנדסמאן, וועלכער קוקט זיך מיט אזעלכע פערל.

האַרציק און ריירנד איז אויך די בּילד "חנה ישראל מאירס" פון שאָלעק, עס בעט זיך פשוט עפעס ספעציעלעס אנצושרייבן וועגן דעם, אבער זיי נעזאגט, איך בין נישט קיין רעצענזענט .

שרייבט אריה לעדערמאן, מעקרעטאר פון די זשעלעכאָער אין ישראל:

דערהאלטן דעם יזכור־בוך און עפליכע טעג נישט ארויסגעלאָזן פון האנד, אט דאָס איז געבליבן פון אונזער ליב, טייער שטעטלע, דאָס איז געבליבן פון אלע אונזערע טייערע און נאָענטע, דאָס איז געבליבן פון די פרעכטיקע זשעלעכאָער יונגע פון אלע שאָטירונגען, וואָס איך האָב נאָך געזען בעת מיין באזוך אין 1939. פון אט דעם אלעם איז געבליבן בלויז אט דער היליקער בוך, וועלכער וועט פארנעמען אין ספרים־שאנק בּיי יעדן זשעלעכאָער, אן ארט נעבן חנ"ך..

איך זיץ מיט מיינע קינדער פאר שבּת בּיי דעם בוך און דערקלער זיי וועגן די פאטאָס פון די קדושים, זייער ארט לעבן און זייערע האָפענונגען און וועלכע זיינען אזוי אכזריותדיק אומגעבראכט געוואָרן פון די פויי־לישע און דייטשע מערדער.

אט דאָס איז דער ריכטיקער מאָנומענט וואָס מען האָט געקאָנט שטעלן נאָך אונזערע קדושים, א מאָנומענט וואָס וועט בלייבן אויף אייביק, געבענטשט זאָלן זיין די הענד וואָס האָבן דורכגעפירט אט די גיגאנטישע ארבעט, צו וועלכע עס האָט זיך געפאָדערט אזויפיל מי און אנשטרענגונג. וואָלט די גאנצע זשעלעכאָער ארבעט באשטאנען בלויז אין ארויס

געבן דעם בוך, וואָלט דאָס אויך געהאָלפן געוואָרן.

איך האָב געלייענט אינקע קריטיק וועגן אונזער יזכור־בוך, וועלכע זיינען אין א געוויסע מאָס ריכטיק אָפּגעשאַצט, אָבער צי קען דאָס דען אויסדריקן די געפילן וואָס א זשעלעכאָער פילט ווען ער לייענט דאָס בוך, וויי אלעס איז א טייל פון אים זעלבסט, מיר דארפן אָבער זאָגן אז ער זאָל דערגרייכן יעדע זשעלעכאָער שטוב.

מירעלע העפנער־גרינבערג פון פאריז שרייבט:

איך בין נישט געוואָרן אין פאריז וואָן דער בוך איז אָנגעקומען, אהיים קומענדיק, האָט מיר מיין מאן איבערגעגעבן דאָס הערליכע וואָרק, אונזער יזכור־בוך, איך האָב נישט קיין וועריטער פון באגייסטערונג, וויי שיין אונדערבאר דאָס איז, וויפל מאָל איך קוק דורך דעם בוך, וויי איך נישט וועלכעס פריער צו לייענען, איך פיל אז איך בין וויידער מיט מיינע נאַנטע, אלץ נייט דורך מיינע אויגן וויי אין א סינעמא און איך ענדיק שטענדיק מיט טרערן אין די אויגן, וואָס מער קאָנען מיר נישט געבן אונזערע אומגעקומענע.

א הערליך בוך, איך פערזענליך דאנק דיר, פריינט יאסני און אלע וועלכע האָבן געהאָלפן אין אויסגעבן אזא פראכט פון א בוך נאָר הארציק פאר אייער ארבעט אין פארלויף פון יאָרן, צו פאראייקן אונזער אומגעקומען שטעטל.

פריינט בייראך פערקאל פון מאנטרעאל קאנאדא שרייבט:

יעצט דערהאלטן דעם יזכור־בוך, וואָס האָט אויך מיר געמאכט א געוואלדיקן אינדרוק, אָס דאָס היסט א לעבעדיקער מאָנומענט, ער רייסט וויי נאר מען מישט איבער א בלאט, ער רייסט און דערציילט וועגן אונזערע פריידן און ליידן.

איך בין גראדע פון די יאָרן, וועו דאָס נייע איז לעבן פון די זשעלעכאָער יונגע האָט אנגעפאנגען, איך געדענק אלץ בייז 1907, וועו איך פארלאָז זשעלעכאָ און פאר קיין לאדזש, אָבער די פעדים מיט זשעלעכאָו האָב איך נישט איבערגעריסן, האָב מיטגעלעבט אלץ, וועגן וואָס עס וועלט דערמאָנט אין יזכור־בוך. אויך איך בין געוואנגען אין דערמאָנטן חדר בייַ גרשון מנשהם וואו דער רבי פלעגט שלאָגן אָן רחמנות, שטענדיק זאָגאר א תלמיד אויפן קאָפ און דערבייַ געשלאָגן.

איך האָב זיך גוט אויסגעוויינט לייענדיק דעם בוך, זינט איך האָב דעם בוך דערהאלטן, האָב איך נאָך נישט פארפעלט קיין איין טאָג, איך זאָל נישט לייענען דעם בוך. איך דאנק הארציק דיר מיין ליבער פריינט, אונזער פריינט יאסני און אלע די וועלכע האָבן צוגעהאָלפן שאפן אָס דעם אייבערן מאָנומענט נאָך אונזערע קדושים און נאָך אונזער אמאָליק לעבן.

פריינט משה ציבולקיעוויטש פון בראנקיללא־קאָלאָמביא, סעקרעטאר פון די זשעל. שרייבט:

דעם טאָג וועו מיר האָבן דערהאלטן די יזכור־ביכער, איז בייַ מיר געוואָרן א יום־טוב, וואָ מיר זשעלעכאָער האָבן געקאָנט אויסגעבן אזא

ווערק,אויפבויען אזא מאָנומענט,וואָס ווייניק שטעט האָבן דאָס געקאָנט מאָן קומענדיק אהיים,אנפאנגענדיק ליענען דעם בוך,האָב איך דערזען זשעלעכאָווי ווי מיר האָבן זיי געקאָנט,די גאנצן מענטשן און אלע וואָס האָבן דאָרט געלעבט,עס טוט אָבער ווי דאס הארץ דערמאָנענדיק זיך,אז דאָס אלץ עקזיסטירט מער נישט,אלץ איז אפגעמעקט,צוזאמען מיט אונזערע נאָנטע דערפאר אָבער וועט אונזער יזכור־בוך בלייבן אן אייביקייט פאר די קומענדע דורות.

שרייבט די בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק
קצנלסון למורשת השואה והמרד :

לכבוד ל.וויס שיקאגא 29 יוני 1955

זייער חשובער פ" ל.וויס,

אחדאי האָבן מיר באקומען
דעם זשעלעכאָער יזכור־בוך וועלכן אייערע לאנדסלייט שמואל גליקמאן און יהודה בן־שלום האָבן אונדז איבערגעגעבן.

מיר דאנקן אייך דערפאר,וואָס איר האָט געהאט אונדז אין זינען,עס אונטערלייגט נישט קיין ספק,אז דאָס יזכור־בוך פארנעמט א בכבודיק אָרט צווישן די ליטעראריש מצבות,וואָס זינען אויפגעשטעלט געווארן אויף די קברים פון די ידישע חרובע קהילות.

דאָס דערשינען פון בוך וועלן מיר פארצייכנען אין נאנסטן נומער פון אונדזערע "ידיעות".

מיט אינטערעס האָבן מיר אויך געלייענט די פרטים וועגן די אקטיוויטעטן פון זשעלעכאָווער לאנדסמאנשאפט.

מיט דרך־ארץ און גרוס

בית לוחמי הגיטאות
ע"ש יצחק קצנלסון

פריינט ישראל וויסמאן פון רוזוועלט ניו־דזשוירזי
שרייבט :

איך האָב זייך קיינמאל נישט פארגעשטעלט,אז מיר וועלן קענען אריין געבן אזא פראכטפולן בוך,אפילו מיין פרוי,וועלכע קומט פון אוקראינע,פון א גרויסע שטאָט,האָט זייך נישט געקאָנט זאט אָנקוקן בלויז פון דרויסיקן אויסזען.

ערשט,אז איך האָב געבלעטערט דעם ספר,איז מיין באגייסטערונג און דאנקבארקייט צו יעדן וועלכער האָט געהאָלפן ארויסגעבן דעם ספר,אלץ מער געשטיגן.

איך וויל אויסדרוקן מײן האַרציקן דאַנק צו אונזערע פרײַנט יאָסני און ליבּיש, פאר זייער אומדערמידלעכע ארבעט, בײַם שאפן דעם יזכור־בוך. עס איז א מצבה וואָס מיר האָבן גאָר באַדאַרפט שטעלן א מצבה נאָך אלע אונזערע נאָנטע פון זשעלעכאָוו, אויף אזא אופן. מיר דוכט, אז עס איז מער ווי א מצבה וואָס מען שטעלט נאָך א מויטן אויף א בית עולם. אין יזכור־בוך לײגט, סיי די גרויסע ליבע און נאָך גרעסערע וויסאָג, נאָך אלע אונזערע טײַערע און נאָנטע מענטשן און נאָך אונזער שטעטל וואו מיר זײַנען געבוירן.

אסך קאָפּיטלעך האָבן בײ מיר אויסגעלאָזט א שטאָלץ, דערמיט וואָס איך בין אויך א זשעלעכאָער און בײ נאָך מער קאָפּיטלעך האָב איך אסך מערען פאַרגאָסן נאָך אונזער גרויסן בראָך.

איך וויינש אײַך אריכת ימים, פאר אײַער אָנגעשטרענגטע ארבעט לטובת די זשעלעכאָוער איבער די גאנצע וועלט, וואָס איר קולמינאציע ליגט אין יזכור־בוך. "אשאַד בלויז, וואָס דער בוך האָט נישט קיין אריינפּיר אויך אין ענגליש. פונקט ווי יאסני האָט געזאָרגט, אז די "סאבערס" זאָלן האָבן א שטיקל באגריף וועגן אונזער שטעטל, אזוי האָט מען געדארפט זאָרגן, אז אויך אונזערע ענגליש און שפּאַניש רעדנדיקע "סאבערס" זאָלן כאָטש עפּעס וויסן וועגן זשעלעכאָוו. עס איז שוין פארפאלן, סאיז אָבער א גרויסער שאָד, אז אונזערע קינדער וועלן נישט וואָס צוישן די טאָפלען פון פראַכט־באנד איז געשריבן.

פרײַנט שמואל טוכבראַך פון באָנאָמא־קאָלאָמביא שרײַבט:

דער יזכור־בוך שטיגט איבער אלע אונזערע דערוואַרטונגען, יעדער וואָס זעט דעם בוך איז פרײַדיק איבעראשט, אז מיר האָבן געקאָנט ארויס געבן אזא פראכטפולע אויסגאבע, וואָס וועט בליבן אלס מאָנומענט פאר שפּעטערע דורות.

ליבער ליבּיש, נאָך דיין גרויסע ארבעט פאר וועלכע דו האָסט באקומען מיט "שטיגער", דארף דער בוך זיין דיין גרויסע סאטיספאקציע. א האַרציקן דאַנק אלע די וועלכע האָבן א חלק אין דער גרויסע דערגרי־כונג, אונזער אלעמענס יזכור־בוך.

פרײַנט שמואל גליקמאן פון ישראל שרײַבט:

די ערשטע 2 ביכער זײַנען שוין אָנגעקומען, איך האָב נאָך נישט באַזיצן אלץ דורכצולײענען, נאָר אויבערפלעכלעך דורכגעקוקט, איך באג־ריס אײַך און אלע וועלכע האָבן געהאָלפן שאפן אזא געלונגען וועריק, איר האָט אָפּגעטאָן א גרויסע ארבעט און יעדער זשעלעכאָוער איבער דער וועלט וועט אויסדרוקן דאנקבארקייט און אנערקענונג, פאר דעם בעסטן מאָנומענט וואָס איז דערמיט אויפגעשטעלט געוואָרן נאָך אונזער שטעטל זשעלעכאָוו, א מאָנומענט וואָס וועט בליבן לדורות.

איר דארפט זיך שטאָלץ און זיך שעצן גליקלעך, אז עס איז אײַך געלונגען אויפצושטעלן אזא גרויס וועריק.

מיר ווילן האָבן, אז איר וועט אויך אויף וויטער וויסמען אײַער אָפּערוויליקייט פאר די שארית הפליטה בכלל און די ישראלדיקע בפרט.

פרײנדין מלכה פרוכטענבערג, סעקרעטארן פון די זשעלעכאָוער סאסײעטי אין ניו ײָרק שרײבט:

איך האָב זיך נישט געקאָנט אָפריסן פון ײזכור־בוך, באלד וי איך האָב אים דערהאלטן, איך האָב זיך נישט פֿאַרגעשטעלט, אז דער בוך וועט זײן אזוי שײן און אזוי גרויס, מישנדיק די בלעטער זעט מען, וויפל ארבעט סאײ ארײנגעלײגט געוואָרן צו באשאפן אזא ווערק.

לײענדיק דעם בוך דערוועקן זיך אין מיר זכרון מײנע אלע יאָרן לעבן, ארבעטן און פארבײנגען מיט פרײנט און חברים און וואָס איז פון אָט דעם אלעם געבליבן. דער ײזכור־בוך איז נישט בלויז א בוך, נאָר א טײל פון אונזער לעבן, וואָס מיר קאָנען צוריק קוקן דערויף, דורך די שפאלטן פון בוך.

אויך מײנע קינדער האָבן געוווינט, דורכקוקנדיק די בילדער פון זײערע אמאָליקע חברטעס און וואָס סאײ פון ײדן געוואָרן.

פרײנט עלײַ ראָטערמאן פון בראנקילא שרײבט:

מיר אין בראנקילא זײנען געווען די ערשטע וועלכע האָבן אויסער צוגעהאָלפן די ארבעט ארום ײזכור־בוך, אויך געקויפט 30 ביכער באַצאָלנדיק אין פֿאַראויס, האָפנדיק אזוי ארום, וואָס פריער צו זײנען אונזער ביכל, אָבער וי פרײדיק איבערראשט זײנען מיר געווארן, דערזעענדיק א ווערק וואָס סי מיט זײן אויסערליכן אויסזען און נאָך מער מיט זײן אינהאלט, איבערשטײגט אלע דערוואַרטונגען.

קײנער, אויסער א זשעלעכאָוער וועלן נישט קאָנען אזויפיל זײַען אין ײזכור־בוך, מיר זײַען זײ, מיר זײַען אונזער קינדהײט, מיר זײַען די שוועָרע באדינגונגען פון אונזער קינדהײט, מיר זײַען אונזער יונגע מיר זײַען אונזערע אינסטיטוציעס געבויט אין די שוועָרסטע באדינגונגען מיר זײַען אונזערע קאמפן פאר א בעסערן מאָרגן און מיר זײַען אויך מיר זײַען אונזערע פרײנט, נאָנטע און אײנציג פון וועלכע סאײ קײנער נישט געבליבן, דער ײזכור־בוך איז אונזער אוצר און מיר זײַנען שטאָלץ מיט אזא מצבה פאר אונזערע פארפײַניקטע און דערמאָרדעטע, אונזער אנערקענונג פאר די וועלכע האָבן אונזער ײזכור־בוך געבראַכט צום לעבן.

פרײנט שמואלאק שטײנהענדלער פון קאנאדא שרײבט:

דערהאלטן דעם ײזכור־בוך פאר וועלכן איך דאנק אײך האַרציק, אײך האָב נישט קײן וועָרטער אויסצודרוקן מײן באוואונדערונג פאר דער שײנקײט פון אונזער בוך, אײך קוק אויפן בוך און טראכט אז אזוי פילע פֿאַטע, קוקנדיק אויף די פעדערן פרײט זי זיך און קוקנדיק אויף די פיס וויינט זי. נישט בלויז איך זע די שוינקײט און גרויסקײט פון בוך, יעדער בײַ אונז, וועָר נאָר עס זעט דעם בוך קאָן זיך נישט אָפּמאונדערן. דער ראַבי פון די גרעסטע שול אין מאָנטרעאל האָט מיך געהײסן שרײבן מײנע לאנדסלײַט, אז זי האָבן מיט האָט צו זײן שטאָלץ.

איך קוק אויף די בילדער און פיל אז איך בין אין זשעלעכאָוו מיט מײנע פרײנט און חברים און אז דאָס שרעקליכע איז בלויז א חלום

און אז איך העל זיך אויפכאפן וועל איך וידער זײן אינדערהיים,וידער זיך טרעפן מיט מינע נאָנטע און אײגענע,עפּעס וויל זיך גאָרנישט גלײבן אז די אלע מענטשן לעבן מער נישט,צום באדויערן איז עס א טראגישער אמת.

פּאר מיר מײנט דער ״זכור־בוך גאָר אסך,עס מײנט אז איך בין נישט אלײן,וען נאָר איך האָב צײט ליען איך דעם בוך,זײן זיך אויס און פיל אביסל דערלײכטערט,זאָלן געשטארבן וערן די הענט פון אלע די וועלכע האָבן געשאפן דעם בוך.

פּרײנדין צירל רידעלמאן פון קאָסטא ריקא,סעקרעטארן פון די זשעלעכאָוער קאָלאָניע שרײבט:

דער בוך האָט בײ אונז געמאכט א שטארקן רושם,זשעלעכאָוער זי נישט זשעלעכאָוער קאָנען זיך גאָרנישט אפּלויבן אײבער דעם אויסזען און נאָך מער אײבער דעם אינהאלט פון בוך.

פּאר אונז זשעלעכאָוער מײנט דער ״זכור־בוך,אן אײבערבליב פון געוועזענע,דורכן ״זכור־בוך רופן מיר ארויס אין אונזער געדאנק אונזערע אזוי פּארבראכענע דערמאָרדעטע קדושים,דורכן ״זכור־בוך זעען מיר זיך אלײן,אונזער נאנצן עבר,אין ״זכור־בוך זעען מיר די מצבה,געבײנגט אין ״עדן זשעלעכאָוער הויז,צו געדענקן דאָס געוועזענע,צו געדענקן דעם פּארבראָך און צו ערן אונזערע קדושים־מארטירער.מיר זײנען שטאָלץ פּאר צוהעלפן דעם באשאף פון אָט דעם גרויסן און הילעקן מאָנומענט און מיר דריקן אויס אונזער אנערקענונג אלע די וועלכע האָבן געהאָלפן אין אָט דער גרויסער אונטערנעמונג.

פּרײנדין חוה לעדערמאן פון ישראל שרײבט:

אין מײנע פּרײַ מינוטן,ליען איך דאָס ״זכור־בוך,וואָס איז אן אײַנקע מצבה נאָך אונזערע נאָנטע,איך דערזוים זיך פּיל זאכן,וועגן וועלכע איך האָב נישט געוואוסט,שעה נאָך שעה ליען איך דעם בוך און וויר נישט מיער,איך האָב דאן דעם אײַנדרוק,אז איך מאָך מיט די אלע שרעקליכע פּיין און נויטן,וועלכע עס האָבן מיטגעמאכט די שרײַבער פון אָט די שרעקליכע זכרונות.איך וויין מיט זײַערע פּארלוסטן און אבילות,איך פּרי זיך מיט זײַערע קליינע נצחונות.

פּיל צײט און אנשטרענגונג האָט געקאָסט שאפן אזא ווערק וואָס וועט בלײבן לדורות,די געשעניש וועלן זיך אײַנקריצן אין די ״דישע הערצער און דאָס נאנצע פּאָלק וועט געדענקן וואָס עס האָבן אונז אָפּגעטאָן די ״משן און די מערדערישע פּאָליאקן.עס איז שוין פּאַרבײַ 13 יאָר זינט דעם אומגליק,אָבער דאָס ״דישע בלוט רופט צו נקמה.עס איז שווער לאנג צו ליענען,וויל דאָס הארץ בלוטיקט און עס טוט וויי פּארוואָס אײַנצעלע לאנדסלײַט הילן אָט די הילעקע מצבה אויסנוצן פּאר קליזל פּאָליטיק.

איך וויל האָפן,אז דער געזונטער חוש פון א זשעלעכאָוער וועט באַוירקן יעדן זשעלעכאָוער פּאר א געמיינזאמע משפּחה־ארבעט,וואָס וועט זיין אין אײַנקלאנג מיטן וואונש פון אונזערע קדושים.

פריינדין גיטל העפנער פון ארובא שריבט :

מיר דריקן אויס אונזער הארציקן דאנק פארן פרעכטיקן זכור־בוך, וואס איר האט מיט אזויפיל מי און ארבעט ארויסגעגעבן, סאיז א שטאלץ צו געהערן צו די זשעלעכאזער משפחה, וועלכע באוויזט אזא איבער־געגעבנקייט. אין דעם ווייטן ארובא, פילן מיר דורך דעם זכור־בוך, דאס געמיינזאמע וואס פארבינדט די זשעלעכאזער איבער דער גאנצער וועלט, אונזער אנערקענונג פאר אלע די, וועלכע האבן צוגעהאלפן באשאפן אזא פרעכטיקן מאנומענט.

גיטל און בערל העפנער ארובא

פריינדין פראדל נעכט פון אויסטראליע שריבט:

פאר 8 יאר צייט, האב איך נאכגעפאלגט אייער יעדן באוועג אין דער ריכטונג פאר בריינגען צום לעבן אונזער זכור־בוך און ענדליך האב איך דערלעבט, צו בריינגען צו קבירה מינע אויסגעהארגעטע משפחה, אין זשעלעכאזער זכור־בוך. דאס אש פון מינע נאנטע האט באקומען א חיקון אין אט דעם הערליכן מאנומענט, פאר די קומענדע דורות.

פריינט לייבל אנקערמאן פון פאריז שריבט:

אונזער זכור־בוך מיינט פאר די זשעלעכאזער מער, ווי פאר סאיז מענ־ליך יעצט, אזוי פרי נאך זיין דערשיינען, אפצושאצן, ער פארשאפט אלע זשעלעכאזער איבער דער וועלט, דעם גרעסטן כבוד, ספעציעל פילן מיר דאס, די זשעלעכאזער אין פאריז, נאכדעם ווי די גאנצע ייִדישע פרעסע פון אלע ריכטונגען האט געגעבן אזא הערליכע אפשאצונג איבער אונזער זכור־בוך, אין אזאסארא קריזן איך קום מיט אזאסארא מענטשן איך טרעף זיך, ווען זיי הערן אז איך בין א זשעלעכאזער, דערמאנט מען אונזער זכור־בוך און דאס שריבן וועגן אים.

אונזער אנערקענונג פאר אלע די וועלכע האבן מיטגעהאלפן שאפן אט דאס וועלק, וואס האט געדויערט לאנג, עס איז אבער וועלט געווען צו וואלטן, מיר האבן אסך געוויינען מיט אט דעם בוך.

אונטערנעמונגען לכבוד דעם דערשיינען פון יזכור־בוך

ביז היינט זיינען פארגעקומען פייערונגען לכבוד דעם דערשיינען פון יזכור־בוך, בלויז אין באראנקילא און אין ישראל, אין ארגענטינא קומט פאר אזא פייערונג דעם 26טן אקטאבער, אויך אין אויסטראליע קומט פאר אזא פייערונג אין מאנאט אקטאבער.

מיר בריינגען די באריכטן וועגן די פארגעקומענע פייערונגען.

צו דער פייערונג אין באראנקילא איז זיך צוזאמענגעקומען די גאנצע זשעלעכאזער קאלאניע און זייערע פרייַנט.

פריינט עליע ראטערמאן עפנט דעם צוזאמענקום און דערקלערט:

חשובע פּאַרזאַמלטע

פּאַר אַלעם דאַנקען מיר אײַך פּאַר אײַער באַטײַליקן זיך אין אונזער הינ־
טיקן צוזאַמענקום, וועלכער איז געוויַדמעט דאָס דערשײַנען פון אונזער
זשעלעכאָער זכור־בוך, וועלכער איז א הילפיקער מאָנומענט נאָך אונזערע
קדושים, וועלכע זײַנען אומגעבראַכט געוואָרן דורך די דײַטשע מערדער מיט
זײַערע פּוילישע מיטהעלפער,

אונזער זכור־בוך איז דער פונקטליכסטער שפּיגל פון דעם, וואָס
עס האָט מיט זיך פּאַרגעשטעלט זשעלעכאָ, וועלכע האָט געברויזט מיט
לעבן און שאפן, אזויני און נאָך מער ווי אנדערע ארומיקע שטעטלעך
אין פּוילן.

מיטן הינטיקן צוזאַמענקום, וועלכן אָפּגעשלאָסן א קאָפּיטל הילפס־
און קולטורעלע אַרבעט, געטאָן דורך די זשעלעכאָער אין בראַנקיללא,
די אויך אויף דער נאָנצער וועלט, וואו נאָר עס געפינט זיך א זשעלעכאָער
מיר האָבן געהאָלפן אלע די, וועלכע האָבן זיך גערואַטעט פון די
היטלעריש מערדער־הענט, מיר זשעלעכאָער אין בראַנקיללא, האָבן געהאָל־
פן אַרבּערנעמען 10 זשעלעכאָער קין קאַסטא ריקא, וועלכע זײַנען הינ
נוט אינגעאָרדנט און לעבן צופּרידן מיט זײַערע פאַמיליעס.

מיר זײַנען שטאָלץ אויף דער גרויסער הילף וואָס מיר האָבן צוגעט־
רָאָגן, דערמעגליכנדיק דאָס שאפן אזא פּרעצידענטן פון דער פּרויען־
גרופּע, פּרײַנדין גאָלדע כאַבּערמאַן, וועלכע זָאָגט:

חשובע פּריינט

דער הינטיקער יום־טוב, דאָס דערוואַרטן זיך אויף אונזער פּראַכטפולן
זכור־בוך וואָס האָט פּאַרשלינגען אזויפיל מי און ענערגיע, איז אויך
א יום־טוב אונטערצושטרייכן דאָס געטאָענע און אויב מיר זָאָגן געטאָענע
מיינען מיר נישט בלויז פּאַר זשעלעכאָער, מיר זײַנען אין אונזער אַרבעט
וויַט אַריבּערגעשטיגן די זשעלעכאָער גרענעצן־ איך האָב אינזײַנען די
קינדערלעך, די יתומים אין די קינדערהיימען אין פּראַנקרײַך, וועמען מיר,
די פּרויען גרופּע, מיט דער הילף פון דער נאָנצער זשעלעכאָער קאָלעגיע
האָבן געשטיצט און זיצען דאָס פּאַר ביז הינט.

דאָס האָבן אזא פּרעכטיקן מאָנומענט באַפּריים אונז נישט פון אונזער
חוב לגבי די קינדערלעך וועלכע דערוואַרטן אונזער הילף און מיר וועלן
דאָס וויַטער טאָן דורך פּארקויפן קאָלענדארן און אנדערע אונטערנעמונגען
און אין נאָמען פון דער קינדער־צענטראָלע אין פּאריז, באַגריס איך אײַך
און דאנק אײַך פּאַר אײַער צוגעטאָגענע הילף.

דאָס לעצטע וואָרט באַקומט דער סעקרעטאַר פון די זשעלעכאָער אין
בראַנקיללא, פּריינט משה ציבולקיעוויטש, וועלכער זָאָגט דאָס פּאָלגענדע:

חשובע פּאַרזאַמלטע

זײַנדיק סעקרעטאַר פון די זשעלעכאָער אין בראַנקיללא פּאַר די
לעצטע 10 יאָר, וויל ציען אײַער אויפמערקזאמקיט, צו אונזערע אקטיוי־
טעטן פּאַר אָם דער צײַט, וועלכע זײַנען א כבוד פּאַר א לאַנדסמאַנשאפט.

אונזער אַרבעט האָט זיך נישט אָפּגעגרענעצט אויף אײַן געביט, מיר
האָבן געטאָן וויכטיקע הילפס און קולטור אַרבעט: מיר האָבן געהאָלפן
קראַנקע אויף ענער זײַט ים, מיר האָבן געשיקט הילף צו קינדערלעך,
וואָס זײַנען געבליבן אָן טאַטע־מאַמע און וועלכע זײַנען שוין הינט אין

שולע און מיר העלפן נאך היינט אז די קינדערלעך, מיר האבן געשיקט הילף צו אונזערע לאנדסלייט אין דיטשלאנד, מיר האבן דורך אונזער פריינט און טוער לייביש זיס, געשאפן א בולעטין וואס האט פאראיניקט אלע זשעלעכאזער איבער דער וועלט, מיר האבן געהאלפן ארויסגעבן ביכער און יעצט דער "זכור־בוך" וואס לייגט פאר אייך און מיט וואס זיס נישט אלע שטעטלעך קאנען זיך באריממען. און אויב האבן מיר דורכגעפירט אזא רייכע און היליקע ארבעט, איז עס דער פארדינסט פון אייך, אונזערע פריינט און אין א גאר גרויסע מאס, פון אונזער פרויען־גרופע, מיט אונזער פריידין גאלדע כאבערמאן אין דער אנפירונג.

אונזער היינטיקער צוזאמענקום איז אונטערצויגן א סך הכל פון דעם וואס מיר האבן געטאן און פון וועלכן מיר וועלן מאכן דעם אויספיר, אז די זשעלעכאזער אין באראנקיללא און זייערע פריינט, וועלן אויך אויף זייער בלייבן איבערגעבן דעם געדאנק, פון ענטוערן אויף יעדע אויס־געשטרעקטע האנט צו אונז.

זיי געגרייסט טייערע פריינט פון אונזערע קאמיטעטן און פון די זשעלעכאזער איבער דער וועלט.

פרעזאקאל פון דער פארזאמלונג, לכבוד דעם דערשינען פון "זכור־בוך" פון די זשעלעכאזער קהילה, פארגעקומען אין חיפה, אין זאל פון ביה־חלוצות דעם 18טן יוני 1955

די פארזאמלונג וועלט גיעפנט דורך דעם פארזיצער, פריינט שמואל גליקמאן, וועלכער בעט באערן די קדושים מיט אופשטין.

ער דערמאנט די פערזענליכקייטן וואס זשעלעכאז האט ארויסגעגעבן: שרייבער געזעלשאפטליכע טוער און אנדערע פערזענליכקייטן, אלע האבן צוזאמען געבויט און געשאפן אז דאס זשעלעכאז וואס מיר געדענקן און וואס וועט קיינמאל נישט אוועק פון אונזער זכרון און וואס איז ליידער מער נישט, געבליבן איז בלויז דער "זכור־בוך", וואס וועט בליבן אן אייביקער עדות נאך אונזער פארשוינטן שטעטלעך.

פר. גליקמאן באדאנקט דעם פריינט לייביש זיסלעדער, פאר זיין אומ־דערמידליכע ארבעט ביים ארויסגעבן דעם בוך און פריינט יאסני אלס רעדאקטאר, וואס האט מיט אזויפיל מי און אנשטרענגונג, און מיט אזוי פיל הארץ און געפיל, רעדאגירט דאס בוך.

דאס ווארט באקומט פריינט אריה לעדערמאן, וועלכער באדאנקט אונזער גאסט, די מאלאנטפולע שרייבערן, רבקה קוויאטקאוסקא, וואס האט אונז באערט מיט איר אנווענדונג אויפן אוטאָ, ער באטאָנט, אז זי עס איז איצט אלע־מען באהאוסט פון געפונגען דאקומענטן אין טרעבלינקא, האבן די פאר־אורטיילטע צום טויט און פארגאזונג, געהאט זייער לעפטן וואונש:

פאר ר ט ב ן דאס געשעענע, אויסנוצן יעדע רגע וואס איז פארבליבן און יעדע מעגליכקייט, כדי צו פאראייביקן און נישט דערלאזן פארגעסן דאס געשעענע, זייל דאס געשריבענע ווארט איז אויף אייביק, אז דאס איז געווען זייער לעצטער וואונש. לייביש און יאסני האבן מיט אויסערגעוויי־ליכע מי און אנשטרענגונג, מקים געווען אז דעם וואונש און אזוי וועט פארבליבן אויף אייביק א מצבה נאך אונזער טראגיש אומגעקומענע קהילה און א היסטאריישער דאקומענט פון אונזער בלומיקע תקופה, פאר די קומענדע דורות.

פרייַנט לעדערמאן דערמאָנט די וואַרעמע קריטיק פון די ישׂראל־פּרעסע און פון אַנדערע לענדער, וועגן אונזער "זכור־בוך" און ליינט פאָר אויסצוגן פון די קריטיק און ספּעציעל פון באַוואוסטן היסטאָריקער און פובליציסט, יעקב לעשטשינסקי, אין אמעריקאַנער "פאָרווערטס", וואָס רייַדט מיט לויב און כבוד וועגן אונזער "זכור־בוך".

עס קומען אָן צו דער פאַרזאַמלונג די פאָמיליע לעכטמאן, וועלכע זינגען געקומען פאַר א וויזיט אין ישׂראל און פר.לעדערמאן באַגריסט זי מיט א וואַרעמען ברוך הבא און וויגשט זי צו וועלן חושבים פון ישׂראל.

אונזער חשובע פרייַנדין היהלע עלבוים־דאַרעמבוים רייַדט וועגן זשעל. "זכור־בוך/די רייַדע בריינגען מיר באַזונדער/וועלכע אלע פאַרזאַמלטע הערן מיט גרויס אויפמערקזאמקייט, זי באַטאָנט, אז ליבּיש און "אסני האָבן געשאפן אַן אימפּאָזאַנט ווערק, פאַר וועלכן דאנקען איר צו ווייניק.

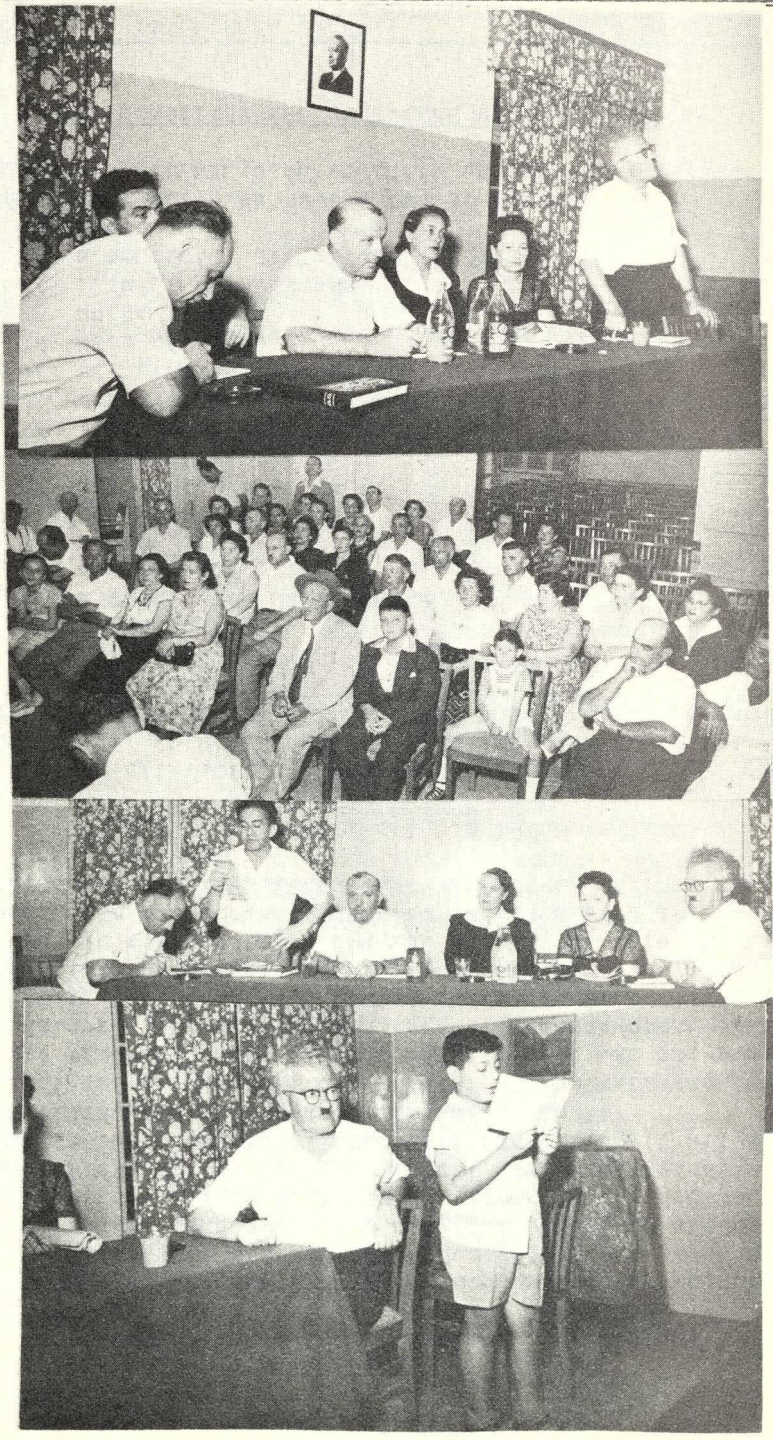
פרייַנט צוקערמאן אין זין וואָרט באַטאָנט, אז נאָך אין 1945, ווען ער איז געווען אין לאגער, איז ער געקומען א בריוו פון פרייַנט ליבּיש, אין וועלכן ער האָט געשריבן, אז ער וועט נישט רוען, ביז די זשעלעכאָווער שארית־הפּליטה, נאָכן חורבן זשעלעכאָוו, וועלן נישט זין אינגעאַרדנט און דאָן וועלן מיר שטעלן א מצבה נאָך די זשעלעכאָווער קדושים. פרייַנט וויסלעדער האָט זין צוזאָג מקיים געווען, צענדליקער לאנדסלית זינען מיט די הילף פון ליבּישן, אַרויס פון די לאגערן און עמיגרירט אין פּאַרשידענע לענדער און מער ווי־ניקער זיך אינגעאַרדנט, איצט, מיטן אַרויסגעבן דעם "זכור־בוך", האָט ליבּיש מקיים געווען זין צוזאָג: נעמליך, שטעלן א מצבה נאָך אונזערע קדושים. וי מיר האָבן געהערט ליינען די הילף פון דער פרעסע, שטייגט אונזער בוך איבער פיל לענדער. ער באַדויערט פאַראָוס ער האָט נישט אנטיל נעמען אין בוך, מיט אַנשריבן עפּעס.

פרייַנט צוקערמאן רופט צו אקטיוויסטן ארבעט צוזישן די לאנדסלית און באַטאָנט די וויכטיקייט פון בוך און פון די נמילת חסד קאַסע, וועלכע זינען שייַן און באַדייַטנדע מאָנומענטן נאָך אונזערע קדושים.

עס באַקומט דאָס וואָרט אונזער חשובער גאסט, די שרייַבערין רבקה קוויאטקאווסקא, וועלכע ליינט פאָר אירם א דערצײלונג פון וואַרשאַווער געטא א.נ. "וואָלטער ציגלער", זי ליינט מיט געפיל און טאלאנט און אלע הערן זיך צו זייער אויפמערקזאם.

דאָס וואָרט באַקומט אונזער חשובער רעדאקטאָר און ליטעראטור־קריטיקער, פרייַנט וואָלף יאסני, וועלכער האלט א זייער אינטאלטסרייכע רייַדע וועגן "זכור־בוך/די רייַדע בריינגען מיר באַזונדער/ער רייַדט וועגן באַזונדערע שוערקייטן בייַם רעדאַגירן דאָס קאָלאָסאלע ווערק וואָס אנטשפּרעכט די גאנצע געשיכטע פון די זשעלעכאָווער קהילה, די שוערקייטן בייַם זאמלען די מאטעריאלן, ער דערמאָנט אונזער חשובן פרייַנט ליבּיש מיט זין אומדערמידליכע ארבעט, אז דער "זכור־בוך" זאָל קאָנען דערשיינען, ער באַטאָנט, אז אינס פון די וויכטיקסטע אינגשאפטן פון "דישן פאָלקס", דאָס זין נעטרי דעם אמת, אַן פארפּיצונגען. אונזער גרעסט ווערק, דער תנך, איז געשריבן פּראָזאַ, אזוי וי עס איז געווען, נישט באהאלטן: וי קין האָט געהארגעט הבלן, אַדער די מעשה פון יהודה מיט תמרן, אַדער דוד און בת־שבע, אלעס, סי דאָס גוטע און סי דאָס שלעכטע וי די "דן האָבן נעמאכט דאָס ענל, אלץ איז געווען פאראיביקט.

/פאָרזעצונג אויף זש 86/

אויסטיטשונגען פאר די בילדער אויף זײט 85

1/ פרעזידיום פון דער פייערונג לכבוד דעם דערשינען פון "זכור־בוך פאר געקומען אין חיפה. פון רעכטס צו לינקס :
1/ פריינט יאסני
2/ מיטארבעטערן פון אונזער בול.חיהלע דרמבוס
3/ דיכטערן קוויאטקאוסקא
4/ שמואל גליקמאן
5/ אריה לעדערמאן
6/ צבי בורשטין,סעקרעטאר פון דער פייערונג.

2/ באטיליקטע אין דער פייערונג,אין דער ערשטע ריי פון רעכטס:
1/ גרשון מאדערמאן און פרוי
2/ משה לעכטמאן
3/ צבי צוקערמאן און פרוי

3/ פון רעכטס צו לינקס:
1/ פריינט יאסני
2/ פריינט חיהלע
3/ דיכטערן רבקה קוויאטקאוסקא
4/ שמואל גליקמאן
5/ אריה לעדערמאן
6/ צבי בורשטין

4/ גיל גליקמאן,דער זון פון רחלע און שמואל גליקמאן,ליינט א קאפיטל פון "חיאל לערערס בוך "בית אבא" אין עבריית און רעדאקטאר פון "זכור־בוך,פריינט יאסני.

/פאר זעצונג פון זײט 84/

מיר,בים שרייבן די "זכור־ביכער,מוזן נין אין די זעגן פון תנ"ך און זין געטרי דעם אמת פר.יאסני דערמאנט נאך פארשידענע עפיזאדן בים שאפן דאס בוך און באטאנט,אז דאס בוך זעט זין אן עדות פאר די קומענדע דורות,זעגן לעבן און חורבן פון אונזער קהילה קדושה.

פריידין חיהלע עלבוים־דרמבוס ליינט פאר אירס א זייער געלונגענע רעציטאציע,וואס שילדערט דאס דערבייאיקע שטעטל סטאצק,פארשידענע טיפן און געשטאלטן,זעלכע זערן זי לעבעדיק דורך דעם טאלאנטפולן פארליינען פון די שרייבערן./מיר בריינגען דאס פארגעליינטע דורך פר. חיהלע און געדרוקט אין "לעמטע נייעס",אויף זײט 41/

פריינט גרשון מאדערמאן ריידט זעגן דעם "זכור־בוך און באדויערט פארוואס מען האט זיך צו אים נים געוואנדן זעגן אנטיל־נעמען.

דער זון פון אונזער פריינט שמואל גליקמאן,גיל,ליינט פאר אין עבריית פון "חיאל לערערס בוך "בית אבא"/מין חיים/פרקים פון בוך. ער ליינט מיט געפיל און אלע הערן אויפמערקזאם.

דער פארזיצענדער,פריינט שמואל גליקמאן שליסט די פארזאמלונג מיטן געזאנג פון התקוה.

סעקרעטאר פון דער פארזאמלונג צבי בורשטין חיפה

דער אוונט אין חיפה צום דערשיינען פון זשעלעכאווער יזכור-בוך

אין זאל פון „בית־החלוצות" אין חיפה האָבן זיך פארזאמלט די יוצאי זשעלעכאָוו, כדי אויפצונעמען דאָס יזכור־בוך פון דער פארשניטענער קהילת זשעלעכאָוו, וואָס איז דערשינען אין טשיקאגא.

דער פאָרזיצער ה' גליקמאן האָט געעפנט די פארזאמלונג מיט באַערן דעם אָנדענק פון די פאר־פייניקטע זשעלעכאָווער יידן. אין זיין רעדע האָט גליקמאן אויסגעדריקט אָנערקענונג דעם רעדאקטאָר פון זשעלעכאָווער יזכור־בוך, דעם שרייבער א. וואָלף יאסני און רעדאקציע־סעקרעטאַר, פאקטישער ארויסגעבער פון בוך — לייביש ווייסלעזער פאר זייער מיזאמער און פאראנטוואָרטלעכער ארבעט.

די ה"ה אריה לעדערמאן און צוקערמאן האָבן געריידט וועגן דער באדייטונג פון דעם בוך, ווי א מצבה, וואָס איז געשטעלט געווארן אויף די נישט זעבערע קברים פון די פארפייניקטע 10 טויזנט זשעלעכאָווער יידן. דאָס יזכור־בוך האָט אין זיך אריינגענומען אלץ, וואָס עס איז מעגלעך געווען אויפצוזאמלען וועגן לעבן און אומקום פון די זשעלעכאָווער יידן.

א. וואָלף יאסני האָט אין א לענגערן רעפעראט באלויכטן דעם אופן, ווי אזוי עס ווערט גע־שריבן די נייעסטע יידישע גע־שיכטע. זי ווערט אויפגעשטעלט נישט פון קיין היסטאָריקער, נאָר פון דער שארית הפליטה, וואָס איז געיוון דער עד ראיה פון דעם טראגישן געשיכטלעכן פּראָצעס, ווען דאָס יידישע פאָלק איז דורכגעגאנגען בימי היטלער.

דער קענצייכן פון דער דאָזיקער פאָלקישער געשיכטע־שרייבערי איז — אויסזיכטיקע און ערלעכע באציאונג צו די פאָרגעקומענע געשעענישן, נישט פאר־לייקענען די פאקטן און נישט מגזם זיין. דער דאָזיקער אופן פון שרייבן געשיכטע פאָלגט נאָך דעם ווען פון תנ"ך, ווען לכער האָט ארויסגעבראַנגט אלע מעשים פון די בני ישראל אפילו די מיאוס־טע. די שאָטן־זייט האָט געדאַרפט נאָך העלער און ליכטיקער ארויס־הויבן די עטיק און מאראל פון די נביאים און די בריייטע פאָלקס־מאסן.

נאָך די רעדעס האָבן די שרייבערינס רבקה קוויאטקאָווסקאַ־פינכאַסיק און חיה עלבוים־דאָר־עמבוס געלייענט פון זייערע שאפונגען. דער 11 יעריקער שי־לער גליקמאן האָט מיט גרויס פאטאָס געלייענט ד' העברעאישע איבערזעצונג פון יחיאל לערערס „מיין היים".

מיטן געזאנג פון „התקוה" האָט זיך די פאָרזאמלונג געענדיקט.

רייד פון אונזער מיטארבעטערן, פריינדין חיהלע דרמבוש־עלבוים, געהאלטן אויף דער פייערונג אין חיפה, לכבוד דעם דערשיינען פון "זכור־בוך".

זשעל. "זכור־בוך"

איך בין מקנא די זשעלעכאוער, וואס סאיז זיי געלונגען צו פארא־ביקן זייערע קדושים, מיין שטעטעלע און פיל אנדערע שטעט און שטעטלעך זענען נעבליבן פארלאזט, ווי קברים אן דעם קלענסטן צייכן, אפילו אן א פאר אותיות בים צוקאפנס.

דאס "זכור־בוך" וואס אויף מיר פערזענליך געמאכט א שטארקן אינדרוק. איך האב אין דעם בוך געפינען אויך מין הים, מין אמאל. א צוגעשמידטע צו די קליינע אותיות, בין איך עסלעכע טעג און נעכט נעזעסן און געלייענט, איינגעקוקט זיך אין די בילדער, איבערגעחזרט זי אין א תפילה די טויזנטער נעמען, וואס האבן באקומען ליב און בלוט, וואס האבן מיך אומקגעפירט קיין זשעלעכאוו אין דעם סאמע־מיט פון זיין ברויזנדן לעבן. איך האב נעשפרייזט אויף נאסן, נעסלעך און אפילו אריינגעשארט זיך אין שטשענקעס. אלץ האט געלעבט, נעאטעמט, געהאפט און בים נרויזאמען סוף־נעצאפלט אינעם לעצטן ציטער פון אומקום.

יעדער בלאט, יעדעס בילד - א ים מיט זכרונות, א בענקשאפט נאך א קלאנג פון אמאל, נאך א ווארט, אפילו נאך א היימישע קללה.

אט זע איך אויף א בילד דעם מארק, די געזעלבלעך, בודקעס, פויערן־וועגעלעך, דן מיט לאנגע קאפאטעס. איך מיש אידער א בלאט און ניב א שמייכל: א "דענע בייטשלי, זי דרייט אידער די קעשענעס פון קליד און שאקלט אויס די עבירות אין טיך ארין. די אויגן פילן זיך מיר אן מיט טרערן, האב איך נעקאנט פארגעסן דעם ביטערן אמת און שמייכלען?

אלץ און אלע נעפין איך אין דעם בוך: אט איז דער רבי, דער רב און דער שמש, זיי ניין צוריק פון א ברית. איך זע די שטיינער פון ברוק און בייא א הויז - א מידעלע מיט א משיניק אין דער האנט. עס שווימען אדורך, ווי אויף א פילם־לענטע אלערלי בילדער: א בלימל־טאג, בעלי־מלאכות בייא זייערע ווערקשטעלן, שולן, ארגאניזאציעס, דאס נאנצע איינגע־זעסענע לעבן פון דורות, און פלוצים שארט זיך ארויס א חתונה אויפן בית - עולם, א היפס־קיך, יחיאל ריפמאן מיט א לענטע אויפן ארבל, פירלעך מיט אלטע ליים אויפן ווענ קיין טרעבלינקע. זייערע פנימער א וויטאג, א שטילער נעשרי. עס מישן זיך אויס קולות פון רייכע און ארעמע, יחסנים און באשיידענע, פרומע און פרייע, אין גרויסער שמער וואס שלאנט פון "זכור־בוך" און דערמאנט אונז פון מארטירער־טוים פון אלע נאנטע, פון אלע אן אויסנאם, וואס זענען אומגעקומען אויף קדוש־השם.

יאסני און ליבויש האבן נעשאפן א נרויס ווערק, זייער ארבעט איז שווער אפצושאצן און עס קומט זיי מער ווי א "שר־כוח". איך שטעל מיר פאר, וויפל ציים און מי זיי האבן נעשפענדעט, ביז דאס בוך איז פארטיק נעווארן. איך בין איבערצייגט, אז דאס מאקס־מלסטע, וואס א שרי־בער קען פון זיך נעבן, האט יאסני נעשענקט דעם ווערק, וואס איז אימ־פאזאנט, ער מעג זיין שטאלץ, וויל זיין מי איז פאראייביק געווארן.

דאס בוך האט א ווערט נישט נאר פאר זשעלעכאוער. עס נעפינען זיך אין אים אלע שטעטלעך. די זשעלעכאוער מצבה נעמט ארום אויך די פאר־לאזטע קברים, פאר ווילכע אנדערע לאנדסמאנשאפטן האבן נישט נעהאט די

געהערט כוחות און האָבן נישט געהאט אזעלכע זין זי לייבּיש,כדי צו פּאראַליזירן דעם נאָמען פון זײערע קדושים. די מצבה איז קאָלאָסאל און וועט בלייבן א זכר לדורות,ָן אונטערשיד,אויב די אותיות זענען קרום, אדער גלייך,גרויס אדער קליין,אויב די קאנטן זענען רונד,אדער שארף.

איך מיינט אבער זשעלעכאָער,זי זאלן מיט בשותפותדיקע כוחות בויען העכער און העכער זײער בנין פון ברודערליכקייט,איניקייט און קעגנזײטיקע הילף.

זאלן מיר נעמען דערמיט דערגיין צו יעדנס הארץ,וואָס קלאפט מיט ליבשאפט און איבערגעגעבנקייט פון אינעם צום צווייטן און זאל די זשעלעכאָער משפחה וויטער דינען אלס בישפיל פאר אנדערע לאנדסמאנשאפטן פון אומגעקומענע שטעט און שטעטלעך.

==========

פּראָטאָקאָל פון די פּיערליכע זיצונג פון זשעלעכאָער קאָמיטעט אין ישראל,מיט אונזערע חשובע געסט,משפחה לעכטמאן פון קאסטא ריקא,אין הויז פון פרײנדין שרה רוסאק,אין רמת־גן.

די זיצונג וואָרט גיעפֿונט דורך פּרײַנט אריה לעדערמאן,וועלכער באגריסט די השובע געסט און ספּעציעל זײן יונגע פּרײַנט,יעקב לעכטמאן,ער דערמאָנט פּאָרשידענע עפּיזאָדן פון זשעלעכאָער און גיט איבער צו ריידן וועגן מצב פון די זשעלעכאָער לאנדסליט אין ישראל און וועגן די גמילת חסדים קאסטא. ער גיט איבער אז די ג"ח קאסטא וואָס האָבן אָנגעהויבן איר טעטיקייט מיט בערך 1000 פונט,איז דערגאנגען שוין איצטער,צו נאָענט פון 5000 פונט,וואָס מיר האָבן אין 2 בענק,מיט וועלכע מיר האָבן אָבמאכן,אין תל־אביב און אין חיפה.

די פּאָרם פון הילף איז א שיינע און א בכבודיקע,טרי די טראדיציעס פון אונזער אמעריקן זשעלעכאָער און א וויכטיקע קאָנסטרוקטיווע הילף פאר די לאנדסליט און ממילא אויך פאר מדינת ישראל.ער וועגדעט זיך צו די משפחה לעכטמאן,אז צוריק קומענדיק קין קאסטא ריקא,זאלן זי העלפן פּאָרשטאָרקן און פּאָרברייטערן די גמילת חסד קאסטא,אלס די אינציקע הילפס־אינסטיטוציע וואָס מיר האָבן פאר אונזערע לאנדסליט אין ישראל.

אונזער חשובער פרײַנט און עסקן,יעקב שפּיזמאן,באגריסט די געסט און רעדט וועגן דער לאגע פון אונזערע לאנדסליט אין ישראל, וועלכע באשטייען פון ארבעטער און בעאמטע,וואָס בייַ די לאגע איז לאנד, טרעפן זיי אָפט אָן גרויסע שוערקייטן און די נויטקייט פון די ג"ח קאסטא איז נאָרנישט אָפּצושאצן.

איך פּאָלג נאָך די טעטיקייט פון אָט די אינסטיטוציע פון אנפאנגען,דערקלערט פּר.שפּיזמאן,און דערקלער,אז פיל לאנדסליט האָבן באקומען הילף פון אָט די אינסטיטוציע און עס איז א מצומעט נאָך אונזערע קדושים און זיכער אין זײער גייסט. די ג"ח וואָס געשאפן א דערנעטערונג צוישן די לאנדסליט און דאָס איז ווכטיק.

פּר.ש.רעדט אויך וועגן כּפּר־יחזקאל פּראָיעקט,פון וועלכן לייבל האָט רעזיגנירט,זעענדיק אז דער אָרט איז נישט אנטשפּרעכנד פאר דעם צמעק און אויך צוליב דעם,וואָס כמעט אלע לאנדסליט זיינען געגן,צוליב

פּאַרשידענע סיבות, וי ער האָט עס געזאָגן, זען ער איז דאָ געווען. פּריַנץ ש.האלט, אז יעדע אקציע וואָס זשעלעכאָער מאכן, מוז קודם כל זײן קאָנסטרוקטיוו און אנטשפּרעכנד פּאר דעם צוועק, דער כּפר־יחזקאל פּלאן איז עס גיט געווען. ער רופט די חשובע געסט, צו א צוזאמענארבעט מיט די ג"ח פּארגרעסערן און פּארבעסערן אָז די אינסטיטוציע, וועלכע אויסער וואָס זי גיט די געהעריקע הילף אלע וואָס נויטיקן זיך, איז זי אויך א מאָנומענט נאָך די קדושים.

דאָס וואָרט באקומט דער גאסט, פּר. יעקב לעכטמאן, וועלכער גיט איבער פּארשידענע פּרטים וועגן קינדערהיים פּראָיעקט, ער גיט איבער, אז ער האָט ליבלען נישט געקאָנט, נאָר שאָלעק אלטמאן האָט אים געשיקט א טעלעגראמע, אז ער זאָל אָפּווארטן ליבלען, פּאָרנדיק פון פּאנאמא און ליבל האָט אים דערקלערט, אז ער האָט שוין געזאמלט גענוג אין פּאנאמא, פּאר דעם צוועק. נאטירליך האָב איך גיט געוואוסט/דערקלערט פּר. לעכטמאן/די שטעלונג פון דעם איבערזיגנדן רוב לאנדסלײט אין ישראל און וי איך הער, האָט ליבל רעזיגנירט פון דעם פּלאן/און דאָס איז א ריכטיקער וועג, דאָס איז א וועג פּאר אינזיקיט צוישן די לאנדסלײט. די מינונג וואָס איך האָב נעהערט דאָ אין לאנד, פון א געגנער פון דער קאסע, אז א ג"ח קאסע דארף זײן אומעטום און גיט דוקה אין ישראל, איז גיט ריכטיק.. נאָר פּאר א גמילת חסד קאסע אין ישראל קען מען שאפן מיטלען אין אויסלאנד און נאָר אין ישראל קען זײן א גמילת חסד קאסע אויפן נאָמען פון די קדושים, ער באדויערט פּאראָאָס עס זיינען דאָ קעגנער.

פּר. ל. זאָגט צו, אז ער וועט טאָן וואָס ער וועט נאָר קאָנען, צו פּארשטארקן די טעטיקייט פון די קאסע. ער דאנקט האַרציק פּאר די אויפנאמע וועלכע וועט אים לאנג בלײבן אין זכרון.

פּרוי לעכטמאן דאנקט פּאר די אויפנאמע, וועלכע האָט אירטיף געריר און וואָס זי וועט קיינמאָל גיט פּארגעסן און זאָגט צו, אז זי וועט צוריק קומען אין קאסטא ריקא, וועט זי טאָן אלעס וואָס זי וועט קאָנען, כדי צו העלפן די קאסע.

פּריַנץ לעדערמאן, אין זײן לעצט וואָרט דערקלערט: ער באדויערט פּאראָאָס עס איז געשטערט געוואָרן די אינזיקיט פון אונזערע לאנדסלײט וואָס איז בײז איצט געווען א מוסטער פּאר אנדערע, און וואָס גראָדע יחידים וועלכע האָבן געשפּילט א גרויסע ראָלע אין דעם אזוי הערליכן קאפּיטל "זשעלעכאָער ארבעט" נאָכן חורבן זשעלעכאָי", אז אָט די, זיינען צוליב מיסאינפאָרמאציע, געוואָרן פּאסיוו און אינזיק יחידים, אפילו געגן די אינטערעסן פון די שאריח הפּליטה אין ישראל און געגן א המשך פון דעם וועג וואָס מיר זיינען בײז איצט געגאנגען. לאָמיר אָבער האָפן, אז נאָך דער רעזיגנאציע פון כּפר־יחזקאל פּלאן/און וי ליבל גרייצער האָט געווינען א באשטעטיקונג, האָט ער באצאָלט 250 פונט ענטשעדיקונג פּאר מאכן דעם פּלאן וועט מיט די צייט וידער הערן אויפּגעשטעלט די אינזיקיט, ער האָפּט, אז פ. לעכטמאן, באקומענדיק זיך מיט דער לאנג פון אונזערע לאנדסלײט אין ישראל, וועט אונז מיטהעלפן, מיט וואָס נאָר ער וועט קאָנען.

פּריַנץ לעדערמאן באנליסט פּריַנץ מנחם פּינגעוזיכט, צו זײן אומקערן זיך אין לאנד, אלס חלוץ און הייסער איידעאליסט, האָט געקאָנט געפּינען זײן הייס, נאָר אין ישראל. צום סוף גיט איבער פּריַנץ ישכר געדאנקען א מתנה פּאר די משפּחה לעכטמאן, א תנך אין בילדער, אין נאָמען פון קאָמיטעט פ. מנחם פּינגעוזיכט, א באשטעטיקונג פון 10 געפּלאנצטע בוימער אין יער הערצל, אויף זײן נאָמען און מיט דעם וועלט די זיצונג געשלאסן

ווי שוין דערמאנט, וועט דעם 26טן אקטאבער, פארקומען אין ארגענטינא די פייערונג לכבוד דעם דערשיינען פון יזכור-בוך, צו אט דער פייערונג האבן צוגעשיקט באגריסונגען: פריינט לעדערמאן פון ישראל, לייביש פון שיקאגא און דער רעדאקטאר פון יזכור-בוך פ. יאסני פון ישראל, ווייטער גיבן מיר אן אויסצוג פון פריינט יאסניס באגריסונג, געדרוקט אין "לעצטע נייעס" אין ישראל.

דאס פארפיניקטע יידישע זשעלעזכאוו

(צו דער 13-טער יאָרציים)

און געזען האָב איך זשעלעזכאָוו אָן יידן.

פארן גרויזאמען שונא איז ווייניק געווען די פזארניכטונג פון יידישן גוף, ער האָט זיך פארמאסטן אויך אפצונעמען די יידישע גייסטיקייט, דעם גאט-גלויבן וואס האָט דער וועלט געגעבן א נייע קולטור, ער האָט זיך פארמאסטן אויסצורייסן מיטן וואָרצל יעדן יידישן זכר און פארברענט די בתי-תפילה.

האָבן מער איבער זשעלעזכאָוו גישט אויפגעהויבן זיך די געטלעכע לוחות איבער ד' לוי יצחק בערדיטשעווערס שול, האָבן מער פון קיין יידישע הייזער זיך גישט געטראָגן קיין שבת-געזאנג און לידער פון מענטשלעכער באפרייאונג. אויפן אָרט פון די יידישע הייזער האָט לייזיקע ערד קאלט טונקל, וויַ אן אויפגעריסענע וווּנד געקוקט דעם פרעמדן אייזיק בלויען הימל, וועלכן עס האָבן שפיזיק געשטאָכן די מעטאָלענע צלמים פון זשעלעזכאָווער "קאָשטשאָל".

אייזיק און אליין איז איצט דער קאָשטשאָל דער הערשער אין בער זשעלעזכאָוו. דער מעטאָלענער צלמים-גלאנץ וועט שוין גיט פארשאָטנט ווערן פון די ברייטע לוחות-טאָיולען מיט דעם פייערדיקן לא תרצח. אין דעם דאָזיקן יודען ריינעם שטעטל האָט דער

לעצטער ייד, דער געקרייציקטער גאָט אויסגעהויבט זיין נשמה און געבליבן ליים. פון דער ערדס אינגעווייד הייבן זיך אַרויס די געשטאַלטן פון די אמתע קדושים, די פּארפּייניקטע פּאר זייער יי־ דישקייט, די גאָטס גלויביקע, וואָס האָבן אין זייער פרומקייט זיך נישט געקאָנט פּאַרשטעלן, אז די הפקר־יונגען פון דייטשן פּאָלק וועלן פּייניקן און שענדן זייערע גופים.

זיי די הייליקע קומען אַרויס פון דעם ליים־גרוב. די משפּחה פּאָפּאָווסקי — מוטער און צוויי טעכטער, די גופים צעריסן, די קעפּ צעלעפּערט פון קוילן, די צאַרטע מיידל־האַנט האָט אויס־ געהאַלטן אין גאַנצקייט און שייג־ קייט. א פרומער ייד בעט מחילה: „זייט אונז מוחל הייליקע גופים, מיט טוען אלץ פּאר אייער כבוד־ וועגן, א פרומע קריסטלעכע פרוי, דעם קאָפּ פּארהילט אין א טיכל וויינט שטילערהייט, דער פּאָלי־ צייַ־קאָמענדאַנט, דער פּארטרע־ טער פון דער נייער מאכט אין פוילן קרעכצט אָפּ און ברומט ארויס — „אזא איידעלע האנט". פיר זענען זיי געווען אין דעם ליים־גרוב: מאמע און צוויי טעכ־ טער און דער פּויער סאָקאָל, וועלכער האָט זיי אויסבאהאלטן. זשעלעכאָיו איז שוין געווען יודע־ ריין. אין די גאז־קאמערן פון טרעבליבקע זענען שוין געהאט פּארפּייניקט געוואָרן די זשעלע־ כאָווער יידן. אָבער די דייטשע בעסטיע האָט נישט געקאָנט רוען. די דייטשן האָבן אָפּגעזוכט די באהאלטענע יידן. די מאמע און צוויי טעכטער האָט מען געפונען ביים פויער סאָקאָל און מ׳האָט זיי פארפּייניקט און צוזאמען מיט זייער רעטער דערשאָסן. די מש־ פּחה צדוק — 13 יידן האָבן גע־ האט דעם זעלבן גורל. די 13 היי־ ליקע גופים זענען צוזאמען אריינ־ געלייגט געוואָרן אין דער ערד, שיכט אויף שיכט, זיי זאָלן נישט פארנעמען קיין סך אָרט — די דייטשן האָבן פּראקטיק אין הר־ גענען און באגראָבן מענטשן.

איצט זענען די קדושים ארויס פון דער ערד — די לעצטע יידן אויף דער זשעלעכאָווער ערד. די פארגליווערטע פּיין־קנייטשן אויף זייערע טויטע אש־גרויע פנימער לעבן אויף, די אויסגעלאָשענע לעבנס רעדן מיט צער, צאָרן און איבערמענטשלעכן פּראָטעסט. ניין מיר וועלן נישט ווייגען, נישט בעטן קיין מחילה, מיר וועלן ניט זיקן אייך אויף אגדערע וועלטן צו בעטן פאר אונז, נאָר מיר וועל־ לן אייגזאפן אין זיך אונזער צער, די לעצטע קללה צו די מערדער און פייניקער, וואָס איז פארשטיי־ נערט געוואָרן אויף אונזערע ליפן און מיר וועלן עס טראָגן איבער דער וועלט ווי א ברענענדיקע באשולדיקונג, ווי אן אָנקלאָג־ געשריי קעגן די וואָס האָבן אייך פארפּייניקט.

עס איז אונט. פון זשעלעכאָ־ ווער וואלד שפרייט זיך א שאטן, וואָס וועט באלד פארשלינגען דאָס יודענרייַנע זשעלעכאוו. די לעצטע לויה פון טויטע, פארפיניקטע יידן דערנענטערט זיך צום בית עלמין, וואָס וועט בלייבן אייביזאם און פאראלזן. די לעצטע יידן ווערן אפגעגעבן דער קאלטער זשעלע־ כאוועך ערד און דעם לעצטן מאל קלינגט דאָ אפ דער יידישער קדיש — „זאל זיין געגרויסט און געהיליקט דיין דערהויבענער נא־ מען".

— — — — — — — — — — — —

מיר פארלאזן דאָס יודענרייַנע זשעלעכאוו און נעמען מיט זיך אלץ, וואָס דער יידישער גייסט האט דאָ געשאפן. ר' לוי יצחק בערדיטשעווערס תפילות, די רייַ־ כע, ערלעכע גלויביקע פרומקייט, וואָס האט דאָ געגעסטעט אין די קליינע גאַטסאַרכטיקע היימען, די תמימותדיקע דבקות, די רבישע באשיידנקייט און ערלעכקייט, דעם רעוואָלוציאָנערן געראכטי־ קייט־אויפברויז פון הערשל טא־ קער מיט זיינע שוסטער און שניי־ דער. מיט אונז גייט אוועק פון זשעלעכאוו די שעפערישקייט פון איטשע מאיר ווייסנבערג און חיאל לערער, וואָס וועט שוין מער נישט אריינפירן דאָס שטעטל אין דער ליטעראטור־אייביקייט.

פוסט און ליידיק וועט בלייבן די ערד. וון עס זענען געשטאָנען יידישע הייזער און זענען דורך די דייטשן צעשטערט געווארן. הער הארבסטיקער רעגן וועט דאָ די ערד צעווייקן און צעזומפן. אין די זומפן וועלן זיך קאטשן חזירים. ארום זשעלעכאוו וועלן ווייטער גרינען פעלדער און זיך שאטענען וועלדער.

דער נייער גליקלעכער דור, וואָס וועט דאָ אויפשטיין, א דור, וואָס וועט ניט וויסן צו טראָגן דעם נאָמען מענטש, וועט דער־ציילן די יידן־לעגענדע: געווען דאָ א פאָלק מיט בערד און פאות, מיט תפילין און טליתים מיט שטיפע־ ריש־צעשפילטע יוגנט. זיי האָבן מיט זייער ערלעכער ארבעט בא־ דינט דעם פויער פון דאָרף. זע־ נען געקומען די דייטשן, די שונ־ אים פון פוילן אוז דאָס פרומע פאָלק אכזריותדיק פארפיניקט — אוז דאָס שטעטל זשעלעכאוו איז געווארן פוסט און ליידיק.

א. וואָלף יאסני

זשעלעכאווער בולעטין
מיט ווערטער ווארימע און פשוטע, ווערטער שטילע
און דאנקבארע, דריקן מיר אויס אונזער ליבשאפט
און איבערגענקייט צוריק טיעדע ליבּיש.
דיין עזאחנשמידן אנדער זשעלעכאווער
משפחה אוף דער גאנצער וועלט, דיין פאריבּיקן
דעם אנדענק פון אונזערע קדושים, דיין מקריב
זיין זיך פאר יעדן באדערפטיקן, דיין אמתע ליבּע
צו מענטשן ובפרט צו די זשעלעכאווער — וועט זיי
זיי א ליכט-טורם פאר די לאנדסלייט אוף די וועלט.
די ביזט אונז טייער און נאנט.
נעם צו אונזער קלייבע מתנה אלס צייכן פון
אנערקענונג און ליבשאפט צו דיר.
די זשעלעכאווער לאנדשלייט
אין ישראל.
אמעריקא
ישראל
באראנקילא
קאסטא ריקא
באגאטא
ארגענטינא
ברא זיל
אוסטראליע

ישראל אין בילדער

ענציקלאפעדיע אין 8 בענדער, אין העברעאיש, ענגליש און פראנצויזיש
א מתנה פאר ליבישן, פון די זשעלעכאזער לאנדסליט אין ישראל.

דיר, טיערער ליבישׂ

וואס ביזט געווארן דער אדרעס פון די געפלאנטע און גערודפטע שארית הפליטה, באלד נאכן קריג. דו, וואס האסט אזויפיל טעג און נעכט געוויינט מעם אויסצוזוכן קרובים און העלפן זיי מיט וואס נאר האסט געקאנט, אויסהאנדערן פון איראפעאישן עמק הבכא.

דו, וואס האסט דורכן זשעלעכאזער בולעטין, פאראיניקט אלע לאנדסליט אויף די וועלט און באוירקט זיי צו הערליכע ארבעט, וואס איז אפגעטאן געווארן ביז איצט און גליכטיק אויפגעהאלטן דעם אנדענק פון די קדושים.

דו, וואס האסט ארויסגעגעבן די ביכער פון די זשעלעכאזער שרייבער לערער און בריינסקי, וועלכע זיינען אן אייביקער מאנומענט פי נאך די מאלאנטפולע, גרויסע לאנדסליט אונזערע־לערער און וויסענבערג, וי אויך נאך די זשעלעכאזער ייִדן וואס וועלן געשילדערט אין די ביכער.

דו, וואס ביזט געווען דער גרינדער פון די ערשטע קאנסטרוקטיווע הילפס־אינסטיטוציע אין ישראל - די גמילת חסדים קאסע, וואס טוט אזויפיל גוטליכע ארבעט.

דעם ארויסגעבער פון זשעלעכאזער יזכור־בוך, דעם אייביקן מאנומענט נאך די קהילה קדושה זשעלעכאם.

נעם צו, ליבער ליבישׂ אונזער באשיידענע מתנה, אלס אויסדרוק פון אנערקענונג און הארציקע פריינדשאפט, פון די זשעלעכאזער לאנדסליט אין ישראל.

דער קאמיטעט

==========

מיינע טיערע פריינט־לאנדסליט

עס פעלן מיר וועלטער פון הארציקע דאנקבארקייט, פאר אייער אוצר־מתנה פאר מיר. איך האב שוין דערהאלטן דעם ערשטן בוך "די קינדער פון ישראל", וואס וועט פאר מיר זיין א דערפרישונג נאך בייזהליקע בלבולים, זועגדיק פאר זיך אייער געפרייע אייבערגעבנקייט צו מיין ארבעט.

מיין גאנצע ארבעט, וועגן וועלכע איר דערמאנט, האט געקאנט געטאן ווערן, בלויז א דאנק 2 פאקטארן, ערשטענס די מיסהילף פון כמעט אלע אונזערע לאנדסליט אייבער דער וועלט, און די הויפט זאך, דער אומבאגרענעצטער צוטרוי צו מיר מצד אייך טיערע פריינט אין ישראל און אייבער דער גאנצער וועלט, א צוטרוי וועלכער שלאגט צוריק דעם פראוו פון א "סטראשידלע"..כדי צו פארעלזירן א הילף ארבעט.

איך וועל פלעגן אייער צוטרוי צו מיר, פאר א געזונטן פונדאמענט ארום דער גמילת חסד קאסע און פאר צוריקשטעלן א פולשטענדיקע אייניקייט צווישן דער גאנצער זשעלעכאזער משפחה. אייער ליבישׂ

ארום דער גמילת חסד קאסע

אן ערנסטע שטימע פון אן ערנסטן פריינט

ליבע זשעלעכאזער

איך, וואס האב ליב ווינק צו זאגן דעם, וויל איך זע אז מיינע זשעלעכאזער זינען פראקטיש געווג און ווייסן וואס זיי טאָן, האלט איך בעסער פון אונטערשטיצן מיט וואס איך קאן און זאלן די אנדערע טאן די ארבעט, און זאלן זיערע הענט זיין געבענטשט פאר טאן די ארבעט. אבער ליינע־דיק דעם לעצטן בולעטין, וועגן דער מינונגס־פארשידנהייט אין דער פראגע דערמאל און גמילת חסד קאסע, וויל מיר אויך עפעס זאָגן דאזעגן.

איך בין נישט געגן קיין דערמאל, דער בעסטער סימן דערצו איז וואָן גרייצער איז געווען בייַ אונז אין באָגאטא, וואס געהאלטן בייַ א דיס־קוסיע וועגן דער אקציע וואס ער האט געוואלט מאכן פאר דעם דערמאל. איך בין געווען דער ערשטער וואס האב געזאגט, אז מיר דארפן נישט פירן קיין דיסקוסיעס, וויל אויב מיר גיבן אלע ייִדן וואס קומען מאכן אקציעס פאר ישראל, איז אזא חשובער זשעלעכאזער לאנדסמאן ווי פריינט גרייצער, קומט מאכן אן אקציע פאר א דערמאל, נאך אונזער אומגעקומען שטעטל זשעלעכאז, איז פארוואס זאלן מיר זיין געגן?

אבער יעצט ווייזט זיך ארויס אז דער פלאן איז נישט קיין פאסנדער מיר האבן געגליבט, אז דער פלאן געפינט זיך אין בעסטן צענטר פון לאנד, אז ווי נאר א זשעלעכאזער וועט קומען, וועט ער גליך קאָנען באזוכן דאס ארט. איך וויל פארשטיין זיך נישט באשולדיקן די פריינט, ווי אויך פריינט גרייצער, אז זיער מיין איז געווען א שלעכטער, לויט ווי איך זע, אנערקענען זיי זיער פעלער און פארלויפיק רעזיגנירן זיי פון פלאן.

איך האלט אויך מיט די מערהייט זשעלעכאזער, אז דאס געלט דארף פארלויפיק איבערגעגבן ווערן די גמילת חסד קאסע, וויל לויט ווי עס ווייזט זיך ארויס, זיינען נאך אונזערע אפגעראטענע פון די נאז־אויוונס, נאך ווייט פון צו זיין מינימאל עקאנאמיש באפריידיקט. איך גליב נישט אז אונזער הילף וועט זיי שוין איינגאנצן שטעלן צופריידן, אבער עסוואס לינדערן, וועט עס דאך זיכער.

איך האב אויך געהערט מינונגען פון אינזיקע, אז דאס הייסט /מאדערן ערייד/פילאנטראפיע, אדער נאר שנאָרער". וויל זיך פרעגן פארוואס זיינען אלע לייקאסעס אויבער דער וועלט נישט געקרוינט מיט זעלבן נאמען? וויסט איר דען נישט אז אלע בענק פאנגען זיך מיט אקציעס און נאכהער צעוואקסן זיי זיך און עס איז נאר פארן נוצן פון לאנד און פארן כבוד פון די גרינדער. און איך גליב נאך אלץ, אז וואן עס וועט קומען דערצו, וועלן זיך די זשעלעכאזער נישט אפזאגן פון געבן געלט פאר א דערמאל.

און יעצט מיינע ליבע, איר וויסט דאך, אז מען פאנגט זיך ריידן, רידט זיך שוין. אין לעצטן בולעטין וועגן אויסזעצונגען, פארוואס א נעקראלאג פאר שמואל גאלדפיל איז געדרוקט אויף דער זעלבע זייט ווי פארן זשעלעכאזער רבי. איך וואלט זיך געוואלט פרעגן די פיינשמעקערס, וואס ווילן זיך דראפן אויף די גליכע וועגט, וואן מען פירט ייִדן צו א מארטירער־טויט, איז אויך פאראן א מזרח־וואנט און א אונטערן בלעמער?

און צו וויסן דען נישט אלע זשעלעכאָער, אז דער זעלבער שמואל גאָלד־
פיל האָט זיך שפּעדיק איינגעשטעלט פאר ײַדן? און אין די נעמט דאָס
זעלבע, דערײַבער דארף מאקע זײַן אנדענק זײַן א כבוד פאר ײַעדן זשעל.
איך גלײַב, וועט דער זשעלעכאָער רבי זאָל קאָנען אויפשטײן פון זײַן
אײַביק רו, וואָלט ער אזא איינעם גוט איינגעזאָגט, פאר דעם אופן פון
אנעמען זיך זײַן קריהדע, און פאר די לעבן געבליבענע איז דאָס אויך
נישט קײן שאנדע, וויל ײַעדער וויסט, אז עס ריידט זיך וועגן א האַרעפאשנעם
ײַד, וואָס האָט זײַן לעבן אָפּגעלעבט ערליך און שפּעדיק זיך מקריב געווען
פאר ײַדן און ײַדישקײט.

און צום סוף, ײַעדער פון אונז וויסט, אז אדאנק אונזער אלעמענס
פריינט ליבּיש איז געשאפן געוואָרן די אזוי נויטיקע אינסטיטוציע,
די גמילה חסד קאסע, כדי אלזא אויסצודריקן אונזער אנערקענונג אונזער
ליבן פריינט, שלאָג אײַך פאר צו עפענען א רינג־אקציע פאר דאָס דעם צוועק
וואָס איז די גרעסטע סאטיספאקציע פאר אונזער אלעמענס פריינט, נישט
וויכטיק מיט ויפל ײַעדער וועט עגטוערן, אָבער ײַעדער דאָלאר וועט העלפן
די נויטיקע אינסטיטוציע, וועלכע העלפט אלע אונזערע לאנדסלײַט וועלכע
נויטיקן זיך אין קאָנסטרוקטיוון הילף.

שמואל טוכבראך בּאָגאָטא קאָלאָמביא

==========

מינע חשובע פריינט

איך ריד דאָ צו אונזערע פריינט פון אומעטום, צו די אין קאסטא ריקא,
ארגענטינא, אויסטראליע און אנדערע וועלכע האָבן שוין באשטעטיגט פאר
דער קאסע און איך ריד אויך צו די, וואָס האָבן צוליב אין אָדער אנאנ־
דערע סיבה איינגאנצן נאָך נישט בײַגעשטײַערט.

וי איר קאָנט זעען פון באריכט וועגן דער קאסע, דורך פריינט
לעדערמאן, אָפּערירט יעצט די קאסע מיט א סומע פון נאָנט צו 5 טויזנט
פונט. זיכער איז דאָס לויט די פארהעלטענישן אין אונזער ארבעט פאר
אָט דער אינסטיטוציע, אין א אטמאָספערע פון העצן און באשמוצן און
אויסטראכטן פארשידענע זאכן וועגן אָט דער הילפיקער ארבעט, אין אָט די
אומשטענדן איז די סומע פון נאָנט צו 5 טויזנט פונט א היפּש דער־
גרייכונג, וועט מיר וועלן אָבער נעמען אין אכט אז די סומע דארף וועלן
צעטיילט ווערן צווישן 2 אָפּטילונגען, חיפה און תל־אביב און אין ײַעדן אָרט
זײַנען פאראן א גרעסע צאָל וועלכע נויטיקן זיך אין הלואות, וועלכע
דארפן וועלן ארויסגעגעבן מיטן צוועק צו קאָנען וויטערזאָגן העלפן, זיי
מיר וי נישטיק קלײַן אָט די סומע איז און וויפל מער מיר דארפן טאָן
כדי צו שאפן דעם געהעריקן קאפיטאל.

אונזער ארבעט בכלל דערגענטערט זיך/אין ספק/צו א סוף, אָבער
אזוי לאנג וי מיר האָבן נאָך א מעגליכקײט זיך צו פארשטענדיקן
און נאָך מער אין אָנבליק פון דער אינטערנאציאָנאלע לאגע, דארפן מיר,
מוזן מיר, ײַעדער איינער פון מאכן א גוטיסן בייטראג, וועלכער זאָל דאָס
מאָל פארזיכערן די נארמאלע ארבעט פון בײַדע אָפּטילונגען.

דער פּארשלאג פון פריינט שמואל טוכבראך איז פרקטיש און דארף
אינספיריירן ײַעדן איינעם, אָט דער פּארשלאג איז איינגעטליך די 2טע
אויפלאגע פון פריינט משה בּאָרוכאָוויטשעס פּארשלאג. איך בין זיכער

אז דאָס־מאל וועט זיך יעדער איינער אָפּרופן מיט זין באשט־ערונג און וואָס פריער, אלץ געזונטער.

אין טראָג צו מינע 5 דאָלאר אלס ענטוער די פּריינט טוכבראָך און בּאָרוכאָוויטש.

דערהאלטענע געלטער פּאר דער קאסע

פּריינט משה בּאָרוכאָוויטש ניו יאָרק און זינע זין אין ק.ר.יקא		25.00
שמואל טוכבראָך בּאָגאָטא		5.00
ליבּיש שיקאָגא		5.00
שרה גאָלד		2.00
יחיאל טוכבראָך ניו יאָרק		10.00
שרה נימאן־מיקאָוויסקא ס.פּאולא "בראזיל		5.00
געזאמלט אויף דער 15 יאָריקע געבורטס־טאָג פּייערונג פון רבקהלע, די טאָכטער פון אונזערע פּריינט, כּעלא און מרדכי קאָסמאן אין ארגענטינא		26.00
פון לעצטן בולעטין		99.10
שיקן די פּריאָריקע 500 דאָלאר		
דורך דער אמאלגעמייטעד	2.75	177.10
בליבּט צום אונקשיקן	174.35	

ארום "זכור־בּוך"

נאָך א לענגערע צייט, זינט דער "זכור־בּוך" איז דערשינען, זינען פיל פון אונזערע פּריינט אינטערעסירט צו וויסן וי עס זעט אויס מיטן פּארקויף פון בּוך, זינען נאָך פּאראן אסך בּיכער צום פּארקויפן, וי האָבן זיך אָפּגערופן אונזערע לאנדסלייט אויף די ערטער, האָבן זי אלץ געקויפט בּיכער, האָבן זי פּארשפּריט דעם בּוך צווישן זיערע פּריינט, אויב דער פּארקויף איז נישט קין גומער, וואָס איז די אורזאך.

איניקע פּריינט, וועלכע באמערקן נישט קין ציפערן וועגן ארייגקומענע און אויסגעגעבענע געלטער גלייבן, אז דער בּוך איז שוין דערשינען, דארפן אלע געלטער וואָס קומען יעצט אריין פּאר בּיכער, וועלן פּארנוצט פּאר געזעלשאפטליכע צוועקן, צו עס זינען נאָך פּאראן צו דעקן אויסגאבן? דאָס איז דאָך נישט וויכטיק, געלט קומט אריין פון בּיכער־פּארקויף, דארף דאָס זין דער איינטום פון די לאנדסלייט און זאָל זיך לייבּיש זאָרגן וועגן געלט באצאָלן/אויב מדארף/.

נישט אויף אלץ וועל איך נאָך יעצט ענטוערן, אָבער אויף איניקע זאכן איז וועלט אנצוווייזן, אלס א בּוך האָט דעם מערסטן אינטערעס פּאר אונזערע לאנדסלייט, האָבן מענטשן מבינים אויף א גוט "דיש בּוך, מענטשן וועלכע וויסן די שווערקייטן בּיים ארויסגעבן אזא בּוך, אָט די מענטשן, נישט קין זשעלעכאָער, האָבן זיך זייער גוט אָפּגערופן און געקויפט דעם בּוך.

זיכער טאָר מען נישט באשולדיקן קין שום גרופּע אונזערע פּאר דעם וואָס איניקע האָבן נישט געפינען פּאר נויטיק צו קויפן א בּוך, עס איז אָבער וועלט אנצוווייזן, אז בּאראנקילא האָט געקויפט מער בּיכער וי באָגאָטא, אז אין קאָסטא ריקא און אפילן אין בּאראנקילא האָבן זיך איניקע זשעלעכאָער/וועלכע קאָנען זיך גראדע יא דערלויבן צו קויפן א בּוך/זיך אָפּגעזאָגט פון קויפן.

בײם היגטיקן טאָג, ענדע אָקטאָבער, געפינען זיך נאָך ארום 150 ביכער און מיר זײנען נאָך נישט אינגאנצן זיכער מיטן פארקויף פון די ארויסגעשיקטע ביכער.

באראנקיללא און פאנאמא זײ אויך שיקאגא, האבן פארשפּרײט אביסל ביכער צווישן די פרײנט פון זשעלעכאָער.

די אײנקונפטן פון אויסגאבן דעלכע איך גיב אָן אין ידעע אויסגאבע, זײנען די אויף דעלכע מען מוז זיך שטיצן בײם פּעסטשטעלן אלע אויסגאבן און קינקונפטן.

מער אָדער ווײניקער קאָן מען זיך אריענטירן, פון די לעצטע אויסגאבע און די איצטיקע, ווער עס האָט שוין געקויפט און באצאָלט פאר ביכער, אזוי פון די פּראָווינס באצאָלטע, זײ די שפּעטער באצאָלטע, אין דער קומענדע אויסגאבע ווערט אָנגעגעבן ווערן נעמען ווײפל ביכער זײנען פארקויפט געווָארן און וואוהין, ווײפל ביכער זײנען פארקויפט געווָארן צו הנחה־פרײז פאר אינסטיטוציע און ווײפל ביכער און צו ווען זײנען נעגעבן געווָארן ביכער אינגאנצן פרײ.

דער איצטיקער נומער איז טאקע א כבוד פאר יעדן זשעלעכאָער, מיר ווילן אָבער אויך מיט אָט דעם נומער באצוועקן, אז יעדער איינער זאָל זיך פארטראכטן זײ וויכטיק עס איז אז ער אליין, אנאנדערער לאנדסמאן ווערט האָט נאָל נישט געקויפט אזא בוך זאָל עס טאן, זײ אויך באזירקן פרײנט אז זי זאָלן קויפן אזא בוך, אָדער זײ דאָס האָט געטאָן פרײנט בײראַך פערקאָל, קויפנדיק אזא בוך אלס א מתנה פאר זײן פרײנט, אָדער זײ דאָס האָט געטאָן פרײנט משה גאָלדפארב פון ניו יארק, קויפנדיק 3 ביכער אלס מתנות פאר זײנע בריידער אין ארגענטינא.

==========

ווײטערע אײנקונפטן פארן יזכור־בוך

זשעלעכאָער אין סאנטאָס, צו די פריער קויפירטע 5, נאָך	3	ביכער	30.00
" " ס.פּאולָ " " " 32 דאָל.	4	"	8.00
ליבל וואורמאן ריגע דע זשאנירע בראזיל	1	"	10.00
שרה טוכבּרג באָגאָטא, פארקויפט	11	"	110.00
פסח ווינציר " " דורך ברוך דרעזנער	1	"	10.00
רבי רויטבלאט " " " "	1	"	10.00
מרס זאקשעווסקא לאָס אנזשעלעס	1	"	10.00
משה גאָלדפארב ניו יארק, פארקויפט דורך מ.פרוכטענב.	3	"	30.00
בראנדווין " " " "	1	"	10.00
ענגעל " " " "	1	"	10.00
אלטמאן " " " "	1	"	10.00
חנה גרין פילאדעלפיע " " "	1	"	10.00
פישער ניו יארק " " "	1	"	10.00
פארלאג ציקאָ " הנחה פרײז	2	"	14.00
מעאָלאָגישער אינסטיטוט " ניו יארק	1	"	7.50
ליבל אנקערמאן פאריז, פארקויפט דורך י.העפנער	1	"	10.00
ישעיה מיסטער " " " "	1	"	10.00
דראָמלעוויטש " " " "	1	"	12.50
משה יאָנטאף " " " "	1	"	12.50

מענדל וואסערמאן	ק.ריקא, פארקוויפט דורך צירל ריידלמאן	1 בוך		10.00
מנשה לוקאוויצקי	" " " "	1 "		10.00
אהרן ריידעלמאן	" " " "	1 "		10.00
זשעל. אין סאנטאס	בראזיל, בול. נאוועמבער	1949		100.00
" "	" " "	1952		70.00
" ס.פאולא	" "	1951		15.00
" "	" " יולי-אויג.	1952		15.00
ל"זער מינסקי ריא	" " דעצעמבער	1949		23.00
איגליצקי "	" "	1949		10.00
ד.וויינבערג "	" "	1949		10.00
באַרענשטיין "	" "	1949		10.00
מ"זעלס "	" "	1949		10.00
ל.וואורמאן "	" "	1949		10.00
אברהם גאלדשטיין	" " נאוועמבער.	1951		10.00
מ.זילבערקאַפ	" " יולי-אויג.	1952		10.00
צוזאמען האָט בראזיל ביגעשטיערט פארן יזכור-בוך		293.00		
זשעל. אין באַגאַטא	קאַלאַמביא בול.מאי	1949		255.00
" "	" " יולי	1949		27.00
ש.טוכבראַך "	" " מערץ-אפריל	1952		25.00
ד.מ.רובינשטיין "	" "	1952		50.00
ש.וויערזשביצקי "	" " מאי-יוני	1952		15.00
צוזאמען האָט באַגאַטא ביגעשטיערט פארן יזכור-בוך		372.00		
זשעל. אין בראנקיללא	קאַלאַמביא בול.מאי	1949		100.00
" "	" " יוני	1949		110.00
" "	" " אויג.	1949		46.00
" "	" " סעפט.	1949		44.00
" "	" " נאוועמבער.	1951		100.00
" "	" "סעפטעמבער.	1952		50.00
צוזאמען האָט בראנקיללא ביגעשטיערט פארן יזכור-בוך		450.00		
רחל ריכענבערג	וענעזועלא בול.יאנ.פעב.	1952		10.00
דזש.מיסטער	מילוואקי " אקטאבער	1950		50.00
"	" " מאי-יוני	1952		50.00
מאריס גאלדפארב	ניו יארק " פעב.	1949		10.00
עלע מלימשקאוויטש	" " יוני	1949		9.00
ב.וויערזשביצקי	" " אויג.	1949		25.00
פרוכטענבערג	" " נאוו.	1949		10.00
אנגלטשיק	" " יאנואר	1950		10.00
ל.גרייצער	" " מערץ	1950		10.00
ל.גרייצער	" " יזכור-אויסגאבע נומער 2			20.00
מ.בארוכאוויטש	" " אפריל	1950		3.00
מר.שטיינבערג	" "			25.00
מאקאוסקי	"			15.00

זשעלעכאוער אין ישראל,בול.נאר־דעצ.	1951	100.00
יש.ווי־סמאן רוזוועלט	" יאנואר	10.00
פרוי עדעלמאן	"	5.00
אשר קאס באליוויא	"	20.00
רבקה,שרה לאס אנזשעלעס	"	10.00
יש.כאפערמאן ס.פראנציסקא פעברואר	1949	15.00
זשעל.אין טרינידאד מאי	1949	30.00
צוזאמען אינקונפטן		
זײט 99	334.50	
" 100	1,392.00	
" 101	190.00	
צוזאמען אינקונפטן		1,916.50

אויסגאבן

מיר וועלן אין די נעכסטיקע אויסגאבן דארפן אויפקלערן עפעס וואס איז פארבונדן מיט די אויסגאבן,כדי יעדער זאל פארשטיין די אורזאך פאר דער צאל אויסגאבן.

וועגן מיר האבן אנגעפאנגען שיקן אונזער מאטעריאל און בילדער צו אונזער רעדאקטאר,האס ער זיך געפינען אין פוילן,וואו מיר האבן גערעכנט זאגאר צו דרוקן דעם בוך,געשיקט האבן מיר אלעס דורך לופט־פאסט,אנדערש וואלט זיך יעדע זאך פארצויגן אויף יארן.

נאכדעם וי אונזער רעדאקטאר איז איבערגעפארן קין ישראל,האבן מיר געמוזט שיקן אלע מאטעריאלן דורך לופט פאסט קין ישראל און ספעציעל וען דער בוך האס זיך אנגעפאנגען דרוקן,האס מען געמוזט שיקן די פרוווס פאר קארעגירן,דאס זעלבע בילדער און אנדערע מאטעריאלן צו עטליכע מאל און אלץ דורך לופט־פאסט. דאס איז געווען גוגע בלויז צוישן מיר און רעדאקטאר,עס זינען שבער געווען גרעסערע אויסגאבן צוישן מיר און די לאנדסלײט.

אין אנפאנג האב איך געמוזט שרײבן,נאך אמאל אפערלירן,אויפקלערן פארשידענע נישט קלארע פראגען און אין די מערסטע פאלן שיקן א געדרוקטן ארטיקל,ספעציעל האס פארשלינגען אסך דאס דורכפירן די בילדער אפטיילונג,כמעט מיט יעדן איינעם פון די העלכע האבן געשיקט בילדער,האס מען באדארפן עטליכע מאל זיך דורכשרײבן און אין טיל פאלן שיקן די בילדער,כדי אויסצוארבעטן א פארם פאר די בילדער און די אונטערשריפטן,ערשט נאכן מאכן די בילדער האס מען געמוזט שיקן צו יעדן איינעם,צו וויזן וי די בילדער זינען ארויסגעקומען און וי די אונטערשריפטן און דאס אלץ דורך לופט פאסט פאר אס דער גאר לאנגער צײט.

איך האף אז מיין אויפקלערונג וועט העלפן יעדן פון אונז פארשטיין פארוואס די פאסט אויסגאבן זינען דערבער גרעסערע.

איבערגעשיקטע מאטעריאלן בול. יולי	1949	25.35
איבערשריבן און קרעגירן אין ישראלאויג	1951	100.00
איבערשיקן מאטעריאלן בול.יאנ.פעב.	1952	18.75
אקאנטס פאר קארעגירן "	1952	50.00
פארשידענע אויסגאבן " מערץ אפריל	1952	12.50
פאסט אויסגאבן אין ישראל מאי־יוני	1952	13.25
פארשידענע אויסגאבן אין יש. "	1952	27.00
אקאנטס קארעגירן "	1952	50.00
פארשידענע אויסגאבן "	1952	1.75
איבערשריבן און שיקן מאטעריאלן קין ישראל בול.יולי־אויג.	1952	67.50
צוגעצאלט פאר קארעגירן "	1952	50.00
פאסט אויסגאבן "	1952	17.00
פארשידענע אויסגאבן "	1952	2.50
פאסט און אנדערע " סעפט־אקט.	1952	7.35
פאסט " נאוו.דעצ.	1952	13.75
פארשידענע אויסגאבן "	1952	2.85
געשיקט צום איבערשריבן "	1952	27.50
פאסט זכור־אויסגאבע	1	14.15
פארשידענע "	1	1.85
שיקן מאטעריאלן און בילדער	2	29.50
פארשידענע אויסגאבן	2	7.75
אין ישראל אויסגעגעבן	2	2.50
אין פראנקריך "	2	2.50
אין ישראל אויסגעגעבן	3	11.00
פאסט בילדער און מאטעריאלן	3	33.75
פארשידענע אויסגאבן	3	12.25
פאסט בילדער און מאטעריאלן בול.יאנ.פעב.	1954	32.75
פארשידענע אויסגאבן "	1954	3.50
פאסט בילדער און מאטעריאלן " מערץ אפר	1954	29.50
פארשידענע אויסגאבן "	1954	11.80
קין ישראל פאר פאסט איבער שריבן רעדאגירן און קארעג. "	1954	85.25
פאסט בילדער און מאטעריאלן " מאי־יוני	1954	25.50
קין ישראל "	1954	2.50
פארשידענע אויסגאבן "	1954	6.50
פאסט בילדער און מאטעריאלן " יולי־אויג	1954	17.75
פארשידענע אויסגאבן "	1954	4.35
קין ישראל " סעפ.אקט.	1954	20.00
פאסט בילדער און מאטעריאלן "	1954	22.00
פארשידענע אויסגאבן "	1954	3.25
פאסט אפשיקן בילדער און אנדערע אויסגאבן שפעטער		33.00
8 רעמלעך פאר די בילדער אין זכור־בוך		24.00
די קלישע פארן פראנט פון די איינבינד		50.00
אפגעצאלט דאס איבריקע פאר 29 זיסן דעם איינבינדער		290.00
ביז זיינם פאר איבערשיקן ביכער אומעטום		200.00

צוזאמען אויסגאבען	1,463.95
פון לעצטן בולעטין	7,063.02
צוזאמען	8,526.97

צוזאמען אינקונפטן	1,916.50
פון לעצטן בולעטין	6,436.22
צוזאמען	8,352.72

אין דער קומענדע אויסגאבע וועלן מיר געבן די לעצטע אינקונפטן און אויסגאבן פארן גאנצן יזכור־יור.

און איצט נאך אינקע אויפקלערונגען

אז איך וועל אייך ליבע פריינט דערקלערן, דאס וועז נישט פריינט יאסני וואלט נישט מעגליך געווען, וי איר קאנט עס זעען שוין פון איצטיקן רעכנונג, אז וועז עס וועלן אריינקומען די געלטער פון אלע ביכער, וועלן מיר האבן א פיינע סומע צוצעטראגן לויט אייער מינונג פאר א נוטיקן צוועק, וועלן זיכער א טייל פון אייך האלטן אז אין איבערטרייב עס. אין דערקלער אייך אבער אויפריכטיק, וועז מיר וואלטן באדארפן וועמען אנדערש באצאלן פאר צוזאמענשטעלן פון בריוולעך און שטיקלעך פאפיר, אזעלכע מאטעריאלן, וועז מיר וואלטן באדארפן וועמען אנדערש באצאלן צוזאמענשטעלן דעם בוך, איינמאל און נאך אמאל ביז עס זאל אויסזעען געהעריק.

וועז מיר וואלטן באדארפן וועמען אנדערש באצאלן פאר קארעגירן איינמאל און נאך אמאל דעם גאנצן בוך, וועז מיר וואלטן באדארפן וועמען אנדערש באצאלן פארן אויסארבעטן דעם מעקסט צו די בילדער און דאס אינשטעלן זיי און בכלל, וועז מיר וואלטן באדארפן וועמען אנדערש באצאלן פארן צוזאמענשטעלן אזא בוך וי מיר האבן, איז נישט בלויז וואלטן מיר קיינמאל נישט געהאט אזא ווערטפולן בוך, וועלכער קריגט אזויפיל אנערקענונג, נאר מיר וואלטן באדארפן באצאלן אזויפיל אז נישט נאר וואלטן מיר נעהאט אינארגעבליבן א סומע, וי מיר וועלן עס האבן אין אונזער איצטיקן פאל, נאר מיר וואלטן נאך שולדיק געווען געלט.

און נישט בלויז דאס, אין וויל אייך אויפקלערן, נישט אלע געלטער וואס איר זעט, דורך די גאנצע פייט, געשיקט קיין ישראל, זיינען ווירטלייך געשיקט. יעדער וויסט די באדינגונגען אין ישראל דורך דער גאנצער צייט און מיר קאנען נישט פארלאנגען, אז אויב מיר האבן צ.ב.ש. פארפענטליכט אבאנענטן אבצאל פאר א געוויסע צאל אבאנענטן, קאנט איר נישט פארויסזען אז זיי זאלן אונז צושיקן אזא סומע און ספעציעל נאך/וי איך פארפענטליך דאס/אין דאלארן, דעריבער, וועז נאר אייך פארפענטליך א דערהאלטענע סומע, קוים־טיר אייך אויך אן אויסקגעשיקטע סומע קיין ישראל, אבער די סומע איז פאקטיש אסך א קלענערע אין פונטן, וועלכע וועלן פארנוצט פאר די דארטיקע אויסגאבן און אנגענגען אין באריכט פון ישראל־קאמיטעט, דאס איז יעצט און אויך פאר דעם פריערדיקן קאמיטעט, אזוי אז איך דערהאלט קיינמאל נישט קיין געלט פון ישראל, ממילא זיינען די אנגענעבענע סומען געשיקט קיין ישראל, נישט

שטענדיק עפעקטיוע און ממילא איז דאָס געגעבענע געלט צו פריינט יאסני פאר זיין אָנגעשטרענגטע ארבעט פאר דער גאנצער צײַט, וואָס פון דעם וואָס טײל רעכענן און וואָס טײל האָבן אפילו פֿאַרגעאָרפן פריינט יאסני, און דעריבער וואָס זיין מער ווי רעכט, אז פון דערהאלטענעם געלט פאר פארקויפט ביכער איז ישראל, זאל געגעבן ווערן א געוויסע סומע צו פארענדיקן דעם רעכנונג מיט פריינט יאסני און וואָס ער האָט זיך ערליך פארדינט.

==========

פֿאלגענדע לאנדסלײט איז ניו יאָרק האָבן געקויפט דעם בוך, פון די 21 ביכער פאר וועלכע עס איז געווארן באצאלט איז פֿאראויס און וועלכע זיינען קוויטירט איז בולעטין פון ספטעמבער־אָקטאָבער 1954 און זיינען געווארן פארקויפט דורך פריינדין מלכה פרוכטענבערג :

פישער	ז.רובינשטיין
עלע מילער	אברהם פרוכטענבערג
גיטל טאומאן	סעם אלטמאן
משה דאנאוויטש	שמעון סענאוויץ
סילויא גרייצער	ישראל וועלוול אנגעלטשיק
שמעון וויער	אברהם ווייסלעדער
אשר עסטרייך	ליבל גרייצער
שרה האהן	ליבל שליט
ר.וויער זשביצקי	יאנקל וויער
אהרן אלמשטין	ליפע יאנטעף
יאנקל שערמאן	

פריינט ישראל העפנעראקטיוסטער טויער צוויישן די זשעלעכאָער אין פראנקרייך, בנוגע אלע פראגן וואָס האָבן א שייכות צום בולעטין, זיכור־בוך און אנדערע פראגן, בעת אָנצושליסן זיין נאָמען אין פרעסעסט געגן אָנפאל אויף פריינט יאסני, רעדאקטאָר פון זיכור־בוך, אויך ער, ווי מיר האָפֿט, אז דאָס וועט זיין דער לעצטער אקט פאר דער וויידערפאראיניקונג פון אלע זשעלעכאָער איבער דער וועלט.

==========

באריכט פון בולעטין

פאר נומער 11־1952, דעפיציט פון 1952 לויט בול.נאָ.דעצ.1952. זײַט 70, פאר זיכור־אויסגאבע נומער 3 און פארן יאָרגאנג 1954. די אויסגאבן פארן ספעציעלן נומער, וועלן געדעקט ווערן פון זיכור־בוך געלט.

אײַנקונפטן

אויסטראליע	28 אבאָנענטן	140.00
ארגענטינא	32 "	141.00
ארובא	6 "	35.00
באָנאָסא	22 "	120.00
בארנקיללא	60 "	181.00

בראזיל - סאנטאס	5	אבאָנענטן	15.00
בראזיל - ס.פּאולא	4	"	10.00
וועסטזועלא	7	"	20.00
ישראל	39	"	100.25
ניו יאָרק	21	"	86.50
פּאנאמא	10	"	50.00
פראנקרייך	23	"	69.50
קאסטא ריקא	22	"	66.25
רבקה קאנער	1	"	2.50
זלמן וויסמאן	1	"	2.50
ישראל וויסמאן	1	"	2.50
פילים מיסטער	1	"	5.00
שרה גאָלד	1	"	3.00
ליבּיש	1	"	2.50
אנגא הערבסט	1	"	2.50
ביראך פּערקאל קאנאדא	1	"	4.00
שמואלאק שט.	1	"	10.00
י.גוטערמאן ניו ארלינס	1	"	5.00
יאנקל מיסטער מילוואקי	1	"	5.00
	284		1,079.00

מתנות

שרה און שמואל טוכבּרעך	בּאָסטא	10.00
פילים מיסטער	שיקאגא	10.00
האדעס און שמעון וויר זשבּי.ארובּא געזאמלט בּיי די פרייַנט		10.00
בּאָרנשטיין אין	אויסטראלי'ע	12.00
געזאמלט בּיי די פרייַנט		
איגליצקי אין	"	10.00
גאָלדע כאבּערמאן	בּאראנקיללא	10.00
גאָלדע כאבּערמאן	"	10.00
שלום האָכגעלערנטער	קאסטא ריקא	2.00
קיילע לוקאוויעצקי	בּאראנקיללא	10.00
		84.00

בּילדער

פרייַנט ראָכהערגער	קאסטא ריקא	1 זײט	8.00
" גיסל העפּנער	ארובּא	1 "	8.00
" מאקס שלאק	ארגענטינא		4.00
" שירין קאסמאן	"	4 "	32.00
יאסל ראָזענבּערג	וועסטזועלא	1 "	8.00
מרדכי ווינבּערג	ניו יאָרק		3.00
פארשידענע			5.00

פון בילדער	68.00

באגריסונגען

פון פארשידענע באגריסונגען	38.00
פון נעקראלאגן	9.00
	47.00

צוזאמען איינקונפטן

אבאנענטן	1,079.00
מתנות	84.00
בילדער	68.00
באגריסונגען	47.00
	1,278.00

אויסגאבן

דרוקן אויסגאבע נומער 3	71.75
פונאנדערשיקן די אויסגאבע 3	11.75
דרוקן בולעטין יאנואר-פעברואר /האלב/	67.65
פונאנדערשיקן " "	25.25
דרוקן בולעטין מערץ-אפריל	98.90
פונאנדערשיקן " "	24.75
דרוקן בולעטין מאי-יוני	92.85
פונאנדערשיקן "	22.75
דרוקן בולעטין יולי-אויגוסט	153.35
פונאנדערשיקן " "	27.85
דרוקן בולעטין ספטעמבער-אקטאבער	243.15
פונאנדערשיקן "	29.45
דרוקן דעם לעצטן בולעטין	154.05
פונאנדערשיקן "	26.15
9 מאשמעס	10.00
2 צייכנונגען פארן בולעטין	15.00
2 ארטיקלען	20.00
קאנטערען צו שיקן בולעטינען	10.00
פאסט און שריפ מאטעריאל פאר מער וי א יאר	107.00
פאריכטן די שריפ מאשין	10.00
א טעלעגראמע	1.80
דעפיציט צו 1952	7.93
צוזאמען	1,231.38
12 בענד איינבינדן	30.00
	1,261.38

פון בולעטין סעפּטעמבער־אָקטאָבער געבליבן 228.32, דאָס דרוקן
דעם בולעטין פון נאָוועמבער־דעצעמבער געקאָסט דרוקן 215.00
איבערשיקן 21.25, צוזאַמען 236.25, בליבט א דעפיציט פון 7.93
וועלכע מיר האָבן צוגערעכנט צו זײַט 106, בליבט פאר א קומענדן
בולעטין 16.62

וועגן א ווייסערדיקן בולעטין

ביז היינט האָבן מיר דערהאלטן בלויז פון 2 אַפּאָנענטן, פון ס.
פאולאָ־בראזיל, פאר א בולעטין פארן יאָר 1956, אויב אלזא מיר וועלן
נישט דערהאלטן ביז עגדע נאָוועמבער אמעריקאנער פאר 100 אַפּאָנענטן
מיט א מינימום פון 5 דאָלאר א יאָר וועט קיין בולעטין מער נישט
דערשיינען.

אלזא, דאָס דערשיינען פון א ווייסערדיקן בולעטין איז יעצט
אָפּהענגיק נישט פון מיר נאָר פון די זשעלעכאָווער איבער דער וועלט.

גלייכצייטיק ווייל איך נאָכאמאל בעטן אלע אונזערע לאנדסלייט, וואָס
פריער אריינשיקן קארעספּאָנדענציעס וועגן זיער געזעלשאפטליכע ארבעט
פאר אונזערע לאנדסלייט און פאר זיערע געמיינדעס, וועגן די שולן פאר
זיערע קינדער, דישע אדער אנדערע, וועגן די באדינגונגען פון מאכן א
לעבן בײַ זיי און נאָך אנדערע פראגען.

די ישראל לאנדסלייט בעטן מיר, שרײַבט וועגן אײַער לעבן און דאָס
לעבן פון אײַערע קינדער, אין די קבוצים, מושבים, קאָלאָניעס, שטעט א.א.
שרײַבט און שיקט עס איבער וואָס פריער, כדי, אויב וועט זיין א געהעריקע
צאָל אָפּגעצאָלטע אבאָנענטן, זאָל דער בולעטין קאָנען דערשיינען אין דער
באשטימטע צײַט.

איינגיכן וועלן מיר אריסשיקן מתנות צו אונזערע סעקרעטאַרן
א געבונדענעם יאָרגאנג פון אונזער בולעטין.

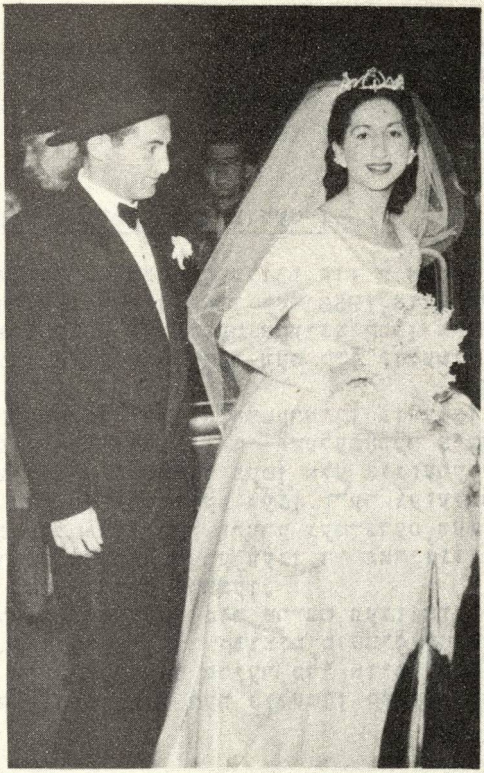
שמחות אין דער זשעלעכאָווער משפּחה

אונזערע האַרציקע מזל טוב וואונטשן צו אונזער אקטיוון טוער פאר
אלע אונזערע ארבעטן אין פראנקרײַך, פריינט ישראל העפּנער און פרוי,
צו דער חתונה פון זיער זון לעאָן מיט פר. פורמאנסקי, דערלעבט אין
זײַ פיל נחת און דעם יונגן פאר א גליקליכע צוקונפט.

אונזער מזל טוב וואונטש

צו אונזערע פריינט, גדליה אָשלאק און פרוי אין אויסטראליע, צו דער
חתונה פון זיער פלימעניק, גדליה אָשלאק, א זון פון אברהמטשע, מיט
פר. חוה גאָרדאָן, פּאָרגעקומען דעם 3טן יולי, האָט פיל נחת פון זײַ און
פון אײַערע קינדער און דעם יונגען פאָר פיל גליק אין זיער צוקונפט.

האַרציקע מזל טוב וואונטשן צו אונזער לאנדספרוי, פריינדין הנטשע
רובינשטיין, צו דער חתונה פון איר טאָכטער הינדע מיט פר. מ. אלטער,
אין אויסטראליע, האָט פיל נחת פון זײַ און פון אײַער צוזיטע טאָכטער
און דעם יונגען פאָר פיל גליק.

דער חתן, גדליה אשלאק, די כלה, חוה
גארדאן, ארויסגייענדיק פון שול,
נאך דער חופה;

חתן און כלה אין קאר, פארנדיק צום חתונה-זאל

אויפן חתונה-זאל. פריינט גדליה אשלאק, דער פעטער פון חתן, האלט זיין טראדיציאנעלע ריידע, אלס נאענטסטער צום חתן.

MONSIEUR ET MADAME J. FURMANSKI,

ONT L'HONNEUR DE VOUS FAIRE PART DU

MARIAGE DE LEUR FILLE, MADEMOISELLE MONIQUE

FURMANSKI, AVEC MONSIEUR LÉON HEPNER.

קול ששון ✡ קול חתן
וקול שמחה וקול כלה

מרם, כ. רזבינשטיין

האט דעם כבוד אייך אינצולאדן צו דער

חתונה

פון איר עלטערער טאכטער

הינדע

מיט

משה אלטער

די חופה וועט פארקומען אין איסט מעלבורן שול, אלבערט סט., איסט מעלבורן, זונטיק, דעם 23טן אקטאבער, 1955, 5 נ.מ.

די אויפנאמע — אין „גיו עמפייר באלרום", 386 טשאפל סט., סאוט יארא, 6.30 אוונט.

איינלאדונג צו דער חתונה פון הינדע, די טאכטער פון פריינדין חנטשע רובינשטיין אין אויסטראליע

איינלאדונג פון פריינט ישראל העפנער אין פראנקריך, צו דער חתונה פון זיין זון לעאן מיט פרייליך פורמיינסקי, אין פאריז.

++++++++++++++++++++++++++++

אונזער הארציקן מזל טוב צו אונזערע פריינט ברוך און גיטל דרעזנער, צו די חנאים פון זייער טאכטער שרהקע, אין באגאטא קאלאמב. דערלעבט פיל גליק פון איר און פון אייער זון.

מזל טוב, פריינט חיים מאיר ווייסבערג און פרוי, צו דער חנאים פון אייער שרהלען האט פון איר פיל נחת.

אונזערע האַרציקסטע גליק וואונטשן אונזערע פריינט פאַמיליע וויניצער אין פראַנקרײַך, צו דער חתונה פון זײער טאָכטער חנה, האָט פון אירע פיל נחת און דעם יונגן פּאָר א גליקליכע צוקונפט.

א גיכן געזונט וועלן וואונטשן מיר אונזער פריינט און לאַנדסמאַן, פרעזידענט און אקטיוער מיטאַרבעטער אין אונזער אויסטראַליער גרופּע, פריינט מאָטל ראָזפּאַרב. זײט געזונט

אונזערע טיערע מזל טוב וואונטשן צו אונזערע פריינט גדליה שלאַק און פרוי, צו דער חתונה פון זײער טאָכטערהאָט פיל נחת פון אירע קינדער

מיט גרוים פריד מעלדן מיר די חתונה פון אונזער טאָכטער חנה וויניצער מיט מר. וויטענבערג, וועלכע איז פאַרגעקומען אין פאריז אין יולי 1955
מיט פריינטליכע גריסן פאַמיליע וויניצער

טיערע שרהלע און ישראל העפנער
מיר וויכטשן אײַך א האַרציקן מזל טוב צו דער חתונה פון אײער זון לעאָן און פיל נחת, פיל גליק פאר דעם יונגען פּאָר.
אײַערע: בײַראַך, רבקה און שלמה פערקאל

שרהלע און רחמעק בוימגארטן מיט זײערע קינדער

אונזער פריינטליכן גליק וואונטש אײַך, פריינט ישראל העפנער און פרוי צו דער חתונה פון אײער זון, זײט געזונט עלטערן און האָט פון אים אסך נחת און דעם יונגן פּאָר אגליקליכע צוקונפט.
זשעלעכאָער קאָמיטעט אין ישראל

מיינע טיערע גיטל און ברוך, אײַך פרי זײַך מיט אײַך צו אײער שמחה פון אויסגעבן "חנאים בי אײער שרהקען, זײט געזונט צו אײערע און לאָסײַך האָבן פון אײַך נחת און דו, שרהקע, אײַך וויגש דיר דאָס בעסטע פאר דײַן נאָנץ לעבן. אײער לייביש

טיערע פריינט ישראל העפנער און פרוי.
מיר זינען צופרידן אײַך צו וואונטשן מזל טוב צו דער חתונה פון אײער זון, האָט פון אים און פון די איבריקע קינדער פיל נחת און דעם יונגען פּאָר א גליקליכע צוקונפט
חוה, אריה און קינדער לעדערמאן ישראל

ליבע פריינדין חנטשע
מיר זינען גליקליך צו באַמערקן זײַ אין אײער פריד, צו דער חתונה פון אײער הינדי, שוין צײט איר זאלט דערלעבן נחת פון אירע קינדער מיר וואונטשן דעם יונגן פּאָר דאָס בעסטע אין זײער לעבן, צו אײער צעפרידנהײט.
אײערע פריינט
לייביש מאָריס שיקאַגאָ

עמטשולדיקט לייבער פריינט ר. שפּיזמאן
דאָס איז א פּאַרשפּעטיקטער אבער א האַרציקער מזל טוב-אויסדרוק צום געבורט פון אײער אינקל, פיל גליקאון נחת פאר די עלטערן און זײדע בּאָבע.

מירל פאסטמאן
אומגעקומען אין מרעבלינקע

מיכאל
פאסטמאן
אומגעקומען אין
זשעלעכאוו.

אברהם בער
פאסטמאן
אומגעקומען אין זשעל-
עכאוו.

אסף מיכאל	היכן יצר ר" לוי יצחק	19
אונזער שטימע	זשעלעכאוו און כעלם	35
ארץ כיל	זשעלעכאוער יזכור־בוך	37
אלטמאן שאלעק	דער זשעלעכאוער יזכור־בוך	49
אנקערמאן ליבל		81
באטאשאנסקי יעקב	יזכור־בוך פון דער זשעל.קהילה	26
בית לוחמי הגיטאות		77
בערנשטיין סעם		75
גרינבערג מירעלע		76
גליקמאן שמואל		78
נעכט פראדל		81
דאמאנקעוויטש ל.	יזכור־בוך זשעלעכאוו	33
דארעמבוס חיהלע	רעדע	88
דארעמבוס חיהלע	אויף דער אריעער זיט	41
הארן י.	געזאנן אמאל א אידיש שטעטל	31
העפנער גיטל		81
זיסלעדער דוד	זענן יזכור־בוך	73
זיסמאן ישראל		77
זעלטשען ש.מ.	קברים און מצבות	63
טוכבראך שמואל		78
טוכבראך שמואל	ארום דער גמילת חסד קאסע	96
יאסני א.ז.	זשעלעכאוער יזכור־בוך	3
יוקלסאן ר.	טראגישע געשיכטע	14
ידישע קולטור		17
יאסני א.ז.	איבערזעצט	20
יחסן שיע	לעשטשינסקי אינטערוויו	54
יחסן שיע	יזכור בוך א מאנומענט	59
יאסני א.ז.	באריכט געדרוקט	87
יאסני א.ז.	באגריסונג געדרוקט	91
לעשטשינסקי יעקב	א יזכור־בוך פון דער זשעל.איזן	9
ליבוש	דער באאצאל	1
ליוויק	יזכור נאך אידישע שטעטלעך	12
לעדערמאן אריה	דער יזכור־בוך	57
לעבעדיגער	אויפן ליטעראריש יאריד	64
לעדערמאן אריה		75
לעדערמאן חוה		80
לעדערמאן אריה	באריכט	83
ליבוש	באריכט גמילת חסד קאסע	97
ליבוש	באריכט יזכור־בוך	99
ליבוש	באריכט בולעטין	104
צייטלין אהרן	פון פריטאג ביז פריטאג	65
ציבולקיעוויטש משה		76
פרוכטענבערג מלכה		79
ציבולקיעוויטש משה	יזכור־בוך אונטערנעמונג	82
ראזוטש מלך	זשעלעכאוו ת"נ"צ"ב"ה"	21
רעדאקציע	דערקלערונג	8
ראכוערגער אברהם		74
ראטערמאן עליע		79